

**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta**

Archeologický ústav

**Analýza historické krajiny Blatenské pahorkatiny
z hlediska kartografických zdrojů a archeologických pramenů**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: PhDr. Beneš Jaromír, Ph.D.

Autor práce: Bc. Dana Voldřichová

Studijní obor: ARLn

Ročník: 2.

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou bylo v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 12. července 2010

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Jaromírovi Benešovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a Ing. Kateřině Křovákové za její pomoc a cenné rady. Velké díky také patří PhDr. Janu Michálkovi, který mi pomohl s určováním nálezů z povrchových sběrů a v neposlední řadě bych chtěla poděkovat i mým spolužákům, kamarádům a příbuzným, kteří se mnou s nadšením prováděli povrchové sběry.

Anotace:

VOLDŘICHOVÁ, D. 2010: Analýza historické krajiny Blatenské pahorkatiny z hlediska kartografických zdrojů a archeologických pramenů. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Archeologický ústav, 128 s.

Diplomová práce Analýza historické krajiny Blatenské pahorkatiny z hlediska kartografických zdrojů a archeologických pramenů se zabývá analýzou historické krajiny Blatenské pahorkatiny a to z pohledu krajinné archeologie a historické kartografie. Oblast Blatenska byla v minulosti častým cílem zdejších archeologů, a proto lze ze stávajících archeologických nálezů celkem dobře charakterizovat vývoj osídlení, na jehož základě můžeme vytyčit sídelně historické zóny. Jako hlavní zdroj poznání byly použity, vedle dosavadních archeologických nálezů, staré mapové podklady, které umožnily detailní studium vývoje krajiny za posledních přibližně 170 let. Porovnání mapových podkladů z jednotlivých časových období bylo provedeno v prostředí geografického informačního systému, kde byly jednotlivé mapové podklady analyzovány a dále zpracovávány. Poznání zvoleného území bylo doplněno povrchovými sběry, které byly provedeny v blízkosti Hradištského potoka a jejichž cílem bylo doplnění stávajících archeologických objevů o nová naleziště.

Annotation:

VOLDŘICHOVÁ, D. 2010: Analysis of historical landscape of Blatná hill-country from cartographic sources and archaeological sources. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Archeologický ústav, 128 s.

Graduation theses: Analysis of historical landscape of Blatná hill-country from cartographic sources and archaeological sources view is focused on analysis of historical landscape Blatná hill-country, mainly from view of landscape archaeology and historical cartography. Blatná region has been often the target of local archaeologists in past and therefore by current archaeological discoveries we can easily describe the development of settlement, on which basic we can establish historical seat zones. As a main source of knowledge were used (beside present archaeological discoveries) old maps, which helped in detail study of development of landscape for last cca 170 years. Comparison between maps from different time sections was made in geographic information system. There were each maps analysed and they came through other processes. Identification of each region was completed by surface collections, which were took near „Hradišský creek“. The target of these collections was: completion of present archaeological discoveries and also to add new localities.

Seznam použitých zkratek:

ADC	Archeologická databáze Čech
AV ČR	Akademie věd České republiky
ALRNB	Ancient Landscape Reconstruction in North Bohemia
ČUZK	Český úřad zeměměřický a katastrální
GIS	Geografický informační systém
I. VM	I. vojenské mapování
II. VM	II. vojenské mapování
III. VM	III. vojenské mapování
SK	Stabilní katastr
UJEP	Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
VTOPÚ	Vojenský topografický ústav
ZM 25	Základní mapa 1: 25 000

Vysvětlivky:

Land use využití krajiny

Land cover krajinný pokryv

OBSAH

ÚVOD	11
CÍLE PRÁCE	12
VÝCHODISKA ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY	12
CHARAKTERISTIKA ŘEŠENÉHO ÚZEMÍ	16
VYMEZENÍ ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ	16
PŘÍRODNÍ POMĚRY	17
ANALÝZA DOSAVADNÍCH ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ	21
POZDNÍ PALEOLIT A MEZOLIT.....	22
MLADŠÍ A POZDNÍ DOBA KAMENNÁ – NEOLIT A ENEOLIT.	25
DOBA BRONZOVÁ.	26
DOBA ŽELEZNÁ – HALŠTAT A LATÉN.....	27
DOBA ŘÍMSKÁ A STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ.	32
DOBA HRADIŠTNÍ - RANÝ STŘEDOVĚK.	33
SÍDELNĚ HISTORICKÉ ZÓNY	34
OSÍDLENÍ V DOBĚ VZNIKU BERNÍ RULY	41
ANALÝZA KRAJINY NA ZÁKLADĚ KARTOGRAFICKÝCH PRAMENŮ	46
ZÍSKANÉ MAPOVÉ ZDROJE A JEJICH CHARAKTERISTIKA	47
TVORVA GIS VRSTEV	55
<i>Úprava mapových listů</i>	55
<i>Georeferencování mapových podkladů</i>	56
<i>Vektorizace a interpretace map v prostředí GIS</i>	57
HODNOCENÍ VÝVOJE HISTORICKÉ KRAJINY	61
VÝVOJ KRAJINNÉHO POKRYVU	61
VÝVOJ LESNÍCH POROSTŮ	66
ZMĚNY POLNÍCH SYSTÉMŮ	67

ZMĚNY NA ZLATÉM POTOCE	72
VÝVOJ KOMUNIKACÍ.....	84
VÝVOJ SÍDELNÍCH AREÁLŮ	86
SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ Z ANALÝZY KARTOGRAFICKÝCH PODKLADŮ.....	87
POVRCHOVÉ SBĚRY V POVODÍ ZLATÉHO POTOKA	89
METODA POVRCHOVÝCH SBĚRŮ	89
DOKUMENTACE NÁLEZŮ	90
VYHODNOCENÍ NÁLEZŮ	91
ZÁVĚR K POVRCHOVÝM SBĚRŮM.....	93
ZÁVĚR	96
VYOBRAZENÍ V TEXTU.....	98
LITERATURA.....	101
PŘÍLOHY	114

Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá studiem vývoje historické krajiny Blatenské pahorkatiny. Centrem sledované oblasti bude povodí Hradištského potoka, protékajícího nebo těsně sousedícího s katastry obcí Lnáře, Hradiště, Nezdřev, Zahorčičky, Bezděkov a Chanovice. Oblast se nachází na rozhraní okresů Strakonice, Klatovy a Plzeň – Jih. Jako zdroj poznání budou využity dosavadní archeologické prameny a kartografické zdroje. Součástí této práce bude také provedení povrchových sběrů, které by měli doplnit stávající objevy o nová naleziště.

Tato diplomová studie se tedy stává z několika zásadních částí, které na sebe budou navazovat a doplňovat se. Prvním větším celkem je analýza dosavadních archeologických nálezů, provedena za využití systému ARCHIV Archeologického ústavu AV ČR v Praze, jejímž cílem bude poznání tradice osídlení zvolené oblasti a vytyčení sídelně historických zón. Studium dosavadních archeologických pramenů bude doplněno o studium dat získaných z Berní ruly.

Na úvodní část, shrnující vývoj delšího časového úseku, naváže detailním studiem starých map, které budou hlavním zdrojem informací pro vznik této práce. Na území České republiky došlo v minulosti k několika významným celostátním mapováním, která jsou důležitá zejména úplností v pokrytí našeho území, jedná se o jeden z nejucelenějších zdrojů informací o naší krajině v minulosti. Porovnáním těchto dat můžeme dokumentovat vývoj krajinných prvků jako například vodních toků nebo antropogenních prvků, kam řadíme například silniční síť, či osídlení. Charakter a intenzita změn v krajinné struktuře budou hodnoceny na základě porovnání mapových podkladů v prostředí geografického informačního systému (GIS). Na základě této analýzy budou zjištěny změny v krajinném pokryvu, dynamika vzrůstu či zániku jednotlivých ploch. Sledován bude i vývoj komunikací a liniové zeleně ohraničující bývalé polní plochy.

Poslední větší částí předkládané práce bude provedení povrchových sběrů, kterými se doplní stávající přehled dosavadních archeologických nalezišť. V porovnání s výsledky z analýzy kartografického materiálu budou získány informace o tradici využívání stávajících polí v minulosti. Povrchové sběry se z časových důvodů zaměří na oblast v těsném okolí Hradištského potoka, zvaného též Zlatý potok.

Cíle práce

Zadání této diplomové práce zní: „Cílem této práce je analýza krajinných prvků antropogenního původu na historických a moderních mapách za využití GIS. Dále vytvoření databáze, na jejímž základě bude sledována dynamika změn v čase a trendy ve vývoji kulturní krajiny se zaměřením na středověké a novověké antropogenní relikty. Dalším cílem je rozbor archeologických nálezů ze zvoleného regionu, který bude doplněn o nově nalezené situace z povrchových sběrů. Povrchové sběry budou provedeny na vybraných úsecích krajiny v povodí Hradištského potoka.“

V následujícím stručném přehledu uvádím hlavní cíle této diplomové práce:

- analýza dosavadních archeologických nálezů, která přispěje k poznání tradice osídlení zvolené oblasti
- vytyčení sídelně historických zón
- sledování dynamiky krajinného pokryvu a procentuální zastoupení jednotlivých kategorií na historických a současných mapách
- analýza krajinných prvků antropogenního původu na historických mapách v prostředí geografického informačního systému
- provedení povrchových sběrů a doplnění stávajících archeologických nalezišť o nová místa

V následujících několika kapitolách se pokusím splnit zadané cíle a představit tím vývoj historické krajiny v těsné blízkosti Zlatého potoka z pohledu archeologie a kartografie.

Východiska řešení problematiky

Motivem pro zadání této práce bylo několik významných studií, které byly uskutečněny řadou odborníků v nedávné době. V současnosti se o studium historické krajiny zajímá široký okruh vědeckých pracovníků, zejména krajinných ekologů, geografů, geobotaniků,

archeologů, historiků a další. Syntézou přírodovědných a společenských oborů lze při zkoumání vývoje krajiny získat relativně ucelenou představu jak o změnách, které probíhaly v minulosti, tak o impulsech, které k těmto změnám vedly (Křováková 2004).

Jedním z nejdůležitějších projektů, který se stal východím pro vznik této diplomové práce, byl tříletý projekt zaměřený na výzkum historické krajiny severního Prácheňska, který tvořil součást mezinárodního projektu evropské unie European Pathway to Cultural Landscape – Stezky kulturní krajiny. Řešitelkou české části se stala Dagmar Dreslerová z Archeologického ústavu AV ČR z oddělení archeologie krajiny a archeobiologie. Projekt se zaměřil na oblast severního Prácheňska, kde přirozené hranice sledovaného regionu tvoří na východě řeka Vltava, na jihu přechod do písecké kotliny a na severozápadě zasahuje až do předpolí Brd (Dreslerová et al. 2004). Hlavním cílem projektu bylo prohloubení znalostí o historickém vývoji krajiny severního Prácheňska. Znamenalo to se ponořit do minulosti daleko před historické prameny a také porozumět vývoji přírodního prostředí, které určovalo a limitovalo ráz osídlení. Odborná práce na projektu byla rozdělena do několika oddílů: archivní výzkum, archeologický výzkum vybraných lokalit, povrchový průzkum na plochách dostupných polí ke zjištění nových archeologických lokalit, letecký průzkum a přírodovědný průzkum. Více se o projektu můžete dozvědět na internetových stránkách Archeologického ústavu AV ČR (www.arup.cas.cz).

V projektu Severní Prácheňsko se podařilo shrnout několik odlišných kapitol, tak, aby došlo k poznání krajiny a lidí v komplexnějším měřítku. Neopomenutelný zůstává i fakt, že publikace, které z tohoto projektu vznikla, *Historie krajiny severního Prácheňska*, na které se vedle D. Dreslerové podílel i A. Stejskal a J. Beneš je psána i pro laickou veřejnost, na kterou bychom neměli zapomínat. Měli bychom k ní své práce směřovat častěji a snažit se ji přesvědčit o tom, že archeologie a hlavně archeologové nejsou jen nositelem problémů pro stavaře, ale že se díky ní mohou i oni dozvědět o historii svého bydliště mnoho zajímavých informací.

Dnes už je zcela běžné, že se jednotlivé obory propojují a navazují se nové mezioborové vztahy, které tak dávají vzniknout novým vědním disciplínám. Jak už bylo naznačeno v úvodu, tato diplomová práce se stává z několika odlišných kapitol, a proto

další projekt, který stál u zrodu této studie, nesouvisí přímo s archeologií krajiny, ale krajinnou ekologií. *Projekt Povodí horní Blanice* se soustředil na sledování změn krajinné struktury v povodí horní Blanice. Cílem této studie bylo ukázat nové směry a možnosti využití starých map velkých měřítek (originální mapy stabilního katastru), chronologické řady leteckých měřických snímků, starých map středních měřítek (zejména II. vojenské mapování) a map současných, včetně ortofotomap, pro studium krajiny a změn krajinné struktury. Na příkladu vybraných katastrů z území povodí horní Blanice byla provedena interpretace starých map v prostředí GIS, jejich porovnání se současnými podklady včetně statistického hodnocení změn rozlohy v jednotlivých krajinných složkách. Toto téma podrobně zpracovala K. Křováková v diplomové práci: „Sledování změn krajinné struktury v povodí horní Blanice s využitím historických mapových podkladů“, obhájené v roce 2004.

Dalším východiskem mi byl i právě probíhající Projekt výzkumu a vývoje *Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav - pilotní studie Nové Dvory – Kačina*, jehož řešitelským pracovištěm je Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví Průhonice, Univerzita Karlova v Praze. Předmětem řešení je vypracování efektivních postupů k zabezpečení trvale udržitelného rozvoje krajiny, respektujícího jak její hospodářský potenciál, tak i ochranu a rozvoj přírodních a kulturně-historických hodnot krajiny.

Analýza dosavadních archeologických pramenů, která přispěje celkovému pohledu na vývoj osídlení Blatenska, byla doplněna povrchovým sběrem vybraných úseků, které obohatily současný stav archeologického poznání v těsném okolí Zlatého potoka. Při přípravě metodiky povrchových sběrů jsem vycházela z již ověřených postupů a to především z *Projektu Ancient Landscape Reconstruction in North Bohemia* (dále jen ALRNB), který proběhl v letech 1991 – 1995 ve spolupráci Archeologického ústavu v Praze a univerzity v Sheffieldu. Jeho cílem bylo sledovat vztah mezi osídlením a krajinou, a to v dlouhodobém pohledu od mezolitu do středověku (*Beneš et al. 1992; Kuna et al. 1993; Zvelebil – Beneš – Kuna 1993*). Pro tento projekt byla formulována metodika, umožňující prozkoumat velké úseky krajiny a dodržet při tom zásady analytického

přístupu. Výsledky projektu ALRNB ve středních Čechách ukazují, že po celý pravěk nedošlo k podstatné změně celkového rozsahu osídlené oblasti. Zdá se, že největší rozsah měly sídelní aktivity v neolitu, od eneolitu se sídelní oblast mírně zmenšuje a po celý pravěk se víceméně nemění (*Kuna et al. 2004*).

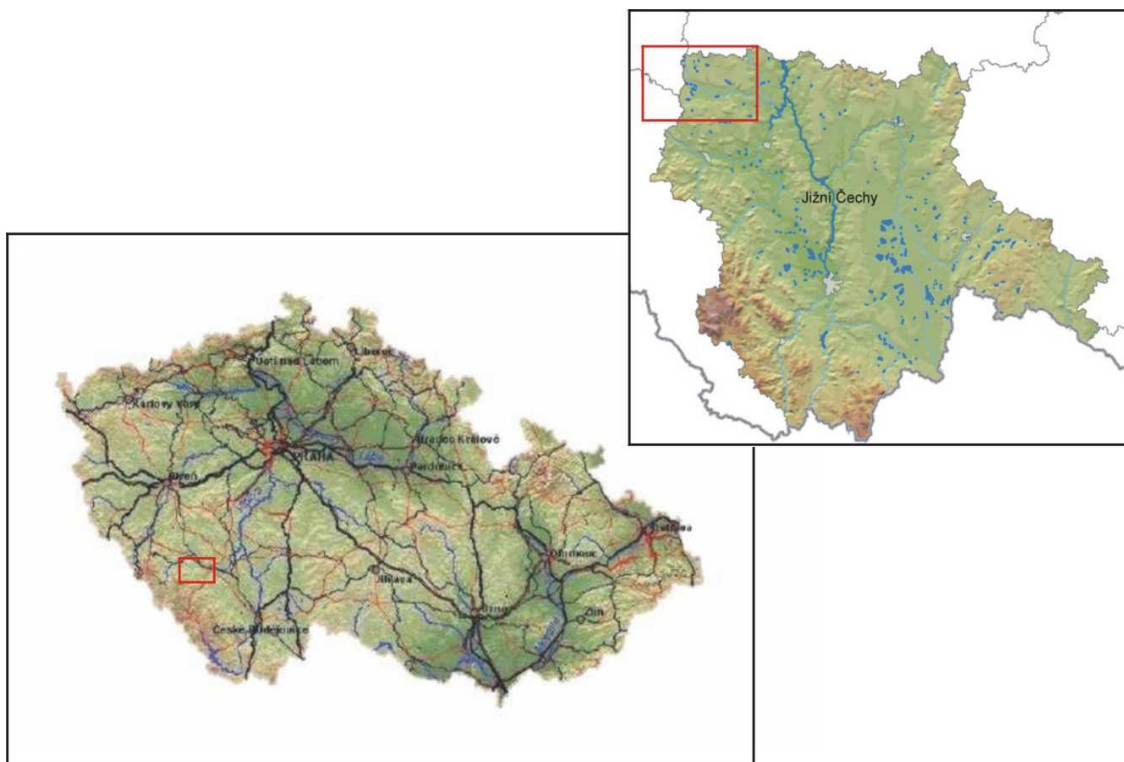
Povrchové sběry metodou ALRNB byly prováděny i v letech 1993 – 1995 N. Venclovou v oblasti na horním toku Loděnického a Bakovského potoka. Tato oblast je známá četnými doklady specializované výroby (železářský okrsek, oblast těžby a zpracování švartny) a dlouhodobě zkoumané naleziště typu Viereckschnze v Mšeckých Žehrovicích (*Venclová 2001*). V *Projektu Loděnice* bylo poprvé využito spojení faktorové analýzy s GIS. Analytickým přístupem k pramenům, jimž nebyla do té doby věnována taková pozornost (etofakty), získává archeologie šanci zachytit areály aktivit v jejich funkční rozmanitosti a prostorové kontinuitě (*Kuna et al. 2004*).

Další prací, kde hrály významnou roli výsledky povrchového průzkumu, byl již výše zmiňovaný *Projekt Kulturní krajina severního Prácheňska*, který byl součástí mezinárodního projektu evropské unie European Pathway to Cultural Landscape – Stezky kulturní krajiny, zaměřený na poznání prehistorického a historického vývoje evropské krajiny. V rámci tohoto projektu se provádělo systematické mapování celé krajiny analytickým sběrem, který byl cíleně zaměřen na vyhledávání „obytných komponent sídelních areálů“ (*Dreslerová et al. 2004*).

Na základě důkladného studia všech výše uvedených prací byly nastaveny možné cíle poznání krajiny, které mi byly východiskem a odrazovým můstkem v mém bádání o historické krajině. Pokusila jsem se využít všechny získané zkušenosti jmenovaných autorů a řešitelů projektů a vyjít z vyzkoušených postupů, které jsem si částečně upravila tak, aby byly co nejlépe splněny zadané požadavky. Výsledky, jak ze studia stávajících archeologických nalezišť, tak kartografických zdrojů a provedených povrchových sběrů by měli přinést ucelený pohled na vývoj historické krajiny Blatenské pahorkatiny a to speciálně té části, kterou protéká Hradišťský, neboli Zlatý potok.

Charakteristika zkoumaného území

Vymezení zkoumaného území

Obr. 1: Vymezení zkoumané plochy v rámci České republiky a jižních Čech

V oblasti Blatenské pahorkatiny bude v jedné z následujících kapitol nastíněn vývoj osídlení v minulosti. V rámci celé zkoumané plochy bylo vytyčeno menší území šesti katastrů, které bude analyzováno na základě kartografických dat a to z důvodu pracného a časově velmi náročného postupu zpracování jednotlivých mapových listů. Zvolila jsem si oblast povodí Zlatého potoka nacházející se v jihozápadní části bývalého blatenského soudního okresu a zahrnující katastry Lnáře, Hradiště, Zahorčičky, Nezdřev Bezděkov a Chanovice. Na povodí Zlatého potoka jsem se zaměřila hned z několika důvodů. Prvním z nich je fakt, že zkoumaná oblast byla v minulosti častým cílem archeologů, a se

získanými daty mohou dále pracovat. Také se jedná o území, kde máme doklad osídlení od mezolitu po současnost a tedy velmi silnou tradici osídlení.

Blatenskem, v pravém slova smyslu, je chápána oblast v hranicích někdejšího soudního okresu, tak jak byl utvořen v polovině 19. století. Obvod soudního okresu Blatenského byl dán složitým historickým vývojem teritorií několika panství, tak jak se vytvářela po staletí (*Sekera 2000*). Základem území bylo nejrozsáhlejší panství lnářské, potom blatenské a menší panství bratronické, čekanické, dožické a lažanské. Z velkého panství drhovelského byly připojeny pouze Sedlice, Holušice a Němčice, z panství drahenického Drahenický Málkov, Laciná, Vahlovice, Dvořetice, z rožmitálského potom Březí, ze střelsko hoštického Čekanice a oselského Starý Smolivec, jenž se později stal součástí velkostatku lnářského (*Sekera 2000*).

Tento okres sdružoval, podle Mapy okresu Blatenského z roku 1872 vyhotovenou Josefem Rollingerem, 64 katastrálních obcí o celkové rozloze 339 km² a s malými úpravami existoval až do roku 1960, kdy byl zrušen a rozdělen do tří větších okresů (Plzeň – Jih, Příbram a Strakonice) a tím pádem i do tří nových krajů. Nová úprava územní správy již předchozí dlouhý historický vývoj nerespektovala (*Sekera 2000*).

Přírodní poměry

Geomorfologické poměry

Území Blatenska patří orograficky k podsoustavě České vysočiny, k Jihočeské vysočině a v jejím rámci k blatenské a benešovské pahorkatině, podle podrobnějších členění jmenovaných jednotek k březnické a horažďovické pahorkatině a nepomucké vrchovině. Celkový ráz Blatenska je parovinný a v povodí Lomnice dosahuje průměrné výšky 500 - 550 m n. m. V okrajových částech převyšují jednotlivé vrchy a hřebeny 550 m n. m. (*Patara 1985*).

Modelace terénu je určována petrografickým složením podkladu a puklinovou i zlomovou tektonikou. V křídě a třetihorách zasáhla oblast fosilní zvětrávání. Pro dnešní tvary reliéfu měly velký význam klimatické změny v kvartéru, projevující se zejména

periglaciálními procesy, které jednak postihly staré zvětralinové pláště, připravené fosilním zvětráváním, jednak se uplatnily při vzniku balvanových moří, skalních a suťových proudů a obnažených hřebenů. Eolické sedimenty se v terénu uplatňují jen nepatrně (*Demek et al. 1965*).

V oblasti granitoidů je modelace terénu ovlivněna hlavně žilami žulového porfyru, syenodioritového porfyritu a lamprofyrů ve směru východ - západ, které jako odolný element vytvářejí nesouvislé elevace v délce až několik kilometrů. Terén je charakteristicky členitým povrchem s pahorky, krátkými hřbety, skálami a skalkami, jednotlivými balvany a na svazích polohami splavových hlín. Rozpukaná skaliska granitoidů mají hrany zaoblené zvětráváním a změnila se v nakupeniny mohutných balvanů, které někdy bývají nahoře zakončeny jiným balvanem, který bývá nedostatečně podložen, a proto se kývá (tzv. viklan). Některé skupiny těchto kamenů byly v minulosti mylně vykládány jako megality (*Kočárek – Trdlička 1964*).

V oblasti metamorfovaných hornin jsou vodní toky více zaklesnuté a aluviální nivy úzké, kdežto v oblasti granitoidů jsou údolí plochá, místy velmi široká a to zvláště v oblasti rybníků. Centrální část blatenské pahorkatiny tvoří blatenská kotlina při Lomnici a zbytky tercierních sedimentů u Lnář. V kotlině je mnoho rybníků, nejvíce nahromaděných v okolí Lnář, v pahorkatinách je jich méně. Rybníky dohromady tvoří Blatensko – Inářskou rybníční oblast. Největší zdejší rybník Labuť se nachází v bělčické pahorkatině (*Patera 1985*) a byl vybudován již v letech 1492 – 1503 (*Sekera 2000*).

Okolo Blatenské kotliny, která tvoří oblouk od Starého Smolivce na jihovýchod přes Lnáře a odtud na východ za Blatnou jsou seskupeny tři pahorkatiny. Belčická na severu, sedlická na východě s měkce utvářenými pahorky a menšími rovinami a na jihu zábořská, příznačná tvrdým, drobně zvlňným povrchem granodioru (*Patera 1985*).

Geologické poměry

Území Blatenska je z hlediska geologického členění budováno třemi geologickými jednotkami prekambriického až paleozoického stáří. A to moldanubikem, tj. metamorfovanými horninami kasejovického výběžku, dále horninami středočeského plutonu,

kteře zde mají největší plošné rozšíření a metamorfovanými horninami jílowského pásma a ostrovní zóny tj. středočeské metamorfované ostrovy (*Kodym 1951*).

Moldanubické metamorfované horniny kasejovického výběžku vystupují západně od Kasejovic. Nejrozšířenější horninou je cordieritická rula, řazená k neostře páskovaným migmatitům. Středočeský pluton je třetím největším tělesem hlubinných vyvřelin v Českém masívu. Vystupuje na povrchu v rozsáhlém trojúhelníku mezi Klatovy, Pískem, Tábořem a Úvaly u Prahy. Pluton intrudoval do okolních horninových komplexů koncem devonu, nebo počátkem karbonu při tzv. variském vrásnění. Středočeský pluton je reprezentován hlubinnými vyvřelinami a intruzemi žilných hornin. Většinou převažují granodiority, tj. horniny, které obsahují v podstatě křemen, sodnovápenaté živce v převaze nad draselnými živci, biotit a amfibol v různém vzájemném poměru (*Svoboda et al. 1964*).

Na Blatensku jsou zastoupeny čtyři typy granitoidů: biotitický granidiorit - blatenský typ, biotit – amfibolický křemenný diorit, kataklastická biotitická žula – polánecký typ a amfibol – biotitický granodiorit – kozárovický typ. Přičemž nejrozšířenější hlubinnou horninou na Blatensku je biotitický granodiorit, tzv. blatenský typ (*Patera 1985*).

Charakteristickým znakem zdejších hornin je to, že v nich místy převládají znaky vyvřelin - vulkanismů, místy hned zas znaky metamorfitů. Škála hornin je velmi pestrá. Zastoupeny jsou zde zbřibličnatělé a rekrystalované metabazity, křemenné portofyry a keratofyry proterozoického stáří (*Patera 1985*).

Hydrologické poměry

Koncem druhohor a v třetihorách postihlo oblast Českého masívu saxonské vrásnění jako odezva alpinských horotvorných pochodů. Poslední fáze saxonského vrásnění na začátku čtvrtohor upravila říční síť do dnešní podoby (*Patera 1985*).

Území Blatenska má nevýraznou vodní síť s řadou bezodtokových rybníků. Oblast je odvodňována Lomnicí, která na území blatenské kotliny teče v mělkém širokém údolí s malým spádem (*Švec – Nekovář – Vojtěch 1967*). Lomnice pramení v Brdech pod vrchem Třemšínem a vlévá se po přítoku Skalice do Otavy.

Pedologické poměry

Půdní poměry na Blatensku jsou poměrně jednoduché. Monotonost půdního pokryvu je dána povahou a zastoupením půdotvorných substrátů. Území leží v oblasti krystalinika, kde jsou třetihorní a kvartérní sedimenty zastoupeny nepatrně. Je to oblast s málo kolísající nadmořskou výškou a s vyrovnanými bioklimatickými podmínkami (*Patera 1985*).

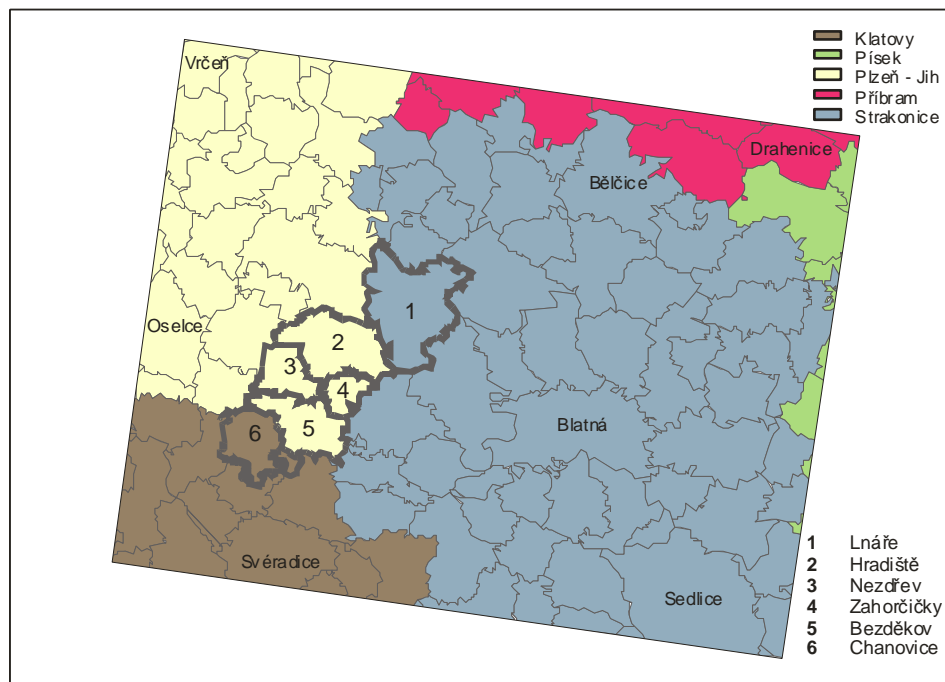
Nivní půdy se vyskytují v nivě řeky Lomnice a jejích přítoků. Glejové půdy, jako výrazně hydromorfnní půdy, se vyskytují v zamokřených částech říčních a potočních niv, terénních depresí a rybníčních pánví. Hnědé půdy kyselé jsou na Blatensku nejvíce rozšířené a určují ráz celému půdnímu pokryvu v oblasti. Vyznačují se hlubokými nebo středně hlubokými profily se slabým až středním obsahem skeletu a lehkým až středně těžkým zrnitostním složením. Vyskytují se v členitějších polohách na plošinách, mírných i prudších svazích. Oglejené půdy na nezpevněných třetihorních sedimentech se vyskytují na plochách, mírně depresním reliéfu partií na přechodu údolních niv do žulové pahorkatiny. Výchozím materiálem jsou smíšené písčitojílňaté sedimenty třetihorního stáří. Tyto půdy se nejčastěji vyskytují v dolních částech svahů a přilehlých terénních depresích (*Patera 1985*).

Klimatické poměry

Klimaticky náleží Blatensko podle Mapy klimatických regionů do oblasti mírně teplé a méně vlhké (*Mašát 2002*). Průměrná roční teplota se pohybuje kolem 7° C, přičemž teplotních maxim od 29° C do 33° C se dosahuje v měsících červnu až srpnu a průměrná letní teplota se pohybuje kolem 15° C. Teplotní minima v prosinci až únoru se pohybují od - 15° C do - 25° C a průměrná zimní teplota se pohybuje od - 1° C do 3° C (*Kočárek – Trdlička 1964*). Bouřková činnost je největší v červnu a v červenci. Za rok proběhne průměrně 30 bouřek. Roční srážky dosahují hodnoty až 600 mm. Srážkově nejbohatší je červenec s 95 mm, nejchudší pak únor s 24 mm srážek. Souvislá sněhová pokrývka leží průměrně 65 dnů v roce a to především v prosinci až únoru (*Patera 1985*).

Analýza dosavadních archeologických pramenů

Provedení analýzy dosavadních archeologických pramenů je nezbytným krokem k pochopení tradice osídlení. Pro poznání vývoje osídlení zkoumané oblasti byla provedena analýza nálezů z území, které zahrnuje 104 katastrů zasahujících do okresů Strakonice, Klatovy a Plzeň – Jih. Celková rozloha zkoumané plochy činí 325 km². Při studiu dosavadních archeologických nálezů jsem pracovala se systémem ARCHIV Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

Obr. 2: Mapa rozložení katastrů na jednotlivých okresech zachycující celou zkoumanou plochu, se zvýrazněným územím povodí Zlatého potoka

Přítomnost jednotlivých archeologických etap je zachycena na mapě katastrů, kde je barevně odlišen počet nalezišť daného období. Metodika byla přejata z článku *J. Beneše a P. Pokorného* (2001), v němž prezentují výsledky pylové analýzy východočeské nížinné lokality Na bahně u Hradce Králové ve srovnání s analýzou rozsáhlého souboru archeologických záznamů z velké oblasti východních Čech. V případě výše zmiňované

studii bylo cílem sledovat, pochopitelně s určitou mírou spolehlivosti, zda antropický vliv, který je patrný v paleoekologickém záznamu, je zjistitelný i metodikou archeologie a zda jsou údaje z archeologických dat ve shodě či v rozporu s paleoekologickým záznamem (*Beneš – Pokorný 2001*). V mém případě je cílem pochopit vývoj osídlení a vytyčení postupu sídelních zón. Z odlišných cílů byla odvozena i částečně odlišná metodika postupu práce. Aby bylo možné porovnat archeologická data v exaktnější rovině než jen slovním výčtem, byla provedena kvantitativní analýza dostupných údajů z území většího, než je detailně sledovaných šest katastrů. V tomto případě není výsledkem křivka, jak tomu bylo ve výše představené studii, která by odrážela intenzitu lidského tlaku na sídelní prostor, jelikož pro zkoumanou oblast nemáme dosud žádná porovnatelná data. Výsledkem této analýzy jsou mapové výstupy s vyznačením rozšíření archeologických období na katastrech.

Členění na jednotlivé archeologické kultury by bylo příliš podrobné, a proto byl záznam sloučen do vyšších kategorií, tak aby vznikly interpretačně rovnocenné celky a to: pozdní paleolit až mezolit, neolit až eneolit, doba bronzová, halštatská, laténská, doba římská a stěhování národů a raný středověk.

Je obecně známo, že archeologické údaje jsou zatíženy mnoha chybami, vyplývajícími z odlišných tradic bádání v jednotlivých regionech (*Klápště 1989 podle Beneš – Pokorný 2001*), ale také z odlišné rozpoznatelnosti jednotlivých archeologických kultur a etap. Řada archeologických kultur nebo období se v archeologické praxi lépe a častěji rozeznává a tyto kultury a období jsou archeology zaznamenávány do databází a soupisů častěji než jiné (*Beneš – Pokorný 2001*). I tento fakt, byl zohledněn při psaní této diplomové studie.

Pozdní paleolit a mezolit

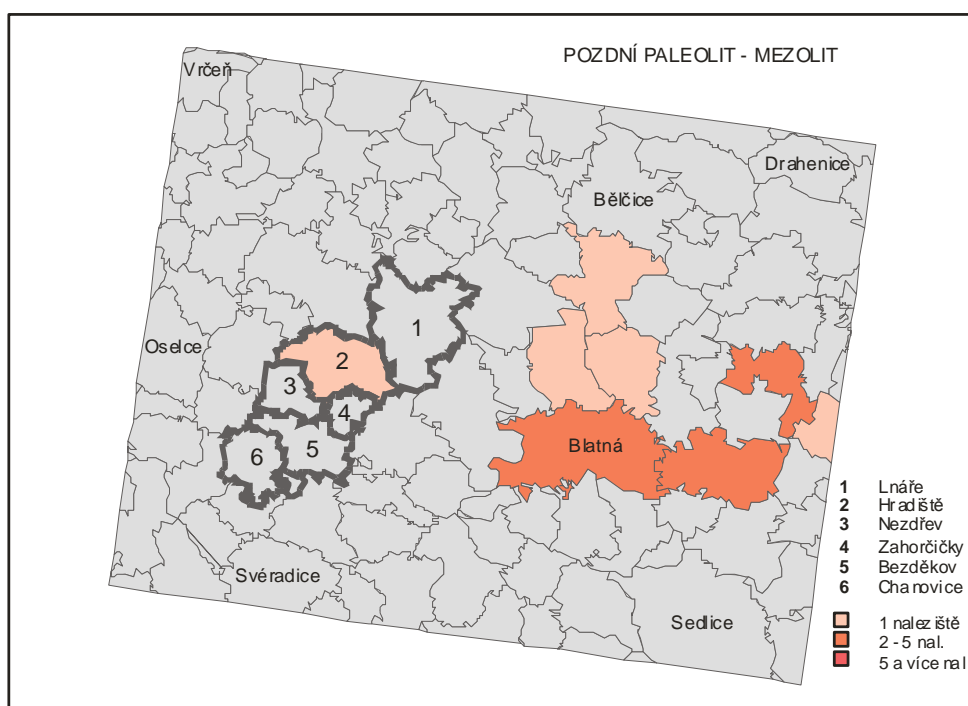
Vliv člověka na krajinu v blízkosti Hradištského potoka měli lidé již před 12 000 lety, tedy v době od pozdního paleolitu. Z tohoto období jsou dochované stopy po lidské činnosti na katastru obce Buzice (*Vencl et al. 2007*). Není pochyb o tom, že prvním vlivem člověka na přírodu byla predace jedlých rostlin a živočichů. Tato predace krajinu nijak podstatně neměnila. Podle T. T. Formana a M. Gordona (*1993*) byly změny srovnatelné s těmi, které dnes v ekosystému působí šimpanz. První vážnější změny na krajině se začaly

23 objevovat ke konci paleolitu a začátkem mezolitu a byly spojeny s vynálezem luku (Forman – Gordon 1993). Závěr starší doby kamenné, pozdní paleolit (11 800 – 10 300) se odehrával na konci posledního chladného klimatického výkyvu, po němž se začalo oteplovat a během poměrně krátké doby jednoho až dvou tisíc let se klima ustálilo zhruba na dnešní podobě (Dreslerová – Horáček – Pokorný 2007). Následné období mezolitu se v základech od předchozí doby příliš neliší. Lovecko sběračský způsob života pokračoval, někde však docházelo ke specializaci například na rybolov. Z tohoto období však již známe více dokladů o zásazích do krajiny. Jde například o vypalování porostů, které naši předci prováděli dosud z nevyjasněných důvodů, snad pro zjednodušení lovu. Vypálená oblast navíc následně byla osídlena sukcesními stadii rostlinných společenstev s velkou biodiverzitou. Na tu byly navázány i živočišné druhy. Důsledkem tak byla i diverzifikace zdrojů obživy (Dreslerová – Sádlo 2000; Odum 1977). Krajinu tehdy pokrýval řídký březoborový les, otevřené plochy křovin, bylin a trav se nacházely jenom ve vyšších nadmořských výškách. Druhové zastoupení rostlin bylo malé a jen malá část z nich mohla sloužit jako lidská potrava. S postupným oteplováním se krajina stále víc a víc zalesňovala, což nebylo příznivé pro velká stáda sobů a koní, naopak lesní zvířata změna zřejmě vyhovovala. Nejlepší loviště se nacházela v okolí řek, jezer a bažin, kde se ke zdrojům přidali vodní ptáci a ryby a tam také můžeme dnes hledat centra tehdejšího osídlení. Následující období mezolitu, je již ve znamení klimatických podmínek plně srovnatelných s dnešními. Les začal pronikat i do vyšších nadmořských výšek, druhová skladba se ovšem změnila, začaly přibývat nové druhy stromů, keřů i bylin a les stával méně prostupným. V zastoupení lesní zvěře se zvyšoval podíl divokých prasat, jelenů a srnců (Dreslerová – Horáček – Pokorný 2007). Tlak člověka na krajinu se stal více patrný, části lesa se vypalovaly, na vzniklých světlinách se rychleji šířily rychle rostoucí keře, ze kterých měl člověk sběrač užitek a to především líska obecná *Corylus avellana* (Sádlo 2005).

Z tohoto období se dochovaly nálezy svědčící o existenci menší stanice lovců – sběračů na návrší situovaném východně od Protivského rybníka na katastru obce Hradiště. Menší stanice lovců – sběračů byla jako jedna z prvních u nás rozeznána již začátkem 20. století. J. Siblík prokopal na pahorku západně od hráze Protivského rybníka žárové pohřebiště hořejanského typu datované do přelomu pozdní doby halštatské a časného latěnu. Kromě toho našel, mezolitickou kulturní vrstvu, kterou sice nerozeznal, ale popsal ji velmi přesně

(Beneš – Vencl 1966). J. Siblík ve svém článku z roku 1908 uvádí, že se pravděpodobně jednalo o dílnu některého „předhistorického občana Hradiště“ a že pahorek nebyl pouze nekropolí, ale že mohl být „letním sídlištěm nejstarších obyvatel této krajiny“ (Siblík 1908, 1915). Více informací o této významné mezolitické památce by přinesl až další archeologický výzkum.

Další významné naleziště se nachází nad rozšířením nivy řeky Lomnice na katastru obce Buzice. Během let 1997 – 2002 zde sesbíral J. Michálek 521 kusů drobnotvaré štípané industrie. Zařazení tohoto souboru je nejednoznačné, chudý rejstřík nástrojů spolu s absencí geometrických mikrolitů, s převahou cizích surovin svědčí pro příslušnost většiny nálezů do pozdního paleolitu, ovšem výskyt např. křišťálu, opálu a rohovce typu Český kras nevylučuje přítomnost mezolitu (Vencl et al. 2006, 39-46).

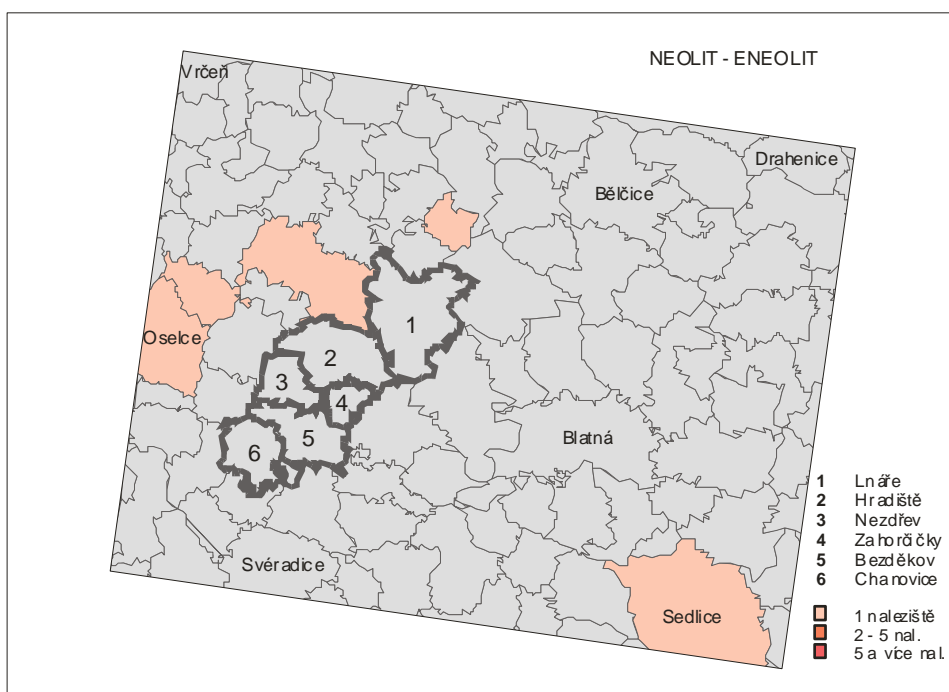
Obr. 3: Mapa rozšíření nalezišť z pozdního paleolitu a mezolitu

Nedaleko se také nachází hned několik nalezišť artefaktů z pozdního paleolitu až mezolit, které byly sebrány J. Michálkem a J. Frölichem v těsném okolí města Blatná v několika polohách a to „U krematoria“ a v trati „U Lapače“ (Vencl et al. 2006, 30-32). Do

pozdního paleolitu až mezolitu je zařazen i nález pazourkové čepele z katastru obce Závašín (Vencl et al. 2006, 303). Sporný je nález úštěpu z valounu, který byl nalezen ve středu obce Chlum. Tento nález byl S. Venclem zařazen přibližně do období pozdního paleolitu až eneolitu. Ještě širší chronologické zařazení má odštěpek nepatinového šedého silicitu glaciálních sedimentů, který byl nalezen J. Siblíkem při výzkumu laténského sídliště v trati „V obcinách“ na katastru obce Bezdědovice, který je přibližně datován do pozdního paleolitu až doby bronzové. Bez přesnější datace je i nález štípaného artefaktu z katastru Myštic, který byl nalezen vedle halštatských, laténských a středověkých střepeů (Vencl et al. 2006).

Mladší a pozdní doba kamenná - neolit a eneolit

Jak ukazuje současný stav výzkumu, změny ve způsobu života lidí v období 5 600 - 4 200 BC, tedy v neolitu, kdy lidstvo přešlo od kořistnictví, sběru a lovu k uselému způsobu života, chovu dobytka a pěstování plodin se Blatenska nedotkly (Michálek 1985). Celé jižní Čechy byly ve srovnání s nížinnými oblastmi Čech středních a severozápadních v tzv. největším holocenním klimatickém optimu – v neolitu – osídleny pouze stopově (Dreslerová 2005).

Obr. 4: Mapa rozšíření nalezišť z mladší doby kamenné - neolitu a eneolitu

V neolitu jsou antropogenní vlivy ještě relativně nevýznamné a kumulují se až v závěru doby bronzové (Dreslerová – Pokorný 2004). Podobné závěry mají vždy lokální platnost (srov. např. různé odhady odlesnění pro odlišné části Německa in: Behre et al. 1996; 1992 podle Dreslerová 2005), ale tento vývojový scénář je pro Evropu nejčastější. Pleistocenní reliktů otevřené krajiny začaly mizet už na samém počátku holocénu a v době maximálního zalesnění a na prahu neolitu byly již extrémně vzácné. Po delší pauze se znovu objevují až jako součást kulturního bezlesí.

Zakládání polí vyžaduje nové plochy, které zaujímá na úkor přirozených rostlinných společenstev. Přestože přirozeným lesním porostem nebyly neprostupné souvislé hvozdy (viz například Dreslerová - Sádlo 2000), tlak lidské společnosti na tyto plochy sílil. Počíná tak vznikat tzv. kulturní step, která zpětně ovlivňuje jak vývoj půd, tak i mikro- a mezoklimatické podmínky. Zde je však nutné upozornit, že tento proces byl sice nastartován v tomto období, ale trvalo až několik tisíc let, než dosáhl plošně rozsáhlého měřítko ovlivňujícího krajinu v nadlokálním měřítku (viz například Dreslerová 2005, 542; Dreslerová - Pokorný 2004; Dreslerová - Sádlo 2000).

Díky novým poznatkům z oblasti paleoantropologie přísné hranice mezi mezolitem a neolitem mizí (Brůžek 2002). Podle mapy soutisků katastrů s mezolitickými nálezy a sídlišti nejstarší lineární keramiky (Pavlů ed. 2007, 9) je na první pohled patrné, že nositelé příslušných dvou paleoekonomických systémů měli na životní prostředí tak odlišné nároky, že ke vzájemnému styku, natož k symbióze, většinou nemuselo docházet (Vencl ed. 2007), což je patrné i na mapce odlišně vyobrazených „blatenských“ nalezišť z pozdního paleolitu až eneolitu (obr. 8). Na tomto místě musíme být s jakýmkoliv závěry velmi opatrní, jelikož nálezy z mladší doby kamenné řadíme mezi ojedinělé nálezy, pocházejících např. z katastrů obcí Kasejovice, ležících v těsném sousedství zkoumané oblasti povodí Zlatého potoka. Další ojedinělé nálezy broušených kamenných sekeromlatů pocházejí z katastrů obcí Řiště, Sedlice a Oselce.

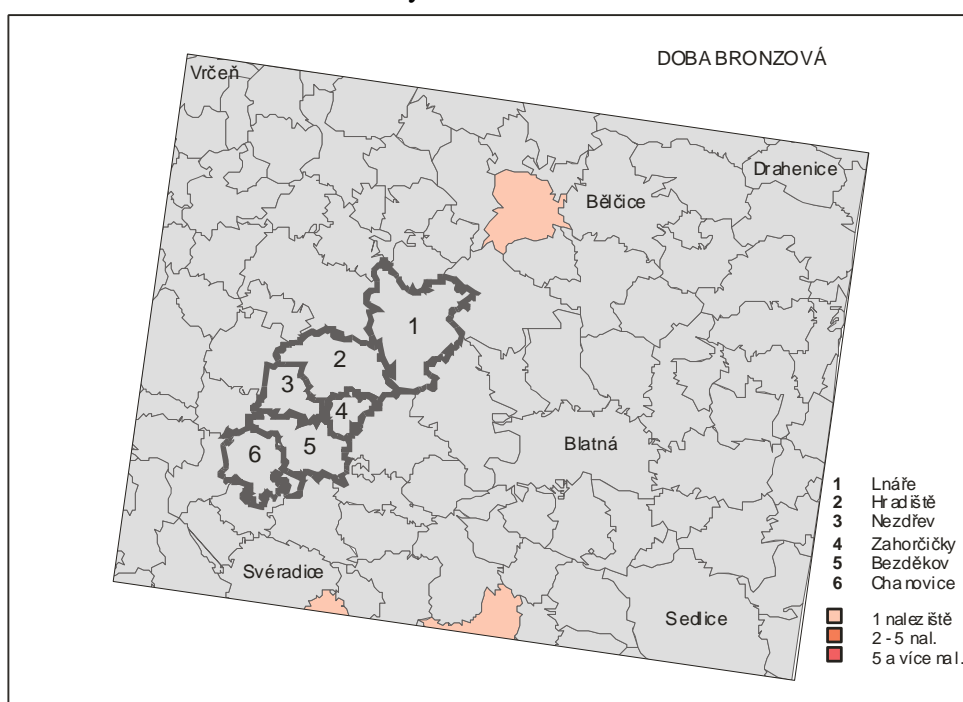
Ani z následujícího období z eneolitu, se na Blatensku nedochovaly žádné jasné doklady osídlení. Stejně jako v oblasti Severního Prácheňska, která byla zkoumaná D. Dreslerovou, je i zde vhodné položit si otázku, zda můžeme skutečně mluvit o krajině

prvních zemědělců, či snad byly průniky lidí nebo dokonce snad jen předmětů do této krajiny pouze náhodné. A stejně jako Severní Prácheňsko ani mnou zkoumaná plocha nemá v tomto období parametry běžně osídlené krajiny.

Z předchozí kapitoly *Pozdní paleolit a mezolit* víme, že nálezy z Chlumu, Bezdědovic a Myštic klidně můžeme zařadit i do této skupiny nálezů. Vypovídací hodnota všech uvedených nálezů je však nepatrná a jak bylo v předchozích větách naznačeno, mohly se sem artefakty dostat i v dobách následujících.

Doba bronzová

Podle současného stavu poznání zůstalo Blatensko neosídleno patrně i po celou dobu bronzovou. Z povodí Zlatého potoka dosud nejsou známy žádné stopy osídlení z této etapy. Z celé zkoumané plochy máme pouze tři zápisy v archeologické databázi Čech a jednoho neevidovaného nálezu bronzové jehlice od Buzic. První je nález náramku bez bližšího popisu, který byl učiněn B. Dubským při nedokumentovaném výzkumu mohyly na katastru obce Bratronice. V Újezdci u Bělčic byla pak pod mohylou objevena starší kulturní vrstva datovaná do starší až střední doby bronzové.

Obr. 5: Mapa rozšíření nálezů z doby bronzové

Ze závěru doby bronzové, jejího mladšího stupně, knovízské kultury (1200 – 800 BC), kdy osídlení Čech navázalo na předchozí kolonizaci oblasti starší a střední doby bronzové, byly A. Benešem na katastru obce Komušín při povrchových sběrech nalezeny střepy dokládající sídelní areál. Vedle těchto nalezišť, pochází od Buzic nepublikovaný ojedinělý nález malé bronzové jehlice datované do knovízské kultury, která je uložena v Městském muzeu v Blatná (*Michálek 1985*). V mladší a pozdní době bronzové se Blatensko řadí k oblastem s většinou jen ojedinělým výskytem lidské aktivity. Oproti ostatním jihočeským okrajovým zónám jako je Českokrumlovsko, Prachaticko, Horní Pootaví, kde se alespoň ojediněle nachází několik nalezišť z doby popelnicových polí, představuje Blatensko prozatím oblast téměř liduprázdnou (*Chvojka 2009*).

Doba železná – halštát a latén

Halštát lze charakterizovat jako období dynamického, společenského a ekonomického vývoje, vyznačující se otevřeností vůči nejrůznějším impulsům a idejím, v postupně vzrůstající míře zejména ve vztahu k antickému světu, ale při zachování vlastní identity (*Venclová ed. 2008, 11*). První souvislé osídlení a kolonizace krajiny v širším okolí Blatné začíná až na rozhraní 7. a 6. století BC, tedy v době, kdy se v Čechách rozšiřuje jako užitkový kov železo, které brzy převládlo ve výrobě zbraní a nástrojů (*Michálek 1985*). Celé toto období znamená pro Blatensko vrchol pravěké kolonizace a počátky již téměř nepřerušeno vývoje osídlení (*Michálek 1985*). Jak napsala D. Dreslerová ve své práci z roku 2003: „*Od této chvíle je zdejší přirozený krajinný vývoj již navždy poznamenán činností člověka*“. Změny v krajině se projevovaly ve složení lesa, ve změně vodních toků či reliéfu (*D. Dreslerová et al. 2003*). Změny v rozloze a charakteru lesů dále ovlivňují vodní režim krajiny, náchylnost půd k erozi apod. Patrně zde začíná například lidský podíl na vzniku říčních niv, které tvoří nedílnou součást dnešní krajiny. Je však otázkou, do jaké míry na ně můžeme nahlížet jako na čistě přírodní prvky (*viz například Czudek 2005; Dreslerová 2004; Opravil 1983; Rulf 1994*). Docházelo k rozsáhlému odlesňování na úkor polí a pastvin. Během staletí se půda z obnažené země erodovala a začala zanášet drobné strže a nerovnosti a splachovala se do údolí řek a potoků. Dalšími aktivitami, které

přetvářely krajinný ráz, byla i těžba hrncířské hlíny, těžba kamene, dobývání železných rud a rýžování zlata (*Dreslerová et al. 2003*).

Nositelé halštatské mohylové kultury se vyvinuly v jádrech s mladobronzovým osídlením a následně vnitřně kolonizovali dosud neobydlené oblasti (*Beneš pers.com.*) Z Blatenska z období starší a mladší doby železné prozatím známe přes 50 nalezišť, která jsou zapsány v Archeologické databázi Čech. Okolí Blatné v této době spadá ke zvláštním okrskům v jižních Čechách, kde se souběžně pohřbívalo pod mohylami, ale i na plochých žárových pohřebištích, což dokazuje složitost celého vývoje a snad poukazuje i na to, že se zde vyskytovaly dvě odlišná etnika (*Michálek 1985*).

J. Siblík prozkoumal na Blatensku celou řadu žárových pohřebišť a to na katastru obcí Hradiště, u Zahorčiček, Kocelovic a Bezdědovic (*Siblík 1913*). V povodí Zlatého potoka se na katastru obce Hradiště nachází nekropole o 28 hrobech, o které jsem se zmínila v kapitole *Paleolit a mezolit*, v souvislosti s mezolitickou stanicí lovců - sběračů u Protivského rybníka. Dále se J. Siblík ve své práci z roku 1913 zmiňuje o nalezišti „čtvrt hodiny chůzí vzdáleném“ od nekropole v Hradišti v poloze „V ouhlehlí“ na katastru obce Zahočičky, kde byly objeveny původním majitelem pole a přilehlého kamenitého pahorku zlomky keramické popelnice a spálené kůstky (*Siblík 1913*).

Nejvýznamnějším pohřebišťem z tohoto období z Blatenska se uvádí pohřebiště od Škvořetic, kterému se v době výzkumu nedostalo ani z části takové pozornosti a pečlivosti, jaké by se slušelo na naleziště takového rozsahu. Nekropole se nacházela na katastru obce Škvořetice, pod vrchem zvaným Hradiště. Při odstraňování plochých žulových kamenů byly tehdejší majitel pole v roce 1883 objeveny dvě bronzové nádoby. Roku 1887 dal prokopat parcelu baron Koller. B. Dubský v *Pravěku jižních Čech* (1949) píše: „Po celém poli po odstranění ornice objevily se kameny skoro pravidelně od sebe rozložené, které označovaly četné hroby“. Hroby se stávaly z hlubší jamky přibližně 1 m hluboké a půl metru široké. Středem pole vedl úzký kamenem dlážděný pruh připomínající cestu, která na konci pole ústila v jakousi kamennou, již částečně zřícenou komoru. Hroby byly upraveny tak, že na povrchu se nalézal veliký plochý kámen, pod ním menší kameny srovnané do kuželu a na dně na utvrdlé půdě se hojně nacházely pozůstatky dřevěného uhlí, železné i bronzové strusky a někdy zbytky kůstek. Uvnitř kamenného kužele se nacházely střepy hlíněné nádoby s různými železnými a

bronzovými předměty (B. Dubský 1849). Baronem Kollerem bylo odhadnuto na 500 hrobů. Během odkryvu nebyly jednotlivé hroby evidovány, a proto později nebylo možné k nim přiřadit nálezy. Střeby byly házeny na jednu kopici, proto je v takovém množství nebylo možno ani slepit a následně byly vyhozeny (B. Dubský 1949).

Další ojedinělé hroby z Blatenska jsou potom známy z Chlumu, Sedlice, Střížovic a Vahlovic (Siblík, 1913). Je zajímavé, že inventář nálezů ze žárových pohřbů se shoduje s inventářem pohřbů pod mohylami. Rozdíly se projevují jen v zastoupení jednotlivých nálezů. Celkově se vyskytuje méně pohřbů se zbraněmi, téměř chybějí součásti vozů, jinak tak typické pro mohylové pohřby v ostatních jihočeských oblastech halštatské mohylové kultury. Ojediněle se vyskytují součásti koňského postroje, jako například udidla, která byla nalezena v Holušicích a Škvořeticích (Michálek 1985). Pro keramiku jsou zde charakteristické lahvé tvary, z mladšího období potom pocházejí situlky, zdobené kolkovaným ornamentem, a mísovité tvary často s vnitřní geometrickou výzdobou. Mezi šperky se často v hrobech vyskytují drátěné náramky, časté jsou i skleněné korálky a to žluté s modrými očky nebo jednobarevné, tmavomodré a zelenavé (Michálek, 1985). Na katastru obce Bezdědovice v trati zvané „V obcinách“ bylo v roce 1913 objeveno 8 objektů – chat, kde se podařilo nalézt keramiku, přesleny, žernov, bronzové předměty, železné spony a strusku a mimo jiné i zlomek kobaltově modrého skleněného náramku s bílou a žlutou střední vlnicí a světle modrý žebrovaný skleněný korálek (Michálek – Venclová 1994). Na katastru obce Kadov se objevil skleněný korálek s očky a skleněný prstencový korálek (Michálek - Venclová 1994). Skleněné předměty pocházející z celého Strakonicka, jsou velmi podrobně zpracované v článku J. Michálka a N. Venclové (1994) v článku Laténské sklo na Strakonicku, který vyšel v Archeologických rozhledech. Významným šperkem v té době byly i spony, z počátku jednoduché například jako ta objevena v Chlumu a později zdobené i maskovitými nebo zvířecími motivy z Bezdědovic, Chlumu a Hradiště, kde byla objevena spona s labutí hlavičkou (Siblík 1907). Velmi zřídka doprovází výbavu i drobný zlatý šperk jako například v mohyle ve Chlumu byl objeven malý zlatý torčovaný kroužek (Michálek 1985).

Vedle pohřebišť byla na Blatensku zkoumána i pozdně halštatská a časně laténská sídliště ze Střížkovic a Škvořetic, z nichž získaná keramika je zdobena kolkovanou

výzdobou a výzdobou provedenou vlešťováním nebo tuhováním, která se neliší od součástí hrobů. Typickým sídlištním tvarem jsou hrnce a mísy (*Michálek 1985*). Podařilo se také zjistit, že některá z těchto sídlišť přetrvávala dlouho do mladší doby železné, do laténu, kdy z archeologických nálezů téměř vymizela pohřebiště (*Dreslerová 2003*).

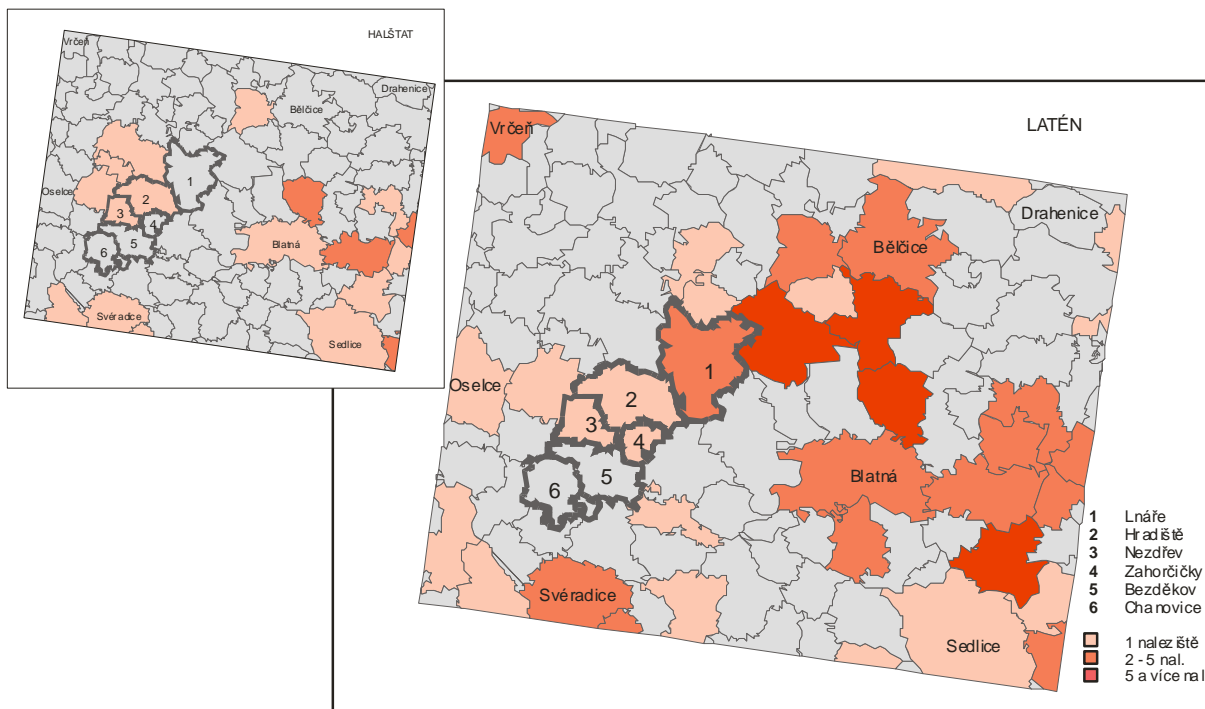
Na Blatensku se dosud nepodařilo archeologicky doložit přítomnost opevněného sídliště- hradiště, jako ta, která známe ze sousedství (Čimelice, Zadní Zborovice, Hradiště u Libětic, Hrad u Skočic) (*Michálek 1985*).

Z období pronikání Keltů na jih Čech známe z Blatenska např. již zmíněné sídliště objevené v Bezdědovicích a v Blatné, dále hrobové nálezy s typickými předměty z Mačkova a Kadova a stopou hrobu může být i nález části bronzového náramku v Blatné.

Na katastru obce Bělčice se nacházejí dobře zachované rýžovnické sejpy, které obklopují břehy Závišínského potoka a to v délce několika stovek metrů (*Fröhlich 2006*). Okolí potoka bylo v pravěku velmi hustě osídleno. Západně od vsi Bělčice, na návrší Budíně, jsou do dnes patrné čtyřúhelníkové valy a příkopy typu keltských „*Viereckschanzen*“ (*Michálek 2003*). Dnes jsou objektům tohoto typu připisovány mimo kultovní funkce i další, jako například hospodářská či sídelní (*Michálek 2003*).

Když už jsem se zmínila o kultovních místech z doby pozdního laténu, tak musím pro úplnost uvést i pahorek situovaný mezi obcemi Vrbnem a Kadov, kde se v poloze zvané „Na stezkách“ v polích vypíná výrazný kamenitý pahorek, odlesněný připomínající velikou mohylu. Údajně zde v roce 1919 byly objeveny lidské kosti, železný nůž, železný oštěp, bronzový koflík, část bronzové destičkovité spony a dva skleněné korálky, později byla majitelem pole objevena ještě železná sekerka s tulejkou. J. Siblíkem bylo toto naleziště vykládáno jako hrob, později však Libuše Jansová vyslovila názor, že jde podobně jako u dalších jihočeských a západočeských nálezů o obětní dary Keltů z 2. až 1. století BC, které byly spojené s kultovními praktikami (*Michálek 2003*).

Jedním z posledních nálezů z tohoto období byl depot objevený v roce 1997 na katastru obce Bezdědovice. Jednalo se o hromadný nález železných řemeslných nástrojů a zemědělského nářadí, který obsahoval minimálně 48 celých a 137 zlomků nástrojů o celkové váze 7,15 kg. Nástroje byly zakopány v lese pod výraznou skálou a představují zřejmě majetek řemeslníka nebo komunity z nedaleké již několikrát uváděné laténské osady „V obcinách“ (*Michálek 2000*).

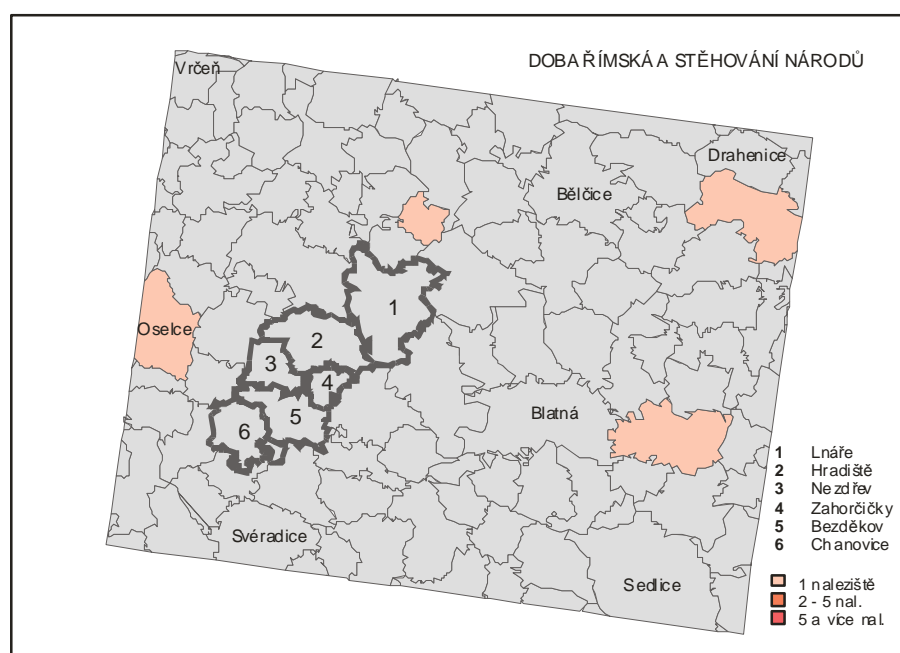
Obr. 6: Mapy rozšíření nalezišť v době halštatské a laténské

Koncem 1. století BC byla většina osad opět z nezjištěných důvodů opuštěna. V závěru 1. století BC se na naše území ze severu posouvali Germáni a pronikali pravděpodobně na území staršího domácího obyvatelstva. Ani tato všestranně vyvinutá kultura, vrcholící budováním prvních protoměstských středisek – oppid, nebyla předurčena k dalšímu vývoji. Pod tlakem germánských kmenů ze severu Evropy a rozpínavosti římské říše na jihu opustili krátce po změně letopočtu poslední příslušníci domácí elity české země (*Dreslerová et al. 2003*).

Doba římská a stěhování národů

V prvních čtyřech stoletích našeho letopočtu, tedy v době římské spadalo naše území do „barbarské“ části Evropy, která nebyla kolonizována římským impériem. Na našem území v té době dominovalo germánskými jazyky hovořící obyvatelstvo. Římské osídlení se soustřeďovalo především v nižších polohách, poskytujících možnosti zemědělské obživy. Ve středním Pootaví máme z této doby dochované sídliště a pohřebiště

v Přešřovicích u Strakonic (*Dubský 1937*), kde pohřbívání končí až v 5. století, tuto pozdní fázi spojuje B. Svoboda s analogickým nalezištěm ve Friedenhainu v Bavorsku a tuto skupinu označil za pravděpodobné jádro pozdějšího kmene Bavorů (*Michálek 1985*). Toto období stále náleží k nejméně známým úsekům jihočeského pravěku. Doklady zásahů člověka do krajiny máme i pro dobu římskou, kdy je z některých oblastí doložena značná míra eroze půd (*Smrž 1994*). Naproti tomu v následné době stěhování národů, kdy množství obyvatel na našem území přechodně kolísalo, došlo místy i k opětovnému rozšíření přirozeného lesa (*Beneš - Pokorný 2001*).

Obr. 7: Mapa rozšíření nalezišť z doby římské a stěhování národů

Co se týče nálezů, z tohoto období pocházejí například dvě mince z blízkého okolí obce Paštiky. Další ojedinělé nálezy pocházejí z katastrů obcí Oselce, Buzic a Řiště. Situace je pravděpodobně dána stavem výzkumu a poznání by v budoucnu mohly doplnit systematicky prováděné sběry.

Stejně jako v době římské, se nám nedochovaly nálezy ani z následující doby stěhování národů. Otázkou tedy zůstává, zda je tato situace dána stavem dosavadního poznání nebo zda zůstalo Blatensko neosídleno až do příchodu Slovanů?

Doba hradištní – raný středověk

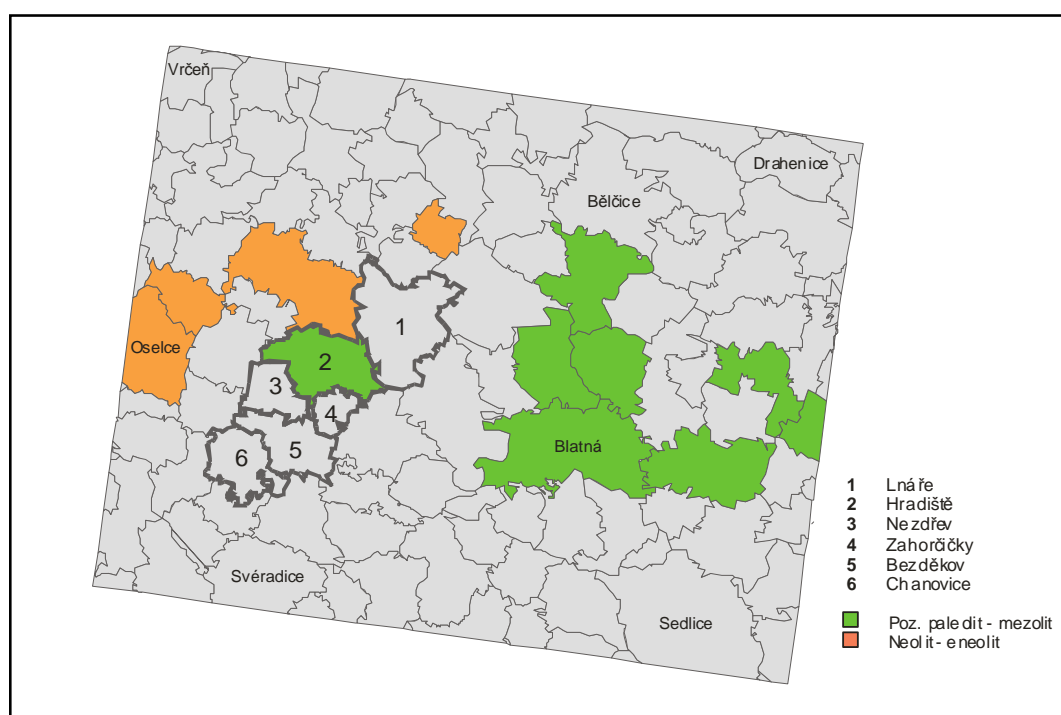
Podle archeologických nálezů lze konstatovat, že první slovanští obyvatelé přicházejí na Blatensko na sklonku 7. století a hlavně v průběhu 8. století (*Michálek 1985*). Není pochyb, že kolonisté dorazili do oblasti, které byla opět souvisle pokrytá lesy, které měly dost času na úplnou regeneraci (*Dreslerová 2003*). Na konci střední doby hradištní, tedy kolem roku 950 bylo již Pootaví a okolí Blatné velmi hustě osídleno. Jižní Čechy byly protkány sítí obnovených starších a nově vybudovaných hradišť hradské soustavy, které ve strakonické kotlině (Katovice, Řepice, Libětice) obklopují Blatensko z jihu a na Příbramsku (Hudčice, Březnice) a Písecku (Čimelice) ze severu a východu. Z okolí Blatné žádné takové hradiště neznáme (*Michálek 1985*). Mezi významné „krajinotvorné prvky“ této doby patří mohylová pohřebiště, která dokládají osídlení území celou řadou mohylových pohřebišť se žárovými i kostrovými pohřby například z Chlumu, Bělčic, Kocelovic, Holušic, Sedlice a Bezdědovic. V Bezdědovicích J. Siblík zkoumal na počátku 20. století dvě malé skupinky o třech a šesti mohylách v polohách „Bílé Kameny“ a „Na staré mýti“. Z doby hradištní se nám dochovaly stopy lidských aktivit například na katastru obce Řesanice, nebo skupinka poměrně dobře dochovaných 22 mohyl nacházejících se na západním svahu lesa Kamenice, vpravo nad silnicí se Sedlice do Škvořetic, které jsou uspořádány do tří až čtyř řad s orientací východ – západ. Při neodborném výzkumu z konce 19. století jedné z mohyl bylo nalezeno několik nádob a spálené kůstky. Pohřebiště lze datovat pouze přibližně do průběhu 8. – 9. století (*Michálek 2003*).

Sídliště jsou potom v Bezdědovicích, Blatné a Škvořeticích. Osídlení, jak dokládají zlomky keramiky z mohyl, sem pronikl velmi záhy, v 8. – 9. století. Vývoj probíhal zhušťováním sítě osad. Z tohoto období byly zkoumány kostrové hroby u Řesenic, dokládající tak postup kolonizace z blatenské pánve směrem na západ (*Michálek 1985*). Rozvoj osídlení v 2. polovině 10. století souvisí s kolonizační vlnou, postupující po proudu Lomnice a směřující do Plzeňské pánve (*Sláma 1967*). Písemné prameny z 11. – 15. století nás zpravují, že dnešní oblast Blatenska, Rožmitálska, Březnicka a Příbramska patřila do geografického celku a správního regionu Bozenska, které je označováno jako „provincia Bozensis“ (*Kašička – Nechvátal 2001*). Nelze ji pravděpodobně považovat za oblast

samostatného kmene, jak se domnívali starší badatelé (*Dubský 1949*), ale za oblast církevního děkanátu stejného jména (*Dragoun 1978*).

Sídelně historické zóny na Blatensku

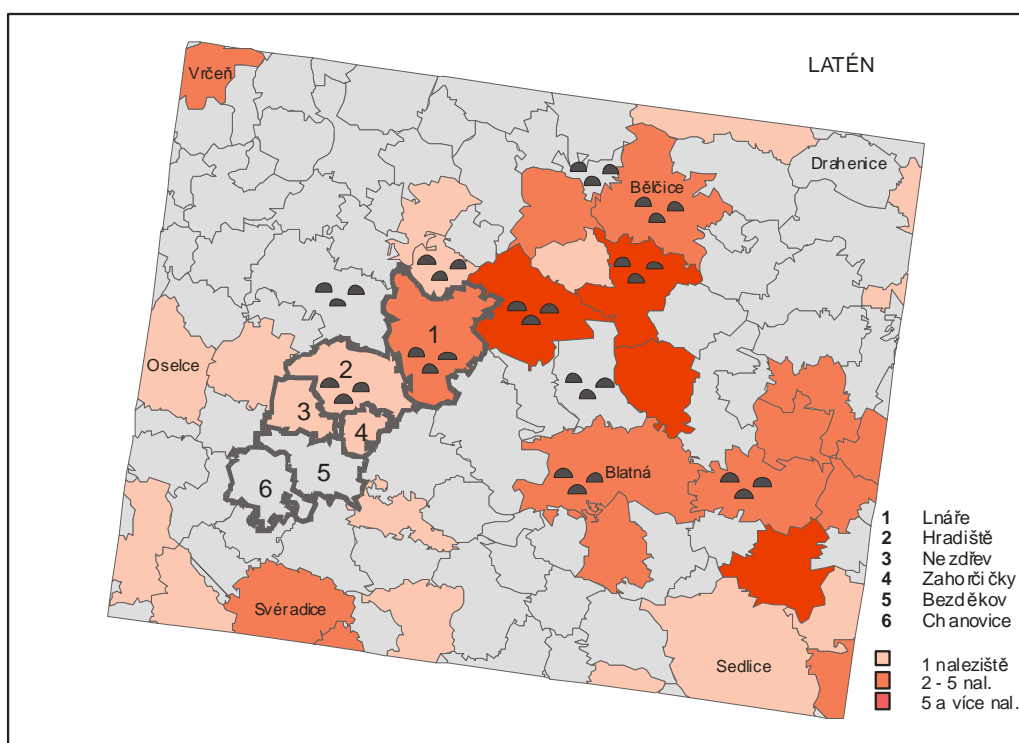
V předchozích kapitolách byly shrnuty dosavadní archeologické poznatky z okolí Blatné, na jejichž základě jsem se pokusila vytyčit sídelně historické zóny. Při detailnějším prozkoumání map zachycujících zastoupení archeologického období na jednotlivých katastrech si lze všimnout jisté koncentrace nálezů z daných období v určitých oblastech. I přesto, že se na Blatensku nevyskytují takové rozdíly v krajinných typech, jako například v oblasti hraničního pohoří Šumavy, kde se touto problematikou zabýval J. Beneš (2006), můžeme si všimnout jistých oblastí osídlení i zde.

Obr. 8: Soutisk map katastrů s vyznačenými nalezišti z nejstaršího období pozdního paleolitu a mezolitu a následující mladší doby kamenné

Při pohledu na soutisk map katastrů s vyznačenými nalezišti z nejstaršího období pozdního paleolitu a mezolitu a následující mladší doby kamenné je patrné, že lovci – sběrači upřednostňovali místa, která byla výhodnější pro jejich způsob života a to území v blízkosti vodních toků s výhledem do širšího okolí (Vencl *et al.* 2006). Narozdíl od nich,

se první zemědělci usazovali na místech, která byla příhodná pro jejich usedlý způsob života. Neolitičtí zemědělci dávali přednost nižším polohám s úrodnější půdou. Místa, kde se v minulosti nacházely mokřady, nebyla pro pěstování prvních plodin výhodná. Rozložení stop přítomnosti lovců – sběračů a nálezů z období mladší doby kamenné na Blatensku se opravdu dá rozdělit na dvě oblasti, ale musíme brát v úvahu fakt, že nálezy z mladší doby kamenné jsou vždy zastoupeny jen ojediněle se vyskytujícím artefaktem, což by mohlo být i dokladem tzv. prospektorských aktivit (Valde-Nowak 1994). Kolem roku 4400 BC, kdy se neolitická společnost přeměňuje do nové podoby, do eneolitu, dochází k majetkové diferenciaci některých komunit, objevují se v Čechách první opevněná naleziště a zatím ojediněle i nejstarší kovové (měděné, zcela výjimečně zlaté nebo stříbrné) předměty především prestižního významu. S tím související zájem o suroviny a snad i populační nárůst vedl k osídlování výše položených a členitějších oblastí a k prospektorským aktivitám, s nimiž jsou často spojovány právě nálezy broušených nástrojů mimo zemědělsky využitelná území, které jsou zachycené v archeologických nálezech z tohoto období v oblasti Blatenska.

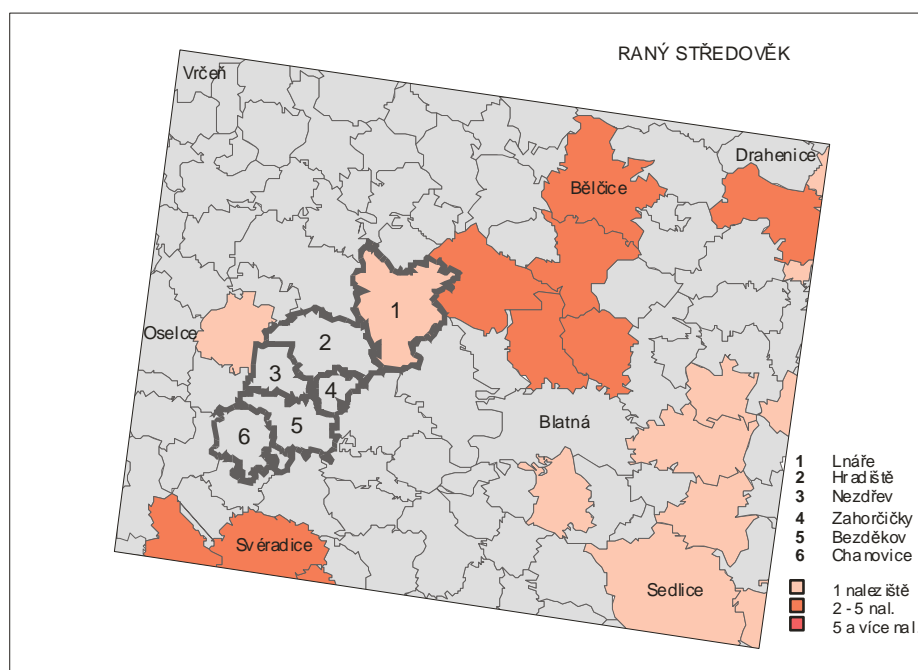

Obr. 9: Rozšíření osídlení ke konci doby železné a rozložením rýžovnický sejpů na Blatensku podle mapy Hofamana a Slavíka (Fröhlich 2006)

Další vlnu osídlení, přicházející až v době železné, můžeme hledat v místech předchozího nejstaršího osídlení a to opět v blízkosti vodních toků. Důležitou roli při kolonizaci této oblasti, v době železné hrálo zlato, které se zde vyskytovalo ve formě drobných zlatých plíšků usazených na březích říčky Lomnice a jejích přítoků. Zlatonosné vodní toky sem přitékají z Kasejovicko - Bělčické zlatorudné oblasti, kde se zlato těžilo ještě v nedávné minulosti (*Fröhlich 2006*).

Při porovnání mapy osídlení z doby železné je velmi nápadná shoda s katastry, na kterých se vyskytovaly rýžovnické sejpy. I v tomto případě, ale musíme být s interpretací velmi opatrní, jelikož dosavadní stav poznání neumožňuje zařadit tyto sejpy jednoznačně do doby železné. Tato indicie vyvolává hypotézu, kterou je třeba dále zkoumat.

Velmi obtížné je jakkoliv charakterizovat následující dobu římskou a stěhování národů, jelikož stav poznání není na takové úrovni, abychom z toho mála mohli vyvozovat nějaké závěry. Proto další a zároveň poslední vlnou osídlení byla až kolonizace v 7. a 8. století našeho letopočtu.

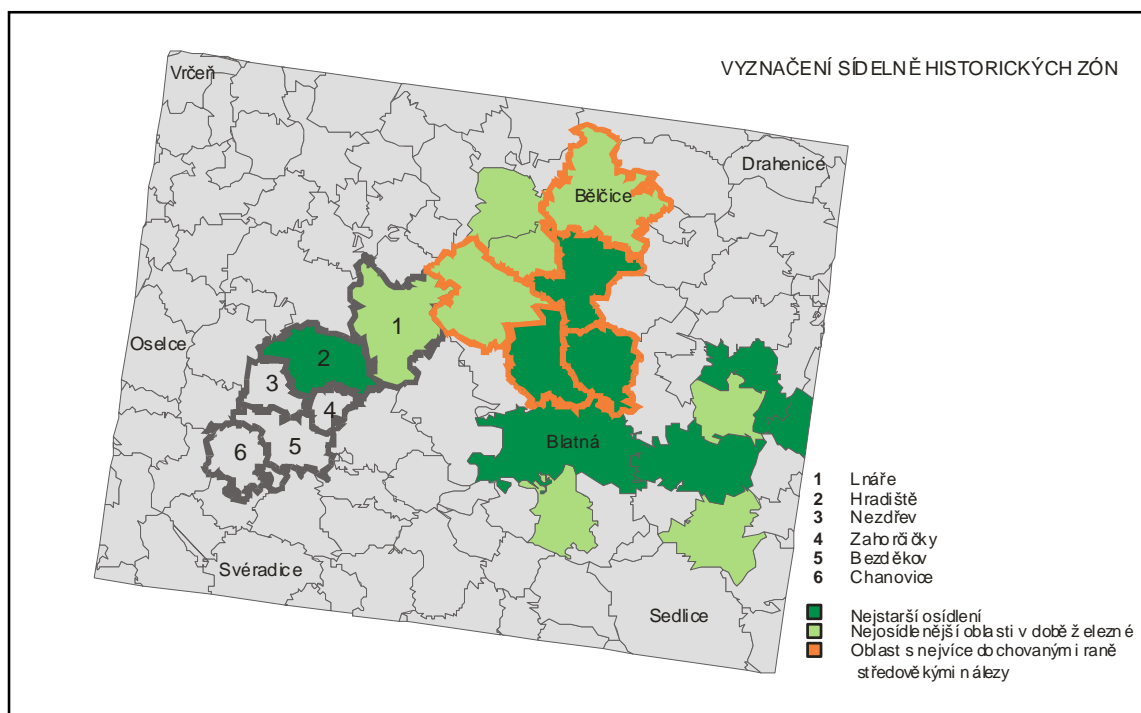
Obr. 10: Mapa rozšíření archeologických nálezů z raného středověku

Při bližším prostudování předchozích příložených map katastrů, je na první pohled patrné, že i na Blatensku můžeme vytyčit sídelně historické zóny. Sídelně historickou zónou chápeme souvislé, plošné osídlení území s pravěkou, středověkou nebo novověkou kulturní tradicí. Zóny byly definovány až v nejnovejší době a to na základě studia rozložení archeologických nalezišť a pomocí prvních písemných zmínek (*Beneš 2003*). Stanovením hranic mezi zónami, které se na Blatensku rýsují, se týká především odlišení území se stálou pravěkou tradicí osídlení od oblastí, kam zasáhla až středověká kolonizace.

I. zóna, která by charakterizovala nepřetržitý vývoj od staršího pravěku do současnosti, se bohužel v naší oblasti nevyskytuje.

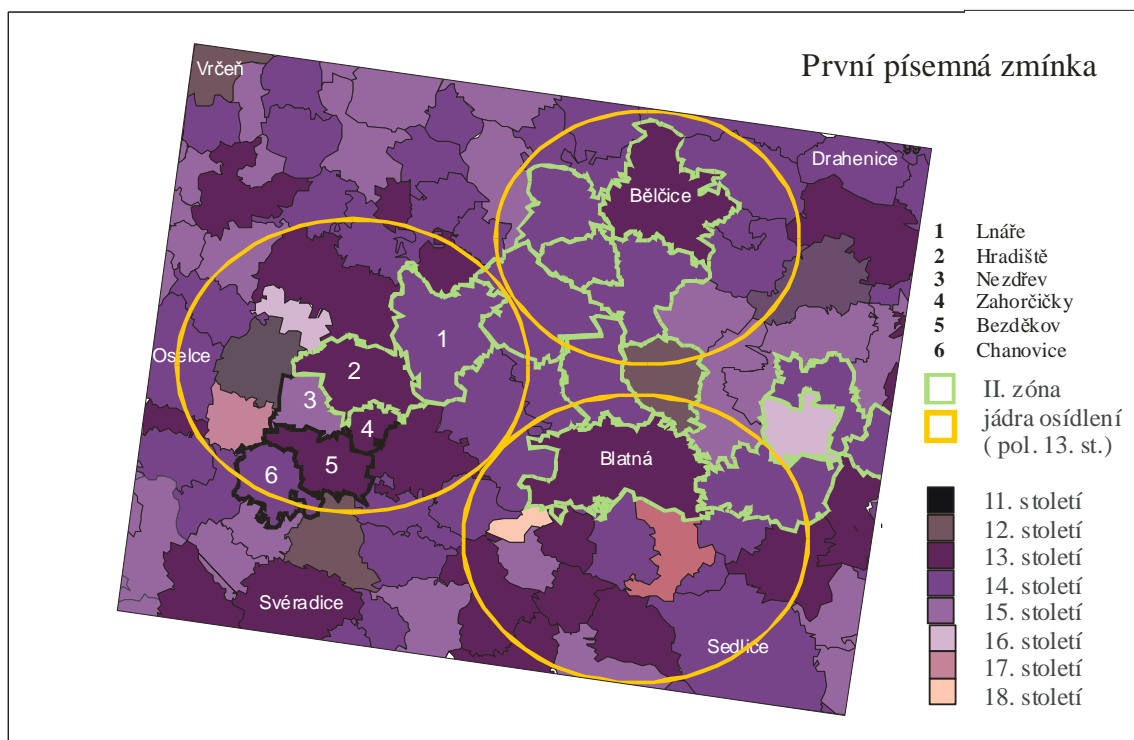
II. zónu, pro kterou je charakteristický částečně přetržitý vývoj osídlení lze hledat v samotném centru sledované oblasti. Jedná se území s nejstaršími doklady lidského osídlení, z období pozdního paleolitu a mezolitu, tedy z období do 8 000 BC, na kterou až o několik tisíc let později navázalo již zemědělské obyvatelstvo starší doby železné kolem roku 750 BC a postupem času osídlenou oblast rozšířilo i do blízkého okolí. V období od konce pozdní doby kamenné do nástupu doby železné byla oblast Blatenska, podle dosavadních archeologických poznatků téměř neosídlena. V pozdní době bronzové (HB), tedy v době nástupu klimatického optima byla absence osídlení téměř úplná (*Zavřel – Parkman 2004; Dreslerová 2004*). K největšímu osídlení v jižních Čechách, došlo nikoliv v mladé době bronzové, ale v údajně méně výrazném klimatickém optimu doby halštatské a laténské (*Dreslerová 2005*).

Do této sídelně historické zóny spadají oblasti v blízkosti vodních toků a to především v povodí řeky Lomnice a jejích přítoků Zlatého, neboli Hradišského potoka a Smoliveckého potoka. V této oblasti se nachází i největší koncentrace nálezů z období raného středověku. Snad můžeme předpokládat, že již od doby železné byla tato oblast kontinuálně osídlena, ale stoprocentně by tuto teorii mohly potvrdit až další archeologické výzkumy či systematické sběry.

Obr. 11: Vyznačení II. sídelní zóny a s barevně odlišenými etapami a to nejstaršího období – pozdní paleolit a mezolit, nejosídlenější oblasti v době železné a vyznačenou plochou, kde se podařilo zachytit dosud největší koncentraci archeologických nálezů z raného středověku

III. zónu lze charakterizovat jako kolonizaci dosud neosídlených částí v tradičních sídelních oblastech. Toto rozšíření již můžeme studovat například porovnáním informací o prvních písemných zmínkách daných obcí. S nástupem kolonizace, v polovině 13. století v souvislosti se stabilizací majetkové držby šlechty, došlo k rozšíření obyvatelstva i do dosud neosídlených zón. Tím se završil proces vzniku vrcholně středověkého koncentrovaného vesnického osídlení. Vrcholně středověká zemědělská kolonizace měla v naší oblasti formu vnitřního zahušťování sídelní mozaiky zemědělských ploch (*Žemlička 1997, 2000*). Mapa zobrazující první písemné zmínky a přibližné hranice II. sídelní zóny nám sděluje informace o existenci několika jader osídlení a to v prostoru kolem města Blatná, Bělčice a Kasejovice. Tato ohniska byla v průběhu následujícího 14. a 16. století doplněna již většinou obcí zkoumané oblasti.

Obr. 12: První písemná zmínka o obcích na Blatensku znázorněná barevnou škálou od nejstarších (nejtmavší) po nejmladší (nejsvětější), zeleným obrysem přibližně vyznačena II. sídelní zóna a oranžovou barvou jsou vyznačeny jádra osídlení z poloviny 13. století

IV. zóna, které by charakterizovala novověkou kolonizaci, se v naší oblasti již nevyskytuje. Poslední typ zóny můžeme v České republice nalézt jen v několika, především hraničních, oblastech a to například na již zmíněné Šumavě, kde byl nejvýše položený sídelně historický krajinný typ formován až v průběhu novověku v souvislosti se sklářstvím a těžbou dřeva (Beneš 2003).

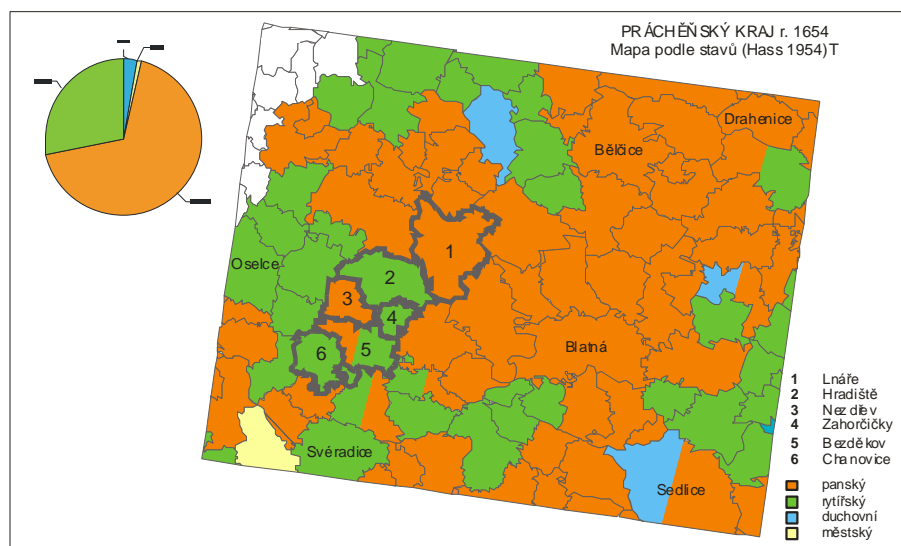
Osídlení v době vzniku Berní ruly

Berní rula, tedy soupis všech „osedlých“ podléhajících berní – tedy ohodnocení všech poplatníků, o které má stát zájem, představuje unikátní pramen, jehož vznik podnítili v roce 1653 stavové, kteří usilovali o opětovné získání vlivu na předepisování a vybírání daní (*Hass 1954*).

Základem daní pozdního feudalismu u nás byla daň ze zemědělské půdy, jejíž rozvrhování a vybírání bylo vydrženou výsadou stavovské obce. Již v předbělohorské době se stalo povolování berní žádaných panovníkem hlavním bodem jednání stavovských sněmů a současně také hlavní zbraní šlechty proti absolutistickým snahám vládnoucího rodu. Po okleštění stavovských práv obnoveným zřízením zemským (pro Čechy vydáno 1627) zůstává berní agenda vlastně jediným význačným právem stavovské obce českých zemí. Předbělohorská berní přiznání z jednotlivých dominií mněla mnoho závad – především tu, že vrchnosti v nich nepřiznávali skutečný stav poddaných. Nesrovnalosti se stupňovaly v letech třicetileté války, která s sebou přinášela vyliďňování celých vsí a opouštění obdělávatelné půdy. Aby stavovské sněmy neztratily svou poslední zbraň proti trůnu natrvalo, musely se postarat o vypracování přehledných podkladů pro berní repartici. Tímto podkladem mohl být pouze podrobný a revidovaný soupis daní podrobené půdy – zemský katastr (*Červený – Červená 2003*).

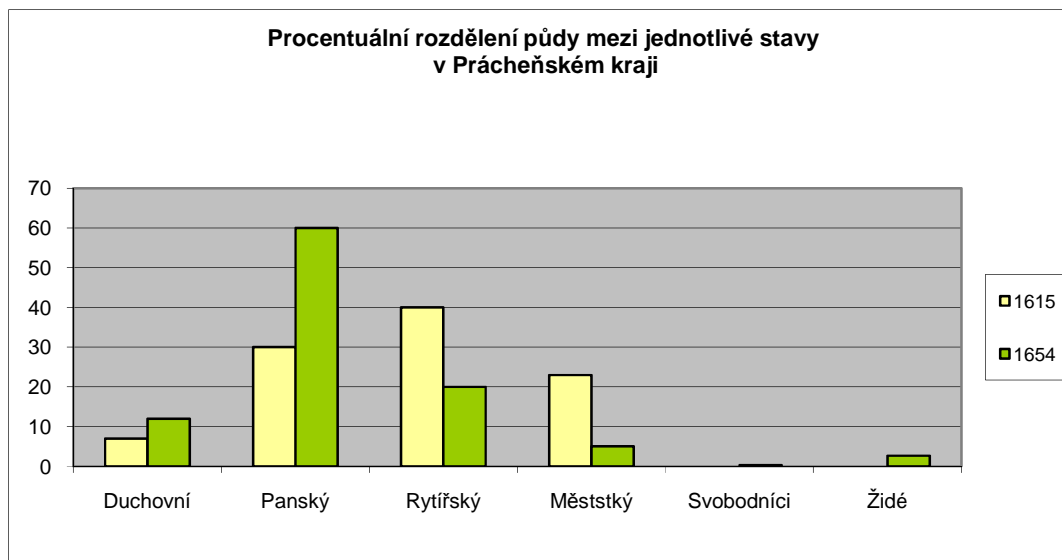
Berní rulu z roku 1654 lze označit za první zemský katastr. Ještě starší seznamy, které zatím nemají povahu katastru, jsou soupisy poplatníků Království českého: zlomky těchto soupisů se dochovaly už z let 1523, 1544, 1571 – 79 a také z let 1603, 1615 a 1620, ovšem za nejdůležitější lze považovat soupis poplatníků z roku 1615, převzatý do archivu desk zemských za Antonína Gindelyho (zemský archivářem byl v letech 1862 – 92), který jej též nazýval role berničná. Tento starší soupis však obsahuje jako podklad výběru daní jen stručné přiznání. První skutečný zemským katastrem se tak stala až berní rula z roku 1654 (*Červený – Červená 2003*). Důvody vedoucí k soupisu poddaných pro daňové účely se rodily až během třicetileté války, která přinesla ztrátu jistoty osobní a majetkové (dané nejen válkou, ale i konfiskacemi a rozsáhlou náboženskou migrací) i ztrátu naděje na klidný hospodářský život v dalších letech. Města byla zchudlá, venkov polopustý, mnohé obce a

osady zanikly a počet obyvatel v Čechách se odhadovali na méně než 1 milion. Během čtyř let vznikl plán ke zjištění průměrů v zemích a roku 1654 byl urychleně realizován, protože pramen příjmů vídeňského dvora značně vysychal. Jak známo, tato berní rula se stala základem pozdějšího tereziánského katastru a také josefského katastru (Červený – Červená 2003).

Obr. 13: Vyobrazení městského, panského, rytířského a duchovního stavu z roku 1654 na mapě katastrů (Hass 1954)

Berní rula zachycuje veškerou poddanskou půdu, kterou rozděluje do 5 tříd podle stavovské příslušnosti jejich držitelů. Na prvním místě se uvádějí statky „Jeho Milosti císařské“, ale v celém Prácheňském kraji nepatřila císaři ani píď půdy (Haas 1954). Dále stav duchovní, který byl v kraji zastoupen čtyřmi rozsáhlými panstvími a to panství Rožmitálské, Strakonické, Varvažovské a Volyňské. Dále stav panský a rytířský Právě pro stav rytířský byla pobělohorská konfiskace pravou pohromou (Dreslerová 2003). Přiložená mapa zobrazuje rozložení jednotlivých stavů na výřezu mapy krajů Prácheňského kraje z roku 1654. Pro porovnání je níže přiložen graf, který znázorňuje procentuální zastoupení vlastnictví půdy podle stavů v roce 1615 a z roku 1654. Z grafu je patrné, že největší změny na Blatensku v držbě půdy se týkaly příslušníků panského stavu.

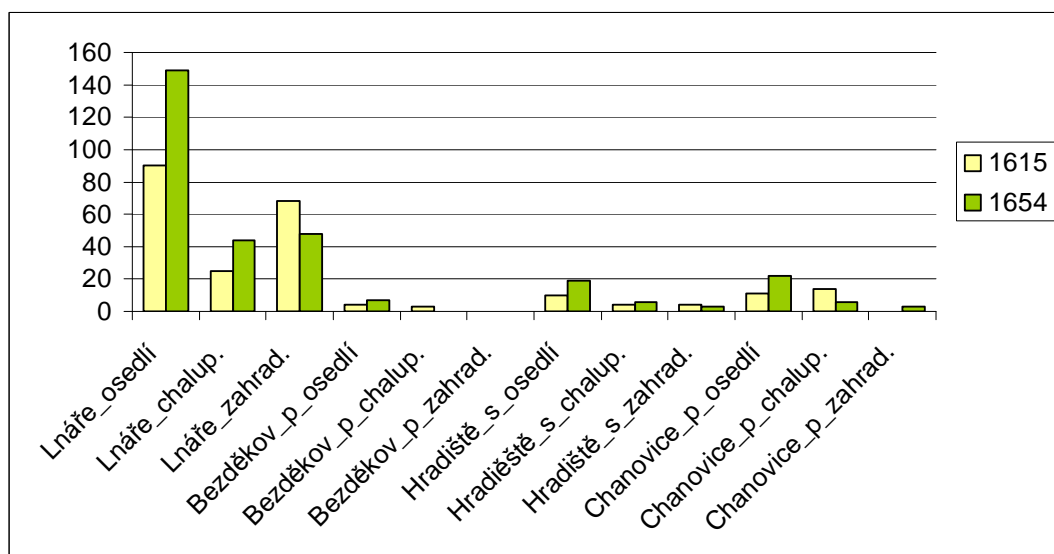

Graf č. 1: Procentuální rozdělení půdy mezi jednotlivé stavy v celém Prácheňském kraji z doby posledního předbělohorského přiznání roku 1615 (žlutě) a výsledky z údajů z roku 1654 (zeleně)

Shrneme-li stručně všechny změny v pozemkové držbě znázorněné v předchozím grafu je evidentní, která ze skupin společnosti vyšla z třicetileté války jako vítěz a která zažila své nevratné historické finále.

Nyní se ještě krátce pozastavím u zájmové oblasti povodí Zlatého potoka. Jak je patrné z *obrázku č. 13* největší část zkoumané plochy patřila rytířskému stavu, jen dnešní katastr obce Nezdřev a část Bezděkova spadala pod stav panský. Na následujícím grafu je znázorněn poměr mezi osedlími, chalupníky a zahradníky jak tomu bylo v letech 1615 a 1654. Tyto tři kategorie vznikly na základě objemu setby a rozdělovali tedy hospodáře do kategorií – sedlák, chalupník či zahradník. Rozdělení ještě nemusí vypovídat nic o skutečné majetnosti, neboť se také posuzovala úrodnost půdy. Pro celý Prácheňský kraj je nejčastější hodnotou pro selský statek výsevek do 30 strychů (1 strych se rovná 93,10 l).

Podívejme se nyní podrobněji, jak tomu bylo v naší oblasti a to na panství Lnářském, Chanovickém, Bězděkovském a statku Hradiště. Informace získané podrobným studiem zápisů v Berní rule shrnuje *tabulka č. 1*, která znázorňuje rozložení statků v jednotlivých panstvích.

Graf. 2: Zastoupení jednotlivých kategorií (osedlí – sedláci, chalup. – chalupníci, zahrad. – zahradníci) z roku 1615 a z roku 1654

	Lnáře_p	Bezděkov_p	Chanovice_p	Hradiště_s
Městečka	1	0	0	0
Vesnice (i společné)	12	1	3	2
Rolníků (jenž qualitates osedlého mají)	126	4	19	12
<i>Rol._vnově osedlých</i>	16	0	0	5
<i>Rol._na živnosti skažení</i>	0	0	0	0
<i>Rol._pohořelí</i>	6	0	0	0
<i>Rol._pustí</i>	1	3	3	2
Chalupníci	44	0	5	4
<i>Chalup._na živnosti skažení</i>	0	0	0	0
<i>Chalup._vnově osedlých</i>	0	0	0	2
<i>Chalup._pohořelí</i>	0	0	0	0
<i>Chalup._pustí</i>	0	0	1	0
Zahradníci	47	0	1	3
<i>Zahrad._vnově osedlých</i>	0	0	0	0
<i>Zahrad._pohořelí</i>	1	0	0	0
<i>Zahrad._pustí</i>	0	0	2	0
Fara	1	0	0	0
Mistr ovčácký	1	0	1	1
Pacholek ovčácký	3	0	2	1

Tab. 1 : Vyobrazení dat z Berní ruly z roku 1654

Největším panstvím bylo panství Lnářské, pod které v té době spadaly vesničky Zahorčice, Víška, Újez u Kasejovic, Tchořovice, Řiště, Předmír, Přebudov, Lnáře, Kocelovice, Kladrubce, Chloumek, Hornosín a městečko Kasejovice. Lnáře byly nejrozsáhlejším panstvím Blatenska (*Sekera 2000*). O poznání menší bylo panství Chanovické, které sjednocovalo obce Chanovice, Újez u Chanovic a Novou Ves, s ním srovnatelný byl i statek Hradišťský pod který spadaly pouze Zahorčičky. Nejmenším panstvím byl Bezděkov, kterému patřila pouze část dnešní obce Bezděkov, jejíž druhá polovina spadala stejně jako Nezdřev pod rozsáhlejší panství Bratronické.

Využití informací z takto rozsáhlého díla prozatím není v archeologických studiích plně využito a doufám, že se například i v archeologii začne tento zdroj cenných dat využívat častěji. Tato krátká kapitola měla alespoň ve stručnosti nastínit situaci v době vzniku Berní ruly, která nám umožňuje nastínit vývoj v Čechách v době před a pobělohorské.

Analýza historické krajiny na základě kartografických pramenů

Nyní se konečně dostáváme k hlavnímu cíli této diplomové práce a tou je analýza kartografických pramenů. V posledních letech se trend studia historických map značně rozšířil do různých oborů a to jak přírodovědných, tak společensko vědných. V této studii se pokusím z kartografických zdrojů získat co nejvíce informací o změnách probíhajících v povodí Zlatého potoka a přilehlých katastrech. Zaměřím se na změny krajinného pokryvu *land cover* či způsob jejich obhospodařování *land use* a také na impulsy, které k těmto změnám vedly.

Archeologové se v poslední době s velkým zájmem obrátili k pojetí krajiny z pohledu krajinné ekologie. Pro archeology představuje krajina prostorový kontext sídel a jejich struktury, pro krajinné ekology pak metody rekonstrukce prostoru, v němž se člověk v minulosti pohyboval (Křováková 2004). Témata společná pro tyto dvě disciplíny inspirujícím způsobem prezentuje sborník Archeologie a krajinná ekologie (Beneš - Brůna eds. 1994). Pro výzkum krajiny našich zemí mají velký význam díla, zachycující její podobu před nástupem industrializace, který obsahují prvky a charakteristiky vytvořené ve vrcholném a pozdním středověku a do jisté míry v některých ukazatelích mohou odrážet i relikty pravěké krajiny, které v moderní době vlivem antropogenního tlaku a přirozených procesů již zanikly (Gojda 2000).

„Kartografie a kartografická díla plní ve společenských vědách dvě základní funkce: funkci historického pramene (staré mapy, plány a atlasy) a funkci metodologickou (uplatnění kartografické metody v historickém výzkumu s využitím starých a soudobých map). Kartografie proniká s různou intenzitou v rovině teoretické i praktické do řady oborů – např. historiografie, historické geografie, archeologie, etnografie, dějin umění, dějin kartografie aj. Uvedené disciplíny tedy spojuje s kartografií jednak vztah ke starým mapám, plánům a atlasům jako historickým pramenům a archiváliím, jednak aplikace kartografické metody při řešení zvolených úkolů. Míra využití kartografických pramenů nebo kartografické metody se mněni podle potřeb dotyčného oboru, daného tématu a kvality dochované pramenné základny.“ (Semotanová 1994). Právě dostupnost historických pramenů je na evropské poměry mimořádně příznivá pro bádání o historické krajině a jejího využití (Nedbal – Křováková - Brůna 2008).

Každý z výše uvedených vědeckých oborů tvoří své tematicky zaměřené mapy. Jedním z hlavních cílů této diplomové práce bude vytvoření interpretovaných map krajinného pokryvu a krajinné struktury jednotlivých období.

Získané mapové zdroje a jejich charakteristika

Získané mapové podklady

Podklady pro zpracování studie tvořily zejména mapy a prostorová data z různých období a různého charakteru. Z historických materiálů byly použity mapy I., II. a III. vojenského mapování (I., II. a III. VM), originální mapy Stablního katastru (SK), ze soudobých materiálů pak digitální mapy ZM 25 v úplném rozsahu a barevné ortofotomapy v měřítku 1 : 20 000 z roku 2008 a pro doplnění jsem použila i Historické letecké měřické snímky. Rastrové mapové podklady pak byly importovány do prostředí GIS, dle potřeby georeferencovány (převedeny do souřadnicového systému S-JTSK) a interpretovány do formy vektorových vrstev, jež v některých případech umožňují zpracovat snáze či přesněji další analýzy (výpočet ploch a délek, překryv atd.).

Digitalizované mapové podklady byly získány z několika zdrojů. I., II. a III. VM mi poskytla Laboratoř geoinformatiky Fakulty životního prostředí UJEP a to již v georeferencované podobě. Mapy Stablního katastru, ortofotomapy a ZM 25 (v úplném rozsahu, rozdělené po vrstvách) byly objednány ze stránek Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (www.geoportal.cuzk.cz) a to v digitalizované podobě ve formátu TIFF. Pro doplnění informací byly použity i Historické letecké měřické snímky, které mi poskytl Vojenský geografický a hydrometeorologický ústav Dobruška (VTOPÚ).

Použité mapové podklady a jejich charakteristika

Mapy vojenského mapování

- **I. vojenské mapování – Josefské**, 1764 - 1768 a 1780 - 1783 (rektifikace), měřítko 1: 28 800, list číslo: 207 a 208

- **II. vojenské mapování – Františkovo**, 1836 - 1852, měřítko 1: 28 800, listy číslo: W_13_II a W_13_III
- **III. vojenské mapování - Františko-josefské**, 1876-1878 (Morava a Slezsko), 1877-1880 (Čechy), měřítko 1: 25 000, list číslo: 4251_1, 4251_2

I. vojenské mapování

Podkladem I. vojenského mapování se stala Müllerova mapa z roku 1720 zvětšená do měřítka 1 : 28 800. Důstojníci vojenské topografické služby projížděli krajinou na koni a mapovali metodou „a la vue“, česky to zní méně vznešeně „od oka“, tj. pouhým pozorováním v terénu, často se také používalo kolorování. Současně s kresbou map vznikly vojensko – zeměpisné popisy území obsahující informace, které nebylo možné do mapy zanést jako charakter terénu, šířku a hloubku vodních toků, stav silnic a cest, zásobovací možnosti obcí, aj. Jeden důstojník za léto zmapoval až 350 km² (*Brůna – Křováková 2005*).

Tehdejší mapující důstojníci věnovali velkou pozornost komunikacím (rozlišeny podle sjízdnosti – císařské silnice aj.), řekám, potokům i umělým strouhám, využití půdy i různým typům budov – kostely, mlýny. Na okraji každého listu je seznam obcí a kolonky pro doplnění počtu obyvatel, koní apod., na některých listech však tato čísla chybí. Jsou obsaženy v podrobném vojensko-zeměpisném popisu, který se pro území Čech sestává z 19 rukopisných svazků (*podle Křováková 2004*). Na mapách je nepravými sklonovými šrafami znázorněn terén, barevně komunikace hnědými linkami, lesy šedě, orná půda bíle, pastviny žlutozeleně, vinice světle hnědě, vodstvo a mokřady modře a půdorysy obytných budov zděných staveb červeně a dřevěné černě (*Semotanová 2001*). Nadmořské výšky kopců nejsou uvedeny.

Při převodu Josefských map do souřadného systému nastávají tytéž problémy, které v podstatě vedly k jejich nepoužitelnosti pro tvorbu jednotné mapy monarchie (*Brůna – Křováková 2005*). Před mapováním nebyla z finančních a časových důvodů vybudována síť přesně a astronomicky určených trigonometrických bodů. U prvního vojenského mapování kvůli absenci geodetických základů není možné využít souřadnic trigonometrických bodů či rohů mapových listů. Jedinou možností je využití identických bodů v ploše mapy. Je

nutné použít stabilní objekty, které za 250 let nezměnily svou polohu. Jako vhodné se jeví sakrální stavby (kostely, kapličky) nebo významné usedlosti či zámky, apod. Absolutní přesnost zákresu velmi kolísá v celém území ČR. Střední chyby transformací však nabývají vždy hodnot v řádu stovek metrů. Takto velkými chybami se první vojenské mapování diskvalifikuje z možnosti využití pro přesné sledování vývoje krajiny (Cajthaml – Krejčí 2008). I když není možné mapy přímo použít, jsou vhodným zdrojem pro hrubé vizuální porovnání. Je možné sledovat počty rybníků, hustotu zástavby, poměr využití ploch. Pro vyhodnocení jednotlivých prvků je však tento podklad příliš nepřesný a proto nebyl v tomto případě zařazen.

Obr. 14: Ukázka mapy I. vojenského mapování – výřez okolí obce Bezděkov

Význam I. vojenského mapování je i přes uvedené problémy nepřehlédnutelný. Spočívá nejen v jeho detailnosti a téměř vyčerpávajícím písemném aparátu, ale také v době jeho zhotovení. Zachycuje území Čech, Moravy a Slezska před nástupem průmyslové revoluce, v době největšího rozkvětu kulturní barokní krajiny a její nejvyšší diverzity (Lipský 2000).

II. vojenské mapování

II. vojenské mapování (Františkovo) na území České republiky proběhlo v letech 1819 – 1858. Jeho vzniku předcházela vojenská triangulace a katastrální mapování (stabilní katastr), které se později použilo jako podklad pro mapování vojenské (Brůna – Křováková 2005).

Obsah mapy je v podstatě totožný s II. vojenským mapováním, přidány byly pouze výšky trigonometrických bodů (ve vídeňských sázích). Vazba mezi ním a stabilním katastrem je tak zřejmá, že jedním z možných postupů interpretace jeho obsahu, je využití operátu stabilního katastru jako podkladu interpretace II. VM.

Obr. 15: Ukázka mapy II. vojenského mapování – výřez okolí obce Zahorčičky

Významné je přesné datum, kdy byla sekce pořízena (rok a měsíc), které v Josefském mapování chybí (Brůna – Křováková 2005).

Význam II. vojenského mapování spočívá zejména v jeho větší přesnosti v porovnání s I. vojenským mapováním, jelikož vznikalo na základě geodetické osnovy a s použitím

situace zakreslené v mapách stabilního katastru. Díky podobnému charakteru map I. a II. vojenského mapování je lze relativně snadno navzájem porovnat a zjistit změny, které nastaly v krajině za 50 – 100 let (Brůna – Křováková 2005).

Mapy II. vojenského mapování vznikaly v době nástupu průmyslové revoluce a rozvoje intenzivních forem zemědělství, kdy vzrostla výměra orné půdy za 100 let o 50% a lesní plochy dosáhly u nás historicky nejmenšího rozsahu (Lipský 2000).

III. vojenské mapování

Jelikož Františkovo mapování již nestačilo požadavkům armády rakouské monarchie na přesné a hlavně aktuální mapy, roku 1868 rakouské ministerstvo války rozhodlo o mapování novém. Jeho podkladem se opět staly katastrální mapy, oproti II. VM je vylepšeno znázornění výškopisu – nejen šrafami, ale také vrstevnicemi a kótami.

Obr. 16: Ukázka mapy III. vojenského mapování – výřez okolí obce Nezdřev

Výsledkem mapování jsou kolorované tzv. topografické sekce, z nichž přetiskem vznikly mapy speciální (1: 75 000) a generální (1: 200 000), které již byly tištěny černobíle (www.oldmaps.geolab.cz).

Po rozpadu Rakouska - Uherska převzal mapy III. VM československý stát a provedl nezbytné úpravy, především doplnění změněného obsahu, znázornění lesů zeleným přetiskem a zčeštění názvosloví (*Semotanová 2001*). Přínosem bylo zavedení dělení na pole zeměpisné sítě, což umožňuje lepší identifikaci jednotlivých prvků v krajině, a zdokonalilo se zobrazení reliéfu (kóty, šrafy a vrstevnice po 20 m), a také komunikace (*podle Křováková 2004*).

Stabilní katastr

- **Stabilní katastr**, 1837, měřítko 1: 28 80, katastry obcí: Lnáře, Hradiště, Zahorčičky, Nezdřev, Bezděkov a Chanovice

Vznik stabilního katastru byl spojen s rostoucí potřebou habsburského státního aparátu zvýšit příjmy plynoucí z daní, což předpokládalo podchytit všechny potencionální plátce, stanovit rozsah jejich majetku a určit výši daní (*Brůna – Křováková 2005*). 23. prosince 1817 vydal císař František I. patent o pozemkové dani a vyměření půdy, tzn. o založení stabilního katastru, který předpokládal geometrické zobrazení všech pozemků. Stabilní katastr měl sloužit veřejné správě, pro účely vědecké i technické (*Semotanová 2001*).

Katastrální operát stabilního katastru tvoří tři dílčí soubory: měřický, písemný a vceňovací. Mapový operát byl vyhotoven nejčastěji v měřítku 1: 2 880. Byl založen na přesném geometrickém měření, hranice katastrálních obcí byly převzaty z Josefského katastru, parcelní čísla byla změněna a používají se dodnes (*Brůna – Křováková 2005*). Pozemky jsou barevně členěné podle druhu a jsou opatřeny parcelním číslem, které odpovídá písemnému operátu. Lesy měly šedou barvu, pastviny, louky a zahrady se kolorovaly zeleně, pole světle žlutě, vody modře, cesty hnědě, kamenné budovy karmínově a dřevěné budovy světle žlutě (*Semotanová 2001*).

Mapy stabilního katastru zaujímají mezi starými mapovými zdroji významné místo hlavně z důvodu jejich přesnosti a velkého měřítka, což umožňuje detailně hodnotit

charakter krajiny v době mapování, tj. před cca 160 lety (Brůna – Křováková 2006). Z velkého množství dochovaných verzí map stabilního katastru, které se od sebe liší nejen kvalitou, ale často i měřítkem, jsou pro účely sledování vývoje kraje nevhodnější povinné císařské otisky (Křováková 2004), což jsou kopie originálních map pořízených přímo v terénu (Brůna – Křováková 2005). Stabilní katastr je velmi vhodným zdrojem statisticky použitelných dat pro malé území. Téměř všechny krajinné prvky jsou na mapách zobrazeny plošně (s výjimkou drobných vodních toků), lze tedy snadno vyčíst jejich podíl na celkové ploše území. Umožňují přesně určit prostorovou strukturu krajinných složek včetně sídelních intravilánů, sítě komunikací, říční sítě, liniové zeleně a zejména struktury zemědělské půdy (Brůna – Křováková – Nedbal 2004).

Obr. 17: Ukázka mapy Stabilního katastru – výřez okolí obce Lnáře

Historické letecké měřické snímky a ortofotomapy

Historické letecké měřické snímky lze zařadit jak mezi historické mapy, tak i ty současné, neboť vojenské letecké snímkování na území ČR probíhá v nepravidelných

intervalech již od 30. let 20. století. Od roku 1935, kdy byl nad naším územím pořízen první měřický letecký snímek použitelný pro mapování, tuto činnost zajišťovala armáda. Plánování leteckého snímkování, výrobu a distribuci odvozených leteckých snímků pro vojenské i civilní uživatele měl na starost Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad (*Struha 2009*).

Obr. 18: Ukázka výřezu z historického leteckého měřického snímku – výřez okolí obce Lnáře

Z oblasti Blatenska máme k dispozici snímky prováděné v roce 1949. V letech 1947 až 1956 bylo poprvé využito leteckých měřických snímků ve větším rozsahu k fotogrammetrickému vyhodnocení při tvorbě mapového díla v měřítku 1 : 25 000. V uvedeném období bylo nasnímkováno téměř celé území republiky (*Struha 2009*) V současné době, kdy jsou letecké snímky přístupné prakticky každému, jejich význam neustále stoupá. Jelikož se v průběhu desetiletí měnila technologie získávání těchto snímků, jednotlivé soubory se liší svojí velikostí i kvalitou (*Křováková 2004*).

Pro získání potřebných výsledků nestačí mezi sebou porovnat pouze staré mapové podklady, ale je třeba použít i ortofotomapy, které odráží současný stav krajiny. V této

studii jsem pracovala s leteckým měřickým snímkem v měřítku 1: 20 000 z roku 2008. Právě ortofotomapa je možné porovnat téměř se všemi starými mapami, které se nám podaří dostatečně přesně georeferencovat. Digitální letecká ortofotomapa vzniká převodem z centrického průmětu leteckého měřického snímku na ortogonální průmět. Abychom mohli zajistit přesnost a potřebnou kvalitu získávaných informací, je nutné dále znát jednoznačně identifikovatelné body (souřadnice XYZ) v zájmové oblasti pro připojení letecké ortofotomapy do souřadnicového systému např. S-JTSK – Křovák (*Gojda 2000*).

Obr. 19: Ukázka výřezu ortofotomapy z roku 2008 – okolí obce Chanovice

Tvorba GIS vrstev

Úprava mapových listů

Základním zdrojem poznání struktury krajiny v jednotlivých časových obdobích byly výše jmenované mapové podklady. Některé z nich bylo nutné před jejich převedením do prostředí GIS upravit a následně převést do souřadnicového systému - georeferencovat.

Tento krok se týkal pouze map Stabilního katastru. Vojenské mapy jsem získala již upravené a georeferencované, za což vděčím Ing. Kateřině Křovákové z Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí UJEP. Rastrové podklady map Stabilního katastru bylo pro další práci tedy nutno upravit ořezáním a následným spojením do jednoho celku. Tyto změny byly provedeny v prostředí programu Corel 9 a následně uloženy ve formátu TIFF. Tento krok byl nezbytný pro další práci.

Georeferencování mapových podkladů

Dříve, než - li přistoupíme, k vektorizaci rastrových podkladů starých map je nutné provést georeferenci jednotlivých listů Stabilního katastru, abychom získali jejich absolutní polohu. Je vhodné ji provést do systému S-JTSK, katastrální data jsou lokalizována v tomto systému a S-JTSK je právně závazný souřadnicový systém České republiky (Kosl 2004).

K tomuto kroku jsem využila extenzi Georeferencing programu ArcMap 9.3.1. Jako referenční podklad lze použít jednak současnou mapu, letecký snímek nebo starou mapu, která již byla georeferencována (*Dolanský 2006*). V tomto případě bylo jako referenční podklad využito leteckého snímku z roku 2008.

Vlčovací body musí být jednoznačně identifikovatelné jak v současných podkladech, tak i na starých mapách. To je často problematické zajistit, protože vodní toky se posouvají vymíláním břehů, stavby se přestavují, cesty a křižovatky zanikají. V krajině je nutno hledat stabilní prvky, které jsou vyznačeny na největším souboru map a existuje k nim nejlépe i písemná dokumentace. Za nejvhodnější lze považovat významné budovy v obcích, církevní stavby, datované kapličky a boží muka, křížení nejvýznamnějších udržovaných cest. Nejméně lze spoléhat na plošné prvky, jako jsou lesy nebo rybníky (*Dolanský 2006*). Jako vlčovací body jsem v tomto případě využila charakteristických zlomů hranice katastrů, které jsem si vyznačila na současné ortofotomapě a na ni přenesla jednotlivé mapy Stabilního katastru. I přes řádový rozdíl v měřítku těchto podkladů se podařilo katastrální mapy umístit do souřadnic s dostatečnou přesností.

Po provedení georeferencování jednotlivých mapových podkladů Stabilního katastru mohlo být již přistoupeno k samotné vektorizaci, která byla časově nejnáročnější fází vzniku této diplomové práce.

Obr. 20: Ukázka usazení mapy Stablního katastru na současnou ortofotomapu

Vektorizace a interpretace map v prostředí GIS

Protože máme k dispozici staré mapy ve formě rastrů, není možné s nimi provádět analýzy překrytu ani počítat plochy jednotlivých polygonů či linií. Proto je nutné zajistit převod do vektorové formy u zájmových objektů mapy. Nejjednodušší možností je ruční vektorizace. Tato metoda je pracná, nicméně jediná spolehlivá. Kvůli značné různorodosti mapových listů je velmi těžké jakékoliv práce s mapami automatizovat.

Stará mapová díla si uchovávají obrovskou historickou paměť. Obsahují velmi cenné informace o tehdejší krajině a míře lidských zásahů do její struktury, a aby bylo možné tyto informace získat a následně využívat, je nutné obsah map nejprve správně interpretovat. Historické mapové podklady i letecké snímky byly podrobeny vizualizaci a interpretaci v prostředí GIS, tedy informace z nich byly převedeny do digitální vektorové formy, což umožňuje analytickou práci při sledování historického vývoje daného území.

V procesu interpretace jsou z mapového podkladu získávány potřebné informace. Zaměřila jsem se na kategorie, které lze rozlišit na všech typech mapových podkladů.

Krajinu byla tedy rozdělena do následujících druhů pozemků, lesy, louky, pole, zahrady a sady, zastavěná plocha a rybníky. Tyto plochy jsou znázorněny polygony, aby bylo možné sledovat jejich procentuální zastoupení z celkové rozlohy a porovnávat je mezi sebou. Kategorie vodní toky, mezní pásy a komunikace jsou na mapách znázorněny liniemi a to i přesto, že například na mapách Stablního katastru jsou znázorněny jako plochy. Pro účel této práce je důležité, abychom znali jejich délku a mohli sledovat, jak se měnili v čase.

Vektorizace byla provedena v prostředí ArcMap 9.3.1. Mapový obsah z jednoho období byl rozčleněn do několika vrstev. Názvem daného mapového podkladu byla označena vrstva, která byla rozdělena na plošné kategorie (les, louka, pole, zahrad a sad, zastavěná plocha a rybníky). Liniové prvky byly rozděleny do vrstev vodní toky, komunikace a mezní pásy. Vodní toky se dělí na menší vodní toky a Zlatý potok. Komunikace jsou v atributové tabulce rozděleny na cesty zpevněné a nezpevněné a odlišena byla i železniční trať. Poslední kategorie mezní pásy se nijak nedělí.

Se zřetelem na další zpracování získaných dat (pro statické porovnání s dalšími podklady) bylo nutné doplnit do tabulky atributů údaje o délce jednotlivých liniových prvků a o velikosti jednotlivých polygonů, což u dnešních novějších verzí programu ArcMap není problém a tato operace nezabere tolik času, jako kdyby se měli tyto údaje do tabulky doplňovat ručně.

Plošné sledované využití krajinných prvků

Zastavěné a ostatní plochy (polygon) – tato kategorie zahrnuje souvisle zastavěné území, nesouvisle zastavěné území, technické areály a ostatní plochy. Na interpretovaných výstupech map jsou znázorněny světle červenou barvou.

Sady a zahrady (polygon) – zahrnuje ovocné sady, zahrady, ale i parky, hřiště a hřbitovy. Na mapách jsou vyznačeny žlutou barvou.

Vodní plochy (polygon) – zahrnuje rybníky a účelové nádrže, vyznačeny jsou modrou barvou.

Orná půda (polygon) – zahrnuje zemědělsky obhospodařované plochy a znázorňuje je okrová barva.

Trvalé travní porosty (polygon) – zahrnuje kategorii trvalých travních porostů a bylinných porostů a jsou zachyceny světle zelenou barvou.

Lesy (polygon) – do této kategorie jsou zařazeny všechny plochy porostlé dřevinami a na vyobrazeních je zastupuje tmavě zelená barva.

Sledované liniové typy struktury

Vodní toky (linie) – v této kategorii od sebe byly odděleny Zlatý potoka a ostatní menší vodní toky.

Komunikace (linie) – tato kategorie se dále dělí na komunikace zpevněné, nezpevněné a železnici.

Mezní pásy (linie) – poslední kategorii krajinných prvků zahrnuje všechny hranice polí, které jsou zachytitelné studiem map a jsou na mapách vyznačeny tmavě zelenou linií.

Doplňující kategorie

Katastry (polygon) – tato kategorie se dělí na dvě a to hranice současných katastrálních obcí a hranice obcí v době vojenského mapování.

Mlýny (bod) – zachycuje stávající i zaniklé vodní mlýny na Zlatém potoce.

Povrchové sběry (bod) – tato kategorie je v atributové tabulce rozdělena na jednotlivá archeologická období, která se v dané oblasti nachází.

Interpretace map stabilního katastru

Při identifikaci a klasifikaci struktur v mapě obsažených jsem vycházela z několika zdrojů informací. Pro základní diferenciaci krajinných složek byl využit nástin legendy map Stabilního katastru z publikace E. Semotanové – *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí* (2001). Pro přesné určení jednotlivých mapových struktur byla pak použita originální legenda k mapám Stabilního katastru („Vorschrift zur Zeichnung der Katastral Plaene“), uložená v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru v Praze.

Interpretace map II. vojenské mapování

Pro správnou interpretaci obsahu map II. vojenského mapování bylo využito sestaveného Katalogu objektů II. vojenského mapování, který vznikl zpracováním rastrových podkladů do značkového klíče II. vojenského mapování (Muster-Blätter für die Darstellung des Terrains im militärischen Aufnahms- Plänen), získaného z vídeňského vojenského archivu, datovaného přibližně do let 1831 – 1840 (Vichrová – Čada 2005). Tento katalog je velmi podrobný a pro tuto diplomovou práci jsou důležité pouze kategorie *druhy pozemků a způsob využití*, která se dále dělí na dvě části a to na *půdní pokryv* a *nerostné zdroje*. První část *půdní pokryv* obsahuje 27 položek a to vedle mnoha využitých kategorií např. i jíloviště, pískoviště, šterkoviště, rašeliniště, ale i chmelnice, remízky, křoviny atd. Kompletní katalog objektů II. vojenského mapování je ke stažení na <http://www.kma.zcu.cz/Vichrova> ve složce publikace (Vichrová 2006).

Mapy stabilního katastru vznikly přibližně ve stejném časovém období jako mapy II. vojenského mapování, ale mají o řád větší měřítko a především jejich legenda je značně odlišná. Proto byla metodika upravena především z hlediska legend, neboť byly použity i mapové podklady zcela jiného charakteru (letecké snímky) a z těchto nesourodých podkladů bylo třeba získat pokud možno konzistentní (tedy porovnatelná) data.

Interpretace map III. vojenské mapování

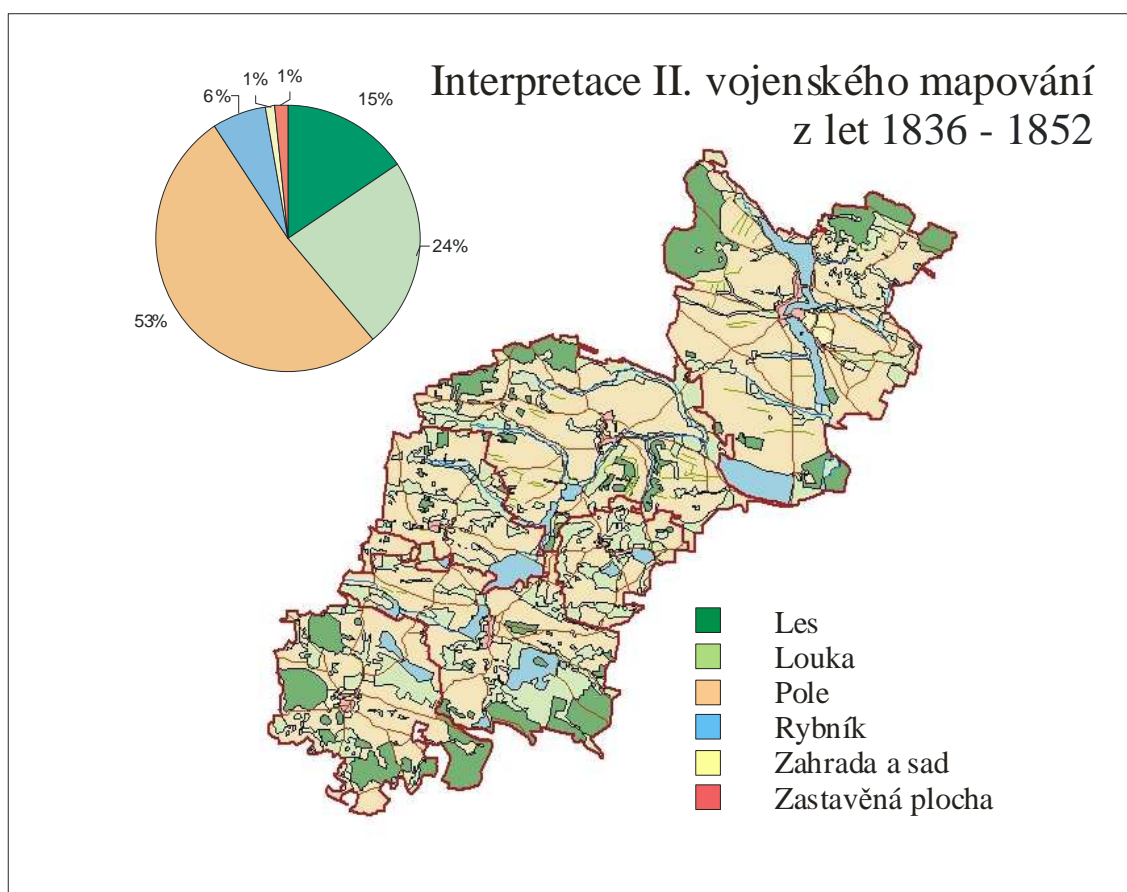
Pro interpretaci map III. VM byla využita legenda dostupná na internetových stránkách <http://archivnimapy.cuzk.cz>, kde jsou prozatím přístupné legendy císařských povinných otisků stabilního katastru a topografických sekcí 1:25 000 třetího vojenského mapování (1872–1953).

Výstupem interpretace starých map (a zvláště stabilního katastru) jsou jednotlivé kategorie využití krajiny tedy *land use*, zatímco letecké snímky dovolují sledovat pouze kategorie krajinného pokryvu *land cover*. Tyto vzniklé nesrovnatelnosti jsou při dalším zpracování dat brány v úvahu (Křováková 2004).

Hodnocení vývoje historické krajiny

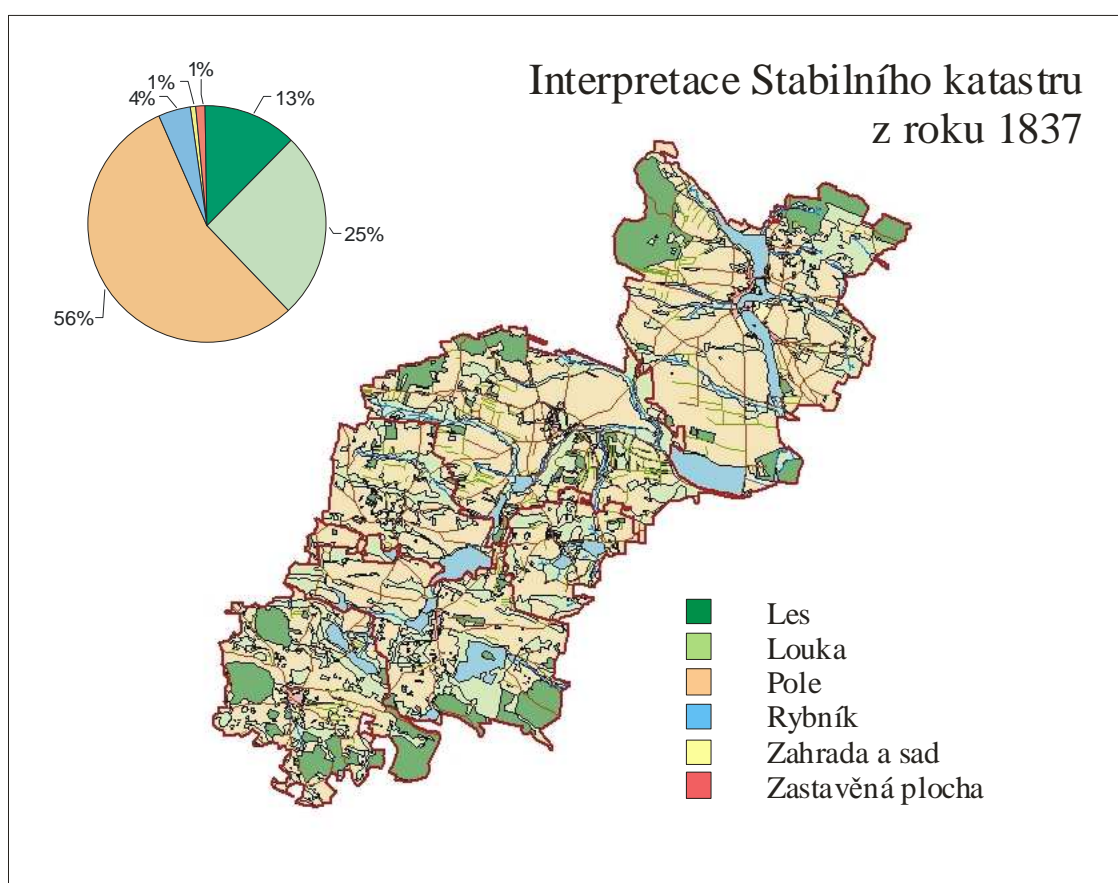
Vývoj krajinného pokryvu

Ke konci 18. století byla krajina zájmového území využívána převážně jako zemědělská půda s tím, že dominantním typem *land use* byla orná půda. Pozoruhodné je velké zastoupení trvalých travních porostů, které jsou druhým nejčastějším typem využití krajiny v této době. Velmi časté jsou také porosty dřevin a porosty rozptýlené nebo doprovodné zeleně. I přesto, že mapy II. vojenského mapování a mapy Stablního katastru se pořizovaly přibližně ve stejnou dobu, jsou i zde patrné rozdíly v procentuálním zastoupení jednotlivých kategorií. Na mapách Stablního katastru je o 3 % více zastoupena orná půda na úkor travních porostů a lesů. Lesy se v té době rozšířily o 2 %.

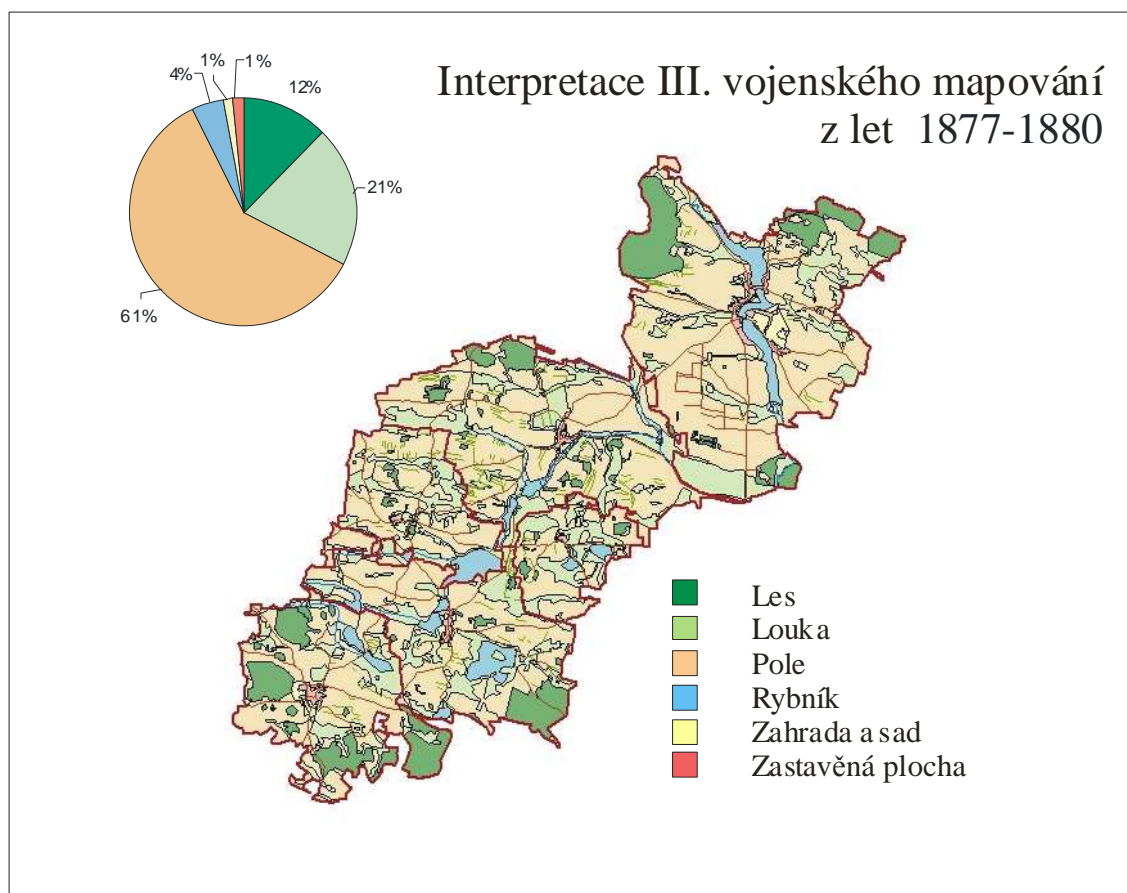
Obr. 21: Interpretovaná mapa II. vojenského mapování z let 1836 – 1852

Tento fakt, může být dán rozdílným měřítkem map, kdy v době II. vojenského mapování mohlo dojít k scelení lesních ploch a tím pádem se to mohlo projevit na celkovém hodnocení. Velmi zajímavou kategorií jsou vodní plochy, které jsou na celkové ploše II. VM zastoupeny dokonce 6% a na následně interpretované mapě SK již pouze 4%. Zásadní změnou ve využití krajiny je v této době jak poměrně dramatický pokles zastoupení vodních ploch, tak v následujících obdobích pokles výměry trvalých travních porostů, které se ve velikosti podílu zastoupení dostaly za lesní porosty. Příčinou vysoušení rybníků a rozorávání luk a pastvin je zjevně nárůst výměry orné půdy a zastavěných ploch v důsledku růstu populace a nutnosti zvyšovat zemědělský produkční potenciál krajiny. U porovnávání Stablních katastrů a map vojenského mapování musíme mít pořád na mysli, že se jedná o kartografická díla provedená v jiných měřítcích.

Obr. 22: Sjednocené interpretované mapy Stablního katastru z roku 1837

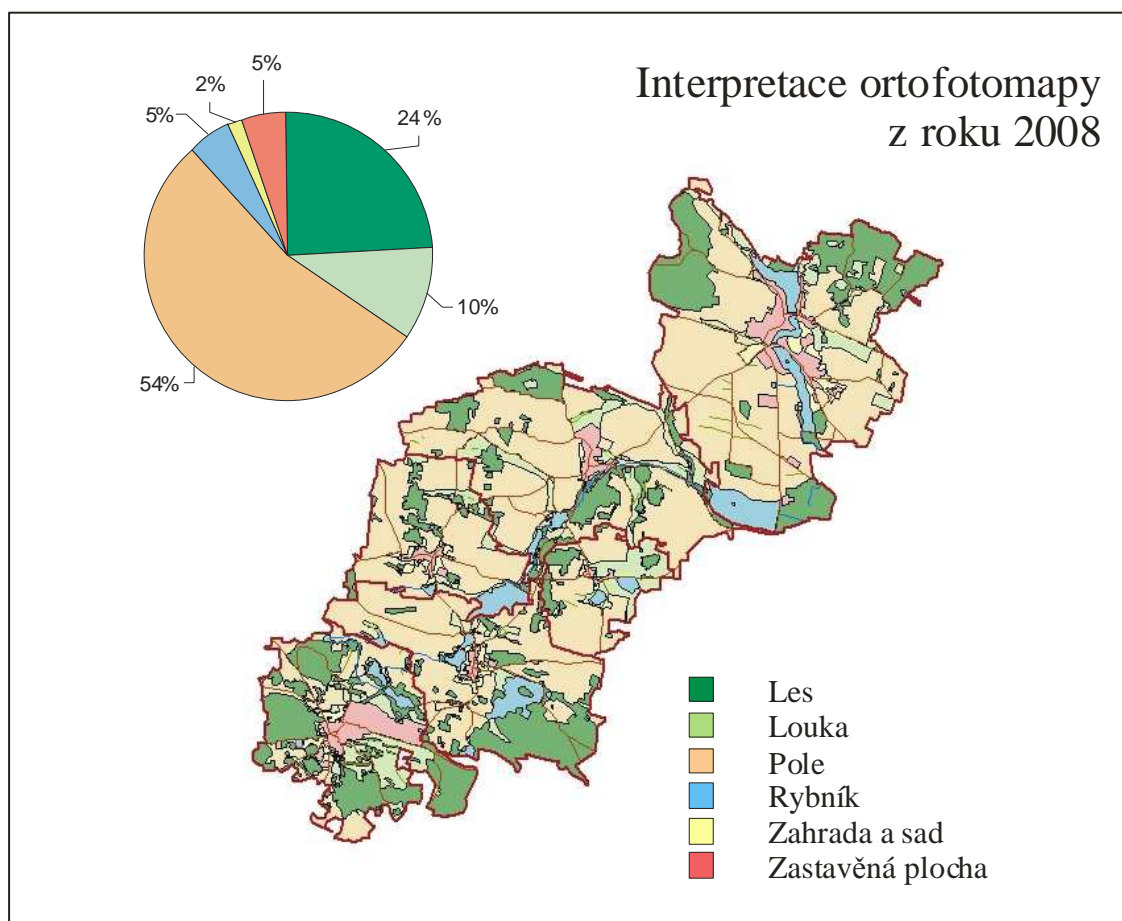
Řešením může být porovnat mapy SK se současnými ortofotomapami, u kterých je v přibližně ve stejné míře čitelné zastoupení jednotlivých kategorií.

Obr. 23: Interpretace mapy III. vojenského mapování z let 1877 - 1880

Mapa 3. vojenského mapování plně odráží vliv extenzifikace zemědělství a průmyslové revoluce na krajinu. V druhé polovině 19. století je patrný značný nárůst zastoupení orné půdy na rozloze zájmového území, který byl realizován pravděpodobně nejvíce na úkor dřevinných porostů a trvalých travních porostů. Krajina je v této době tedy více zorněná, částečně vzrostla zastavěná plocha a to v důsledku industrializace a urbanizace krajiny. Změny vodních ploch se ustálily a už nedochází v takové míře k zanikání rybníků.

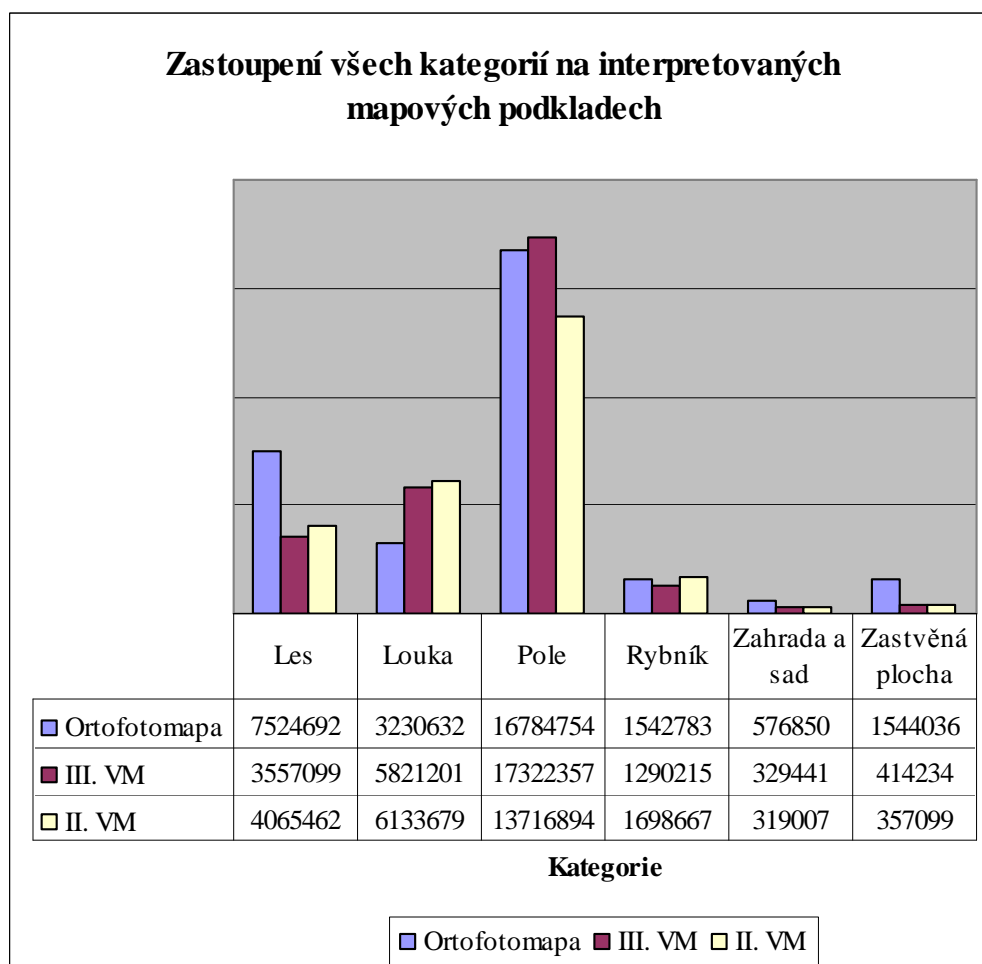
V našem případě došlo v průběhu přibližně 170 let k dramatickým změnám. Jedinou téměř nezměněnou kategorií jsou pole, kde rozdíl dosahuje pouze 2%. Trvale zatravněné plochy se zmenšily z 25 na 15% celkové rozlohy a to ve prospěch lesních porostů, které vzrostly o 11% a zastavěné plochy o 4%.

Obr. 24: Interpretace ortofotomapy z roku 2008

O 1% se zvětšila i celková plocha rybníků, kdy však nedocházelo k zakládání nových vodních děl, ale pravděpodobně se rozšiřovala díla stávající. Příložený graf č. 1 názorně ukazuje zastoupení jednotlivých kategorií na interpretovaných podkladech II. a III. vojenského mapování v porovnání se současnou ortofotomapou. Lze z něj vyčíst změny ve využití krajiny zájmového území od konce 18. století do současnosti. Extenzifikace

zemědělství a zvyšování produkční kapacity území má za následek pokles výměry trvalých travních porostů, ke které došlo v době III. VM. V současnosti pole opět ustupují rozšiřujícím se lesním porostům. Graf č. 3 dokumentuje postupné zvyšování zastoupení zastavěných ploch, zahrad a sadů v současnosti. Plocha lesní půdy oproti konci 18. století vzrostla, nicméně byl zaznamenán značný pokles při srovnání map 2. a 3. vojenského mapování. Ve srovnání s minulostí došlo do současnosti (do roku 2008) k dalšímu poklesu výměry trvalých travních porostů a naopak se potvrzuje obecný trend zvyšování plochy lesní půdy. Pokračuje nárůst zastoupení zastavěných ploch. Všechny uvedené kategorie budou podrobněji rozebrány v následujících kapitolách.

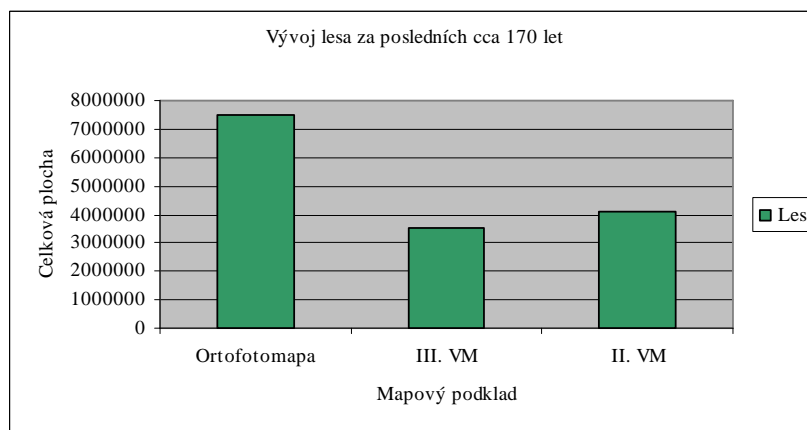

Graf č. 3: Zastoupení všech kategorií na interpretovaných mapových podkladech

Vývoj lesních porostů

Lesní porosty jsou na výše uvedených mapových podkladech reprezentovány (s výjimkou I. vojenského mapování) nejčastěji tmavě zelenými plochami a pouze velmi hrubě (pokud vůbec) rozděleny do dalších kategorií (Brůna – Křováková 2006).

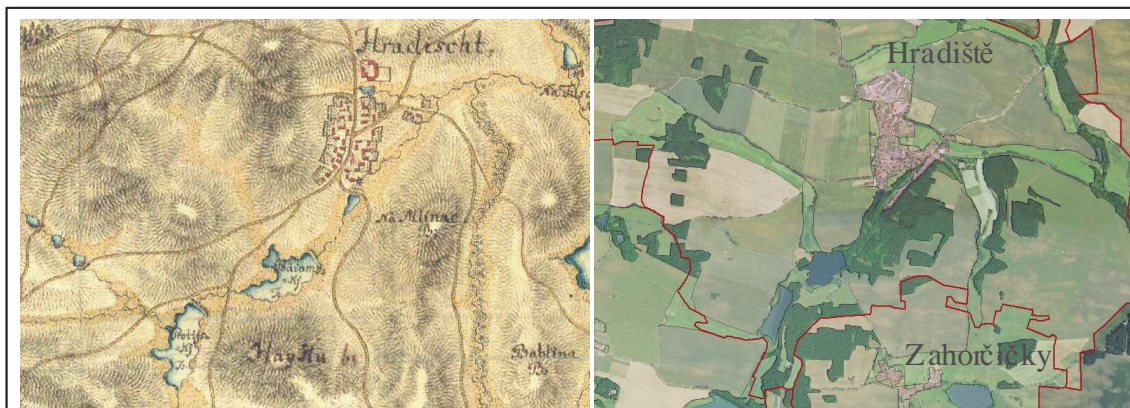
Na mapách I. vojenského mapování jsou lesy zakresleny stromečkovou technikou, která dovoluje zachytit různou hustotu a vzrůst porostu, její nevýhodou ale je absence zakreslených hranic, naopak výhodou je dobrá viditelnost lesních porostů na mapovém podkladě, který na následujících listech často splývají (Brůna – Křováková 2006). II. a III. vojenské mapování se již více přiblížilo moderní podobě kartografického díla. Od stromečkové metody bylo ustoupeno a lesní porosty jsou reprezentovány zelenošedou plošnou značkou s výraznými tmavými hranicemi. Na mapách stabilního katastru jsou lesy znázorněny šedou až tmavě hnědou barvou ohraničenou černou čarou. Mapy stabilního katastru jsou spíše zaměřeny na zemědělskou půdu, ale i přesto informace, které obsahují o lesních porostech jsou velmi detailní – a můžeme je rozdělit na vzrostlé semenáčky, vzrostlé stromy – tyčovina, vzrostlejší les a vysokokmený les určený k těžbě (Brůna – Křováková 2006).

Graf č. 4: Zastoupení lesních porostů na mapových podkladech II., III. VM a ortofotomapy

V následujícím grafu č. 2 je znázorněno zastoupení lesních porostů na jednotlivých mapových podkladech. Pokud porovnáme porostlou plochu na II. a III. VM je patrný nárůst

lesních porostů na úkor trvale zatravněných ploch. Je zajímavé, že v době II. VM mapování lesy zabíraly z celkové plochy o 3% více než v mladším období vzniku III. VM.

Obr. 25: Porovnání rozsahu zalesněné plochy na katastru obce Hradiště v době vzniku I. VM a současného stavu

Jako příklad nejrozsáhlejší změny v krajinném pokryvu lesních porostů jsem vybrala úsek v blízkosti obce Hradiště. Při pohledu na výřez mapy I. VM je na první pohled patrné, že zkoumaná oblast byla v letech 1780-1783 zcela odlesněná. Zalesněná plocha se nachází pouze v levém horním rohu. Pro porovnání jsem přiložila současný stav, kdy lesy na zkoumané ploše zabírají plochu 24% z celkové rozlohy.

Potencionál starých mak pro studium zalesněných ploch je obrovský. Studium rozšíření lesů není tak přímo úkolem pro archeology, jako pro krajinné ekology, kteří si v současné době uvědomují obrovský potencionál těchto zdrojů a zúročují ho, jak pro hodnocení historie lesů, ale nachází své uplatnění také v praktických aplikacích (revitalizační projekty, územní plánování apod.) (Brůna – Křováková 2006).

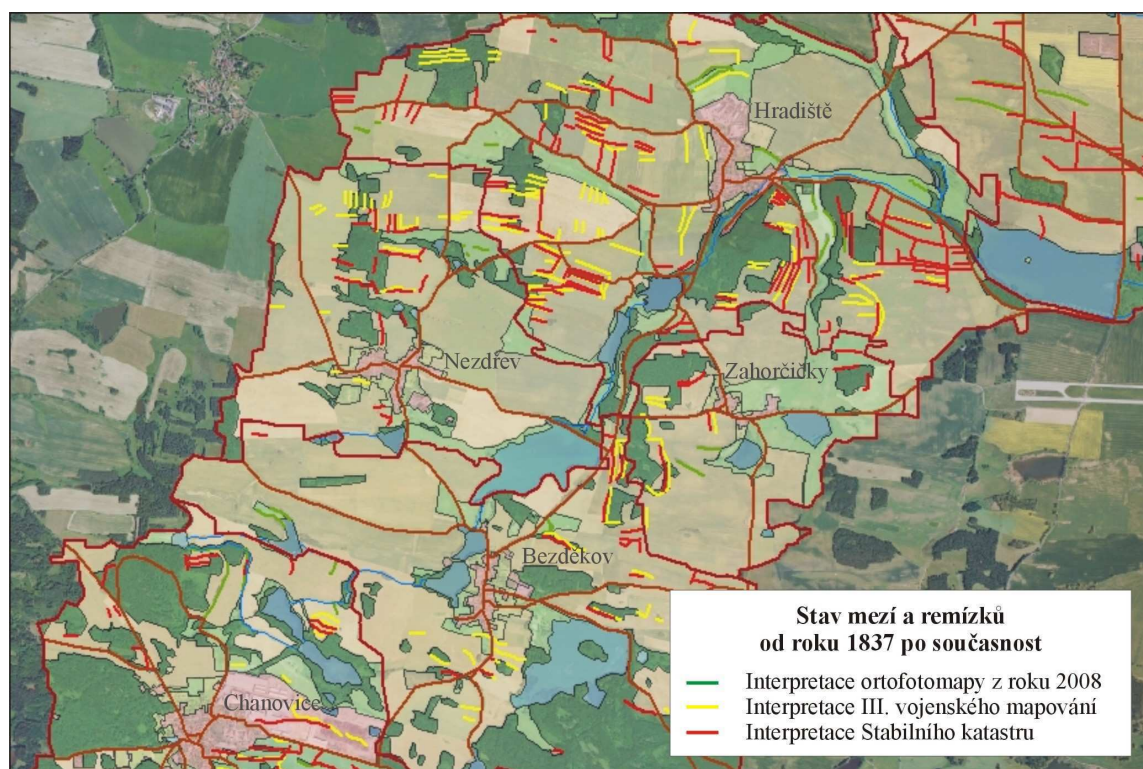
Změny polních systémů

Středověká plužina je objektem studia archeologie již poměrně dlouho (Černý 1979; Nekuda 1975). V literatuře (Černý 1973) je plužina chápána jako soubor všech polních úseků a tratí náležejících jedné osadě. Etnografické studium se zaměřilo především na

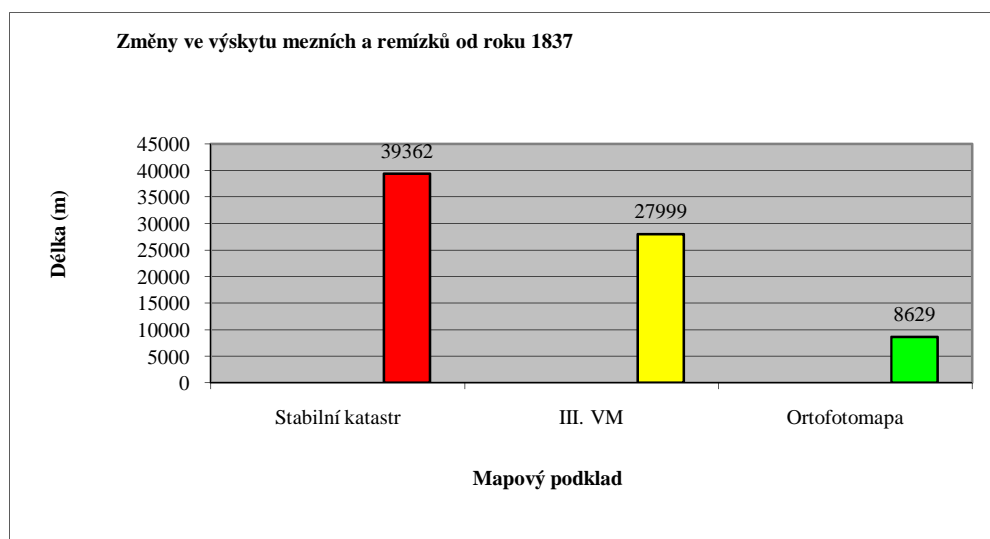
možnosti rámcového datování polních struktur podle jejich půdorysu (*Vermouzek 1982*). Ačkoliv je tento způsob bádání spojen s řadou otázek, je více než zřejmé, že půdorysy většiny vsí mají kořeny ve vrcholně středověké transformaci, spojené s novou organizací zemědělství. Důležitým jevem, který formoval vrcholně středověkou krajinu západní a střední Evropy, byl trojpolní systém, který vyžadoval nejen specifický cyklus obhospodařování polí, ale především kladl značné nároky na rozlohu vlastní plužiny. Trojpolní systém směřoval v podmínkách klimatického optima (*Brázdil – Kotyza 1997*) k maximálně extenzivnímu využití zemědělských ploch. Výzkum extravilánu zaniklých středověkých vsí byl u nás rozvinut především v rámci dlouhodobého zájmu o zaniklé středověké osídlení Dražanské vrchoviny (*Černý 1979*). Vrcholně středověká transformace je spojována s nástupem nových zemědělských technologií (*Guilaine 1991; Klápště 1994 podle Bayer – Beneš 2004*). Ve vrcholném středověku Čech byla zásadním způsobem vylepšena technologie orby zavedením těžkého záhonového pluhu, což výrazně přispělo k vytvoření nové krajinné struktury. To je často spojeno s průnikem zemědělství do dosud neosídlených kolonizovaných krajinných zón. V důsledku využití těžkého záhonového pluhu, ale také z důvodů geomorfologie terénu jsou zaniklá středověká pole tvořena v horských a podhorských oblastech dlouhými a úzkými traťovými pásy na terasách, které jsou oddělené mezemi. Zavádění nového typu využívání krajiny bylo provázeno množstvím pozemkových úprav. Díky jim vznikly typické útvary lemující areál středověkých vesnic, dodnes dobře zachované v řadě středoevropských oblastí (*Bayer - Beneš 2004*). Jejich charakteristickým prvkem jsou pásy dlouhých úzkých polí, které se zvláště dobře dochovaly v horských a podhorských oblastech České republiky. Na Šumavě a v jejím podhůří zaznamenáváme desítky příkladů bývalých středověkých agrárních systémů, které zde mají většinou formu dlouhých terasových polí, dnes buď zarostlých lesní vegetací, nebo udržovaných v odlesněném stavu trvalým, pastevním tlakem (*Beneš 1995*).

Během zpracování starých mapových podkladů jsem si nemohla nevšimnout mezí a remízků, které se v hojné míře vyskytovaly kolem tehdejších polí, a po kterých se do dnešních dnů ve většině případů nedochovalo žádných zachytitelných stop. Jediným možným způsobem jejich studia je právě využití starých mapových podkladů. Pro archeologii by mohl být tento zdroj dat přínosný při dohledání zaniklých středověkých vsí,

po kterých se v mnoha případech dochovaly mezní pásy, které nás při studiu krajiny mohou upozornit na případnou zaniklou vesnici. Tyto mezní pásy (meze, remízky) se v krajině hojně vyskytovaly ještě v 50. letech minulého století, kdy jako důsledek intenzifikace a s ní souvisejícího plošného omezení zemědělské výroby postupně z naší krajiny vymizely.

Obr. 26: Mapa zachycující zanikání mezí a remízků od roku 1837 – červená barva zachycuje všechny mezní pásy zachycené na mapě SK (1837), žlutě jsou vyznačeny meze zachycené na III. VM a zeleně je vyznačen současný stav

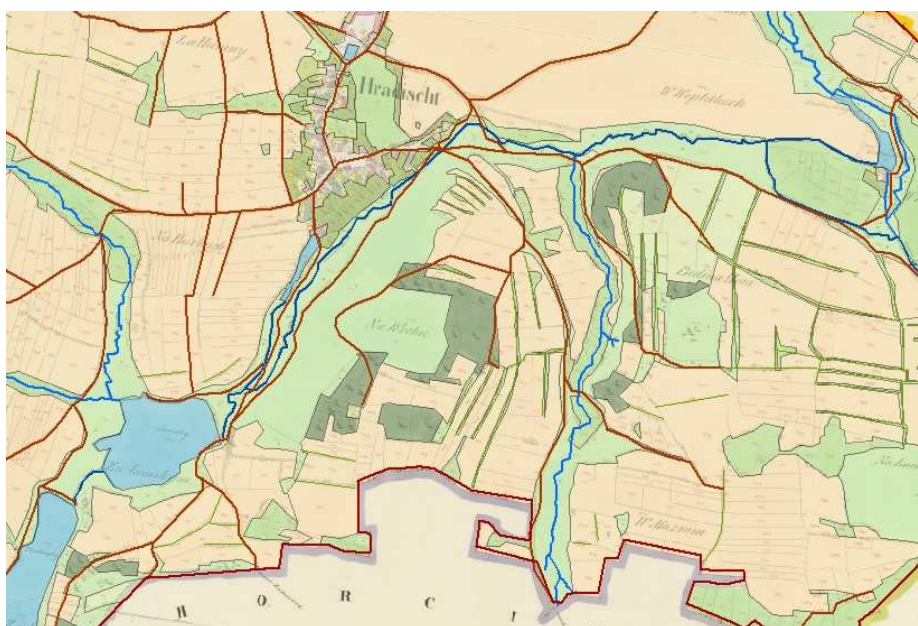
Graf č. 5: Znárodnění zániku celkové délky mezních pásů za posledních cca 170 let

Přiložená mapa (obr. 25) zachycuje výskyt mezí a remízků v jednotlivých dobách vzniku mapových podkladů.

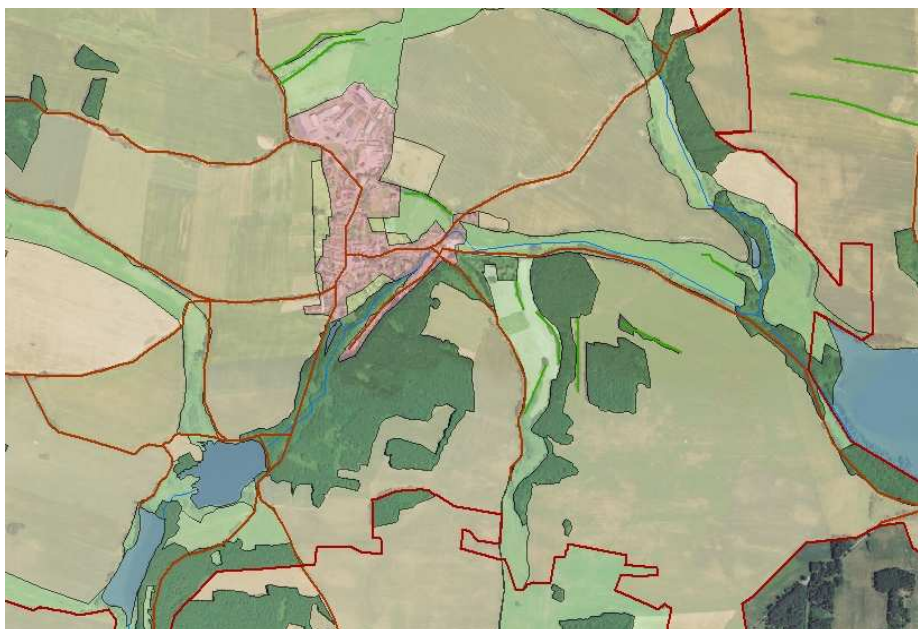
Graf č. 5 poukazuje na zánik celkové délky mezních pásů za posledních cca 170 let, kdy ze zkoumané oblasti nadobro zmizelo 82% všech mezí a remízků, které přispívaly ke zvýšení biodiverzity krajiny a udávaly jí jistě zcela jiný ráz. Tyto významné stopy po lidské činnosti, které jsou nenávratně pryč, nelze zachytit jinak než studiem historických mapových podkladů. Studium bývalých mezních pásů a komunikací můžeme dohledat zaniklé vesnice, osady či jen jednotlivá stavení, jako jsou mlýny.

Příklad opět ukážu na katastru obce Hradiště, kde se krajina za posledních 170 let změnila, dovoluji si říci téměř k nepoznání, když vezme v potaz i to, co víme z předchozí kapitoly – že celá oblast byla téměř odlesněná a nyní k tomu přičteme do současnosti nedochované meze a remízky – jistě se nám vybaví obraz zcela jiné krajinné situace.

Vybraný úsek zachycuje oblast jihozápadní části katastru, kde si můžeme všimnout velmi výrazných změn v krajinné struktuře. V současnosti se zde nachází téměř jednodílná polní plocha, která byla v minulosti velmi členitě rozdělena mezenými pásy na jednotlivé menší hospodářsky obdělávané plochy. Z přiložených ukázek si můžeme všimnout i zaniklých polních komunikací, které vedly k jednotlivým políčkům.

Obr. 27: Výřez interpretovaného mapového podkladu Stablního katastru obce Hradiště, kde byly zachyceny meze a remízky, které oddělovaly bývalé menší polní plochy.

Obr 28 : Ten samý úsek krajiny zachycený na současném leteckém snímku, kde si můžeme všimnout na první pohled patrných krajinných změn.

Změny na Zlatém potoce

Jako s každým vodním tokem na Blatensku, jsou i s Hradištským neboli Zlatým potokem úzce spjaty rybníky a mlýny, které jsou rovnoměrně rozmístěny po celé jeho délce. Přesto, že se nejedná o nikterak dlouhý a zvláště významný vodní tok i zde v minulosti docházelo k různým historickým situacím, které ovlivnily jeho současnou podobu. V této kapitole se více zaměřím na vývoj rybníkářství a mlynářství a stručně shrnu vývoj jak v Čechách, tak na Blatensku, kde má rybníkářství dlouholetou tradici.

Vývoj rybářství

Rybářství je tradičním oborem lidské činnosti, staré jako lidstvo samo. První rybářské osady vznikaly na březích řek a při mořském pobřeží (*Spurný 2004*). Na zlomku pleistocénu a holocénu se z hlediska obživy odehrálo několika zásadních změn: strategie čerpání potravy (*Rhode – Madsen – Jones 2006*). Bohatší a diferencované postglaciální prostředí nabízelo mezolitikům možnost přístupů ke stabilnějším rostlinným i živočišným, suchozemským i vodním zdrojům: proto lidé nezdřídka vyhledávali pro svá sídla rozhraní dvou, nebo více biotopů (*Vencl ed. 2007, 92 - 94*). Zvyšování mořské hladiny a tím pádem snížený spád řek, které bylo důsledkem tání ledovce, vedlo v rovinách k zadržování vody ve vnitrozemí, ke zvětšení vodních ploch včetně jezer. Přirozeně se proto zvýšil podíl relativně stabilní a snadno dostupné akvatické potravy (*Venc ed. 2007, 92-94*). Člověk ryby nejprve pouze lovil a až mnohem později se začal zabývat jejich chovem.

Lov ryb paleolitických lidí dokládají kostěné harpuny. Pečlivě opracované zpětné hroty kostěných harpun představují množství práce, kterou paleolitický lovec musel vynaložit, při jejich výrobě a dokládají jak zkušenými rybáři museli tyto lovci být. Vedle kostěných harpun se objevují i kostěné udice, protože by tato udice nemohla chytit rybu za ústa, domnívají se současní odborníci na lov a rybaření, že se jim pravděpodobně musela dostat z návradou až do žaludku (*Andreska 1987*). V mezolitu, kdy zaznamenalo rybářství velký pokrok, se začali objevovat vedle kostěných harpun a udic i vrš, sítě a čluny. V jižních Čechách máme z toho období doklady sídliště lovců – sběračů na březích dnešního rybníka Řežabinec v okrese Písek (*Dubský 1949; Vencl 2006, 237*) s doklady

dlouhodobého osídlení při okraji říční nivy a v blízkosti nevelkého jezera, které vzniklo jako mrtvé rameno řeky Otavy (*Rybníčková – Rybníček 1985*). Dalším příkladem pak mohou být i nově objevené stopy pozdně paleolitického a mezolitického osídlení v okolí dnešního rybníka Švarcenberk, kde rovněž leželo jezero (*Vencl et al 2006*).

Rybolovem se jistě zabývali i první zemědělci, ale neolitici žádné nové způsoby lovu ryb nepřinesli a o jejich rybářských dovednostech máme z našeho území jen málo zpráv, jelikož většina rybářských předmětů byla zhotovena z přírodního materiálu. Organické materiály z tohoto období se nám ve větší míře dochovaly např. ve Švédsku. Při výzkumu nákolních vesnic bylo, mimo jiného nalezeno i velké množství rybích kostí (*Gramsch 1987, Gramsch – Kloss 1989, Kernchen – Gramsch 1989*). Pro dějiny rybolovu jsou velmi důležité nálezy lněných rybářských sítí, plováků v sítích zhotovené z kůry a dřeva. Z našeho území toho víme o rybolovu velmi málo, zvláště u sídlišť položených na terasách velkých řek měl však rybolov jistě značnou důležitost. Dokladem mohou být zátěže sítí z drobných oblázků, např. v Roztokách (*Kuna 1991, 255*). Na Opavsku byla nalezena kamenná závaží k sítím vyrobená z elipsovitých říčních oblázků s vytesanými zářezy na uvázání provazu (*Andreska 1987*).

Z následující doby bronzové, se nám z území Čech dochovaly pozoruhodné rybářské nástroje a to z období kultury lužické (1400 – 1300 BC). Z Bylan pochází dvě kostěné udice, dále jedna ze Svojšína u Kolína a například železná udice z Dobešovic u Červených Peček (*Anderska 1987*).

Zpracování kovů, bronzu a železa se zpočátku v rybářství neprojevovalo příliš výrazně. Významný je nález z doby železné na Biskupiňském jezeře ve vojvodství Bydgoszcz, severovýchodně od Hnězdna spadající do lužické kultury. Hradiště z mladší doby halštatské bylo původně situované na jezerním ostrově, spojené s pevninou 120 m dlouhým mostem, dnes poloostrov. Z tohoto naleziště pochází vše od plováků k sítím ze dřeva i z kůry, po bronzové udice, dlabané čluny z kmenů i kostěná síťovací jehlice (*Kostrzewski 1970; Rajewski 1936; Piotrowska 1998*).

Dokladů rybolovu z Velké Moravy máme celou řadu. Nejčastěji nacházíme rybářské háčky, některé zpevněné tordováním (kroucením kovu). K lovu ryb z loďky sloužily ostě, jakési rybářské „vidle“ se zpětnými háčky. Známe ostě dvoj i trojhroté. Převážně ze zaniklých říčních koryt máme poměrně početné nálezy monoxylů – lodí

dlabaných z jednoho kusu, většinou dubového, kmene. Jejich délka se nejčastěji pohybuje kolem devíti metrů. Z hradiště v Mikulčicích známe i pádla. Některé z lodí byly opatřeny úchytem na upevnění pochodně, nebo lampičky pro noční lov. Často se lovilo i do sítí, což dokládají nálezy síťovacích jehel. Jehly bývaly zhotoveny ze železa, z kosti a jistě i ze dřeva. Dřevěné jehly se díky organickému materiálu nedochovaly. Součástí rybářských sítí byly i kamenné zátěže, které známe z několika nálezů. Síť byla z horní strany opatřena dřevěnými plováky. Z Mikulčic známe nálezy vrší. Vrš byla past na ryby pletená z proutí. Jednalo se o jakýsi koš, který dovolil rybě vplout, ale ven ji už nepustil. Ryby, které se na Velké Moravě lovily, známe opět z archeologických nálezů, konkrétně pak z jejich šupin a kostí (*Kratochvíl 1982 - Kavánová 1995*). K uchování živých ryb sloužily haltýře, někdy vyložené kameny. Právě z haltýřů máme četné nálezy šupin. Haltýř měl podobu mělké studny (*Boháčová – Poláček 2008*).

Výstavba rybníků v Čechách

V předchozích několika odstavcích jsem velmi stručně představila vývoj rybaření a nyní navážu na vývoj rybníkářství a výstavby rybníků. Hned na začátku je třeba připomenout, že se u nás žádné zprávy o počátcích zakládání rybníků nedochovaly (*Andreska 1987*). Nejstarší zpráva pochází již z konce 10. století. V té době existovala vedle tehdejší Prahy, mezi několika jinými osadami i osada Rybníček, jejíž jméno je v písemných pramenech připomínáno k roku 993 (*Andreska 1987*) a názvem Rybníček je dodnes označena ulice. Název osady opravdu mohl být odvozen od menší vodní plochy, která, jak potvrzují nejnovější výsledky, se zde opravdu nacházela. Dosavadní výsledky prezentovala A. Pokorná z Laboratoře archeobotaniky a paleoekologie (LAPE) na konferenci International work group for paleoethnobotany (IWGP) ve Wilhelmshavenu 2010. V únoru 2008 byla pod betonovou podlahou sklepa jednoho domu v ulici s příznačným jménem V Tůních nalezena asi metrová vrstva tmavého bahna. Podle makrozbytkové analýzy se v nejstarších vrstvách nachází kromě semen vodních rostlin (okřehek *Lemna*, růžkatec ponořený *Ceratophyllum demersum*) zejména velké množství zástupců bujné pobřežní vegetace, jako například žabník jitrocelový *Alisma plantago-aquatica*, rdesno *Polygonum* nebo lilek potměchuť *Solanum dulcamara*. Podle další

zprávy pocházející z dodatků Kosmovy kroniky u nás byli prvními staviteli rybníků řeholníci, kteří si tak snažili zajistit přísun chutného masa i na postní dny (*Fišer – Štochl 1964*). Kosmova kronika přináší v dodatku o založení Sázavského kláštera zprávu, týkající se doby po roce 1034 a poukazující na to, že v klášterní nadaci byl vedle pozemků také jeden rybník a slup - žlab vložený do jezu, který svádí všechny ryby do děrované bedny (*Dyk et al. 1949*) k lovení ryb (*Berka 1988*). Další dodatek pak vypovídá o opatu Děthardovi (1097 – 1133), který majetek kláštera obohatil o jeden rybník (*Berka 1988*). Další písemná zpráva z roku 1227 pojednává o době, kdy Přemysl Otakar I. povoluje premonstrátskému klášteru v Mostu u Znojma zakoupit Lovětín a zřídit zde libovolné množství rybníků (*Andreska 1987*). S jistotou tedy můžeme předpokládat, že v období od konce 10. století do konce 11. století u nás existovalo mnohem více rybníků, než kolik se o nich zachovalo zprávy. O původu našich rybníků byly vysloveny a napsány mnohé domněnky, podle nich mohli k budování prvních rybníků u nás dospět lidé sami, když přechovávali nachytané říční ryby v uměle upravených nádržích. Jinde se zase uvádí, že k nám bylo rybníkářství přineseno klášterníky povolování sem v 11. a 12. století. (*Andreska 1987*).

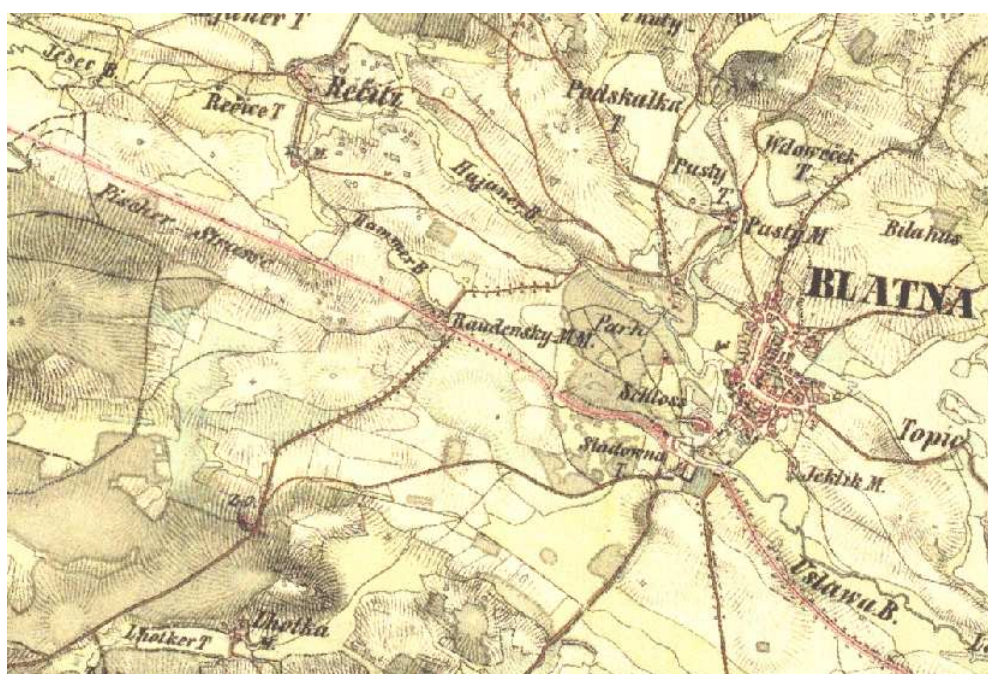
Rybníkářství na Blatensku a Lnářsku

Jako jinde v Čechách, tak i na Lnářsku a Blatensku, není dostatek zpráv o vzniku prvních rybníků. Je zřejmé, že rybníční soustavy byly dílem více generací. Několik náhodně dochovaných zpráv svědčí o tom, že počátek proslulého lnářského rybníkářství spadá do období rytířů ze Lnář, tedy kolem roku 1320 (*Majer 1923*).

V následujícím období, zřejmě na popud krále Karla IV., který dal ke zvelebení království Českého zakládat nové rybníky, vinice a chmelnice, byly rybníky zakládány v okolí řeky Lomnice, kde široké údolí k tomuto přímo nabádalo, i na jiných potocích v okolí (*Hoffman 1958, 1959*).

Velmi významným obdobím rozvoje lnářského rybníkářství byla doba po rok 1718, za majitele panství Swéarts-Sporcka, který povznesl lnářské rybníkářství na vysoký stupeň zavedením chovu hladkých kaprů, jejichž chov se později rozšířil po celém Blatensku (*Mašek 1985*). Dalším významnou etapou mající vliv na rozmach lnářského rybníkářství je

období vlády Volfa Novohradského, který byl důvěrným přítelem Petra z Rožmberka. Byl to právě Volf, kdo si přivedl do Lnář Jakuba Krčína z Jelčan, který navrhl vybudovat na Lnářském panství několik rybníčních sousta v navzájem propojených sítí umělých napájecích stok (Mašek 1985). Na Blatensku je potom rozkvět rybníkářství uváděn do období 15. a 16. století za tehdejšího majitele blatenského panství Lva z Rožmitálu, ale již v 17. století byl vývoj blatenského rybníkářství ukončen. Události ze třicetileté války zavinily, že některé rybníky v kraji byly zpustošeny. Bez ohledu na změny, které v této oblasti za války nastaly, se blatenské rybníkářství znovu dostávalo na výsluní a začátkem 18. století představoval výnos z rybníků více než třetinu veškerých příjmů (Mašek 1985).

Obr. 29: Vyznačení rybářské silnice (Fischerstrasse) na mapě II. vojenského mapování z let 1836 - 1852

Velký význam pro tento obchod měla i silnice Vodňany – Písek – Blatná – Lnáře – Nepomuk, po které byly dopravovány ryby do Chebu a odtud dál do Bavorska. Jak si můžeme všimnout na přiloženém výřezu z II. vojenského mapování, byla tato rybářská silnice (Fischerstrasse) označena i na mapě (Sekera 2000).

Tento výhodný obchod však začal koncem 18. století váznout a to i přesto že se blatenští pokusili rozšířit trhy o Plzeň a Vídeň. Zájem ztratili především bavorští odběratelé a to bylo pro blatenské rybníkářství zvláště hrozné (*Mašek 1985*). Krize se odrazila i na rybníkářství Inářském, kdy se na začátku 19. století začal rozvíjet chov ovcí v návaznosti na rozvoj textilní výroby. Mnohé rybníky byly převedeny na pastviny, louky a pole. Velké škody na Inářských rybníčních zařízeních způsobila i jedna z dosud nejtěžších povodní zaznamenaná ze dne 20. června 1895, při níž byly strženy hráze rybníků Veský, Hradský, Pohájč, Hořejší i Dolejší Tchořovický. Tato kalamita dala podnět Ing. Theodorovi Mokrému k reformě rybníkářství.

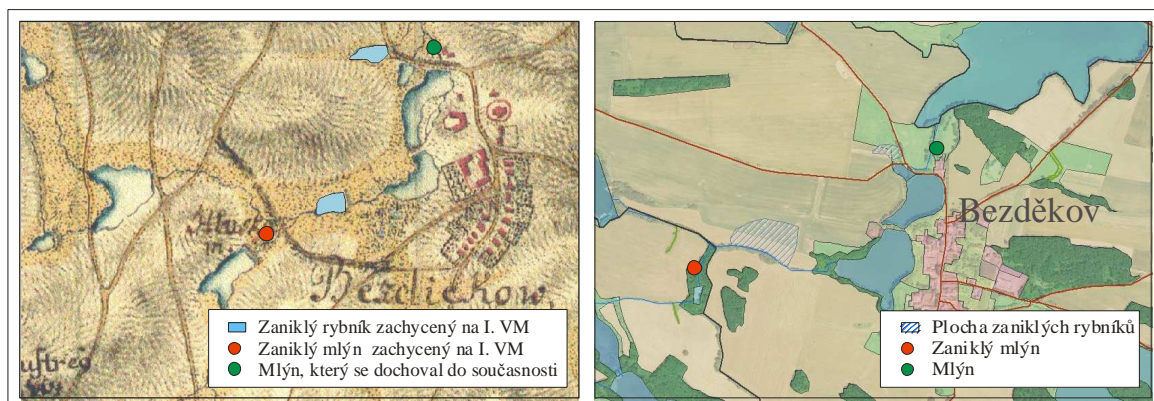
Z Blatenska se dochovaly první zmínky o rušení rybníků již na začátku 19. století, celou situaci potom urychlil i špatný technický stav a mezi prvními byly zrušeny rybníky Strž, Buzický, Velký Mačkovský a další. Do roku 1825 se z původních 600 ha vodních ploch dochovalo pouze 400. V důsledku těchto opatření se vzájemné poměry jednotlivých výrobních odvětví na určitý čas zlepšily a rovněž se zlepšila i situace v odbytu ryb. V druhé polovině 19. století však přichází druhá vlna rušení rybníků se snahou rozšířit zemědělskou půdu a výrobu na úkor rybníčních ploch. Hlavní příčinou byly stále se stupňující možnosti odbytu zemědělských produktů zejména v Plzni, kde rozmachem průmyslu rychle stoupal i počet obyvatel (*Mašek 1985*). V tomto období byly zrušeny rybníky Řečice, Vdoveček, Velký Sádlov, Koryto a Hodáň a rybníčnímu hospodaření nadále zůstala plocha jen 214 ha.

Postupně se začala tržní poptávka vyrovnávat s produkcí ryb, ceny u ryb vzrostly a stabilizovaly se a rybníkářské podnikání tím dosáhlo opět své rentability. V této své formě pak blatenské a Inářské rybníkářství přešlo do současnosti.

Výše popsané změny jsou velmi dobře zachytitelná na historických mapách, na jejichž základě se dají studovat a získávat nové informace. Z oblasti Blatenska se ze starých mapových podkladů můžeme dozvědět velmi mnoho zajímavých informací o vývoji rybníkářství a změnách v krajinném pokryvu s tím souvisejících.

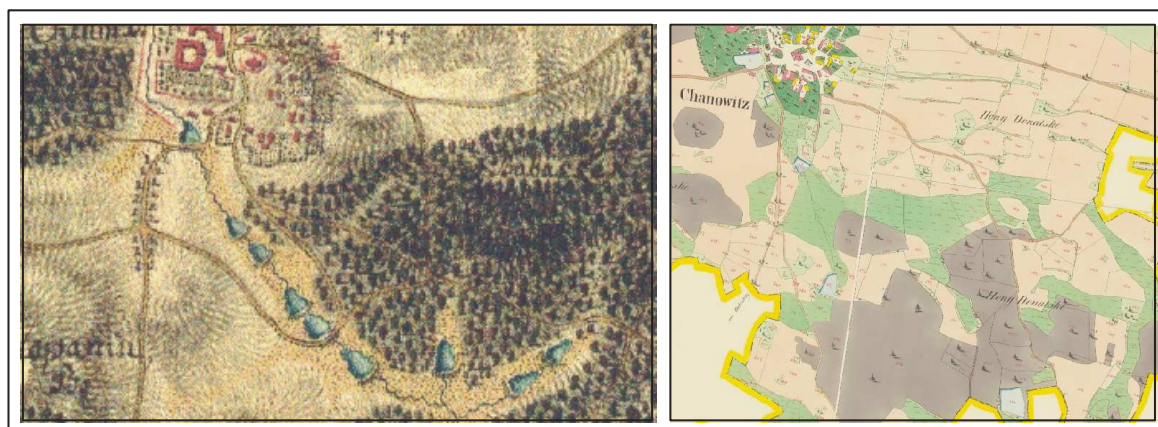
Na území, kterému se věnuji v této diplomové studii, k tak rapidním změnám v rybníkářství nedochází, ale i přesto si i zde můžeme všimnout jistého vývoje. Nejvíce změn se podařilo zachytit z období mezi I. a II. VM, kdy došlo k zániku většího rybníku (*viz. rybník Kuchyňka*) na katastru obce Bezděkov, po kterém jsou stopy jeho existence patrné

ještě na II. VM a to vyobrazením pozůstatku hráze. Vedle větší vodní plochy zanikly na katastru obce Bezděkov i menší rybníček situovaný severozápadně od obce.

Obr. 30: Zaniklé rybníky a mlýn na katastru obce Bezděkov a Chanovice – zachyceno na I. VM a na současně ortofotomapě.

Ke změnám menší rybníční soustavy došlo i na katastru obce Chanovice, kde je na mapě I. vojenského mapování zachycena síť několika menších vodních ploch. V porovnání této oblasti zachycené na I. VM a na mapě SK si nemůžeme nevšimnout zcela zřejmých změn, které se v této oblasti udály. Z původních devíti rybníků zobrazených na I. VM se již v době vzniku SK, tedy v roce 1837, dochovalo pouze šest. Změn si můžeme všimnout i na vodní ploše v blízkosti zaniklého mlýna na katastru obce Chanovice, který se oproti původnímu stavu zachyceného na I. VM výrazně zmenšil.

Obr. 30: Změny menší rybníční soustavy v jižní části chanovického katastru zachycené na mapách I. VM a SK

Zaniklé rybníky v povodí Zlatého potoka

Rybník Hájovec se nacházel v padlině za bývalým lihovarem na katastru obce Lnáře. Voda přitékala z Klášterního jezera, které také zaniklo a protékala ještě dvěma rybníky, které jsou do dnes zachované, avšak prázdné. Místo bylo přeměněno na louku, potom na skládku odpadu a dnes opět na kosenou louku. Hráz tohoto rybníka se nedochovala (*Sekera 2000, 82*).

Jezero Klášterní byl nebeský rybník nacházející se za klášterem na katastru obce Lnáře. po jeho bývalé hrázy dnes vede silnice Lnáře – hajany. Nacházel se poměrně vysoko a trpěl nedostatkem vody, a proto byl v roce 1806 zrušen a dnes se na jeho ploše nachází pole (*Sekera 2000, 92*).

Kněžský rybník se nacházel pod Malým Bezděkovským rybníkem a patřil ke kadovské faře. Byl zrušen asi po roce 1920, v druhé polovině 70. let byla odstraněna i jeho hráž (*Sekera 2000, 97*).

Rybník Kuchyňka se nacházel na spojovací stoce mezi Vidlákem a Podhradem v mírné padlině. Hráz, po níž vedla cesta, byla zrušena až v roce 1975. Dnes se na jeho ploše nachází louka (*Sekera 2000, 103*).

Rybník Roubínek byl nebeským rybníkem rozprostírající se v blízkosti obce Bezděkov, jehož hráž tvořila komunikace Bezděkov – Nezdřev, dnes porostlá duby. Voda z něj odtékala do strašilského rybníka. Na jeho dně se dnes nachází pole (*Sekera 2000, 136*).

Trčovský rybník se nacházel na katastru obce Lnáře pod dnešní železniční tratí mezi zastávkami Lnáře a Hradiště. Na dně bývalého rybníka je pole a mokřad (*Sekera 2000, 149*).

Vidlák Horní byl rybník na katastru obce Bezděkov, který se nacházel nad dnešním rybníkem Vidlák Dolní. Byl zrušen po roce 1806 a nezachovaly se po něm žádné pozůstatky (*Sekera 2000, 154*).

Rybník Žabák byl zřízen v místě někdejšího odtoku bezděkovské tvrze. Vodu dostával z Podhradu a předával ji Pátku. Zrušen a zavezen byl po roce 1945 (*Sekera 2000, 162*).

Rybníky často měly i funkci obranou a to například rybník Pátet a Podhrad, které jsou situovány na západním okraji obce Bezděkov, tvořily v minulosti součást obranného systému bezděkovské tvrze. Stejně jako rybníky na Smoliveckém potoce, na katastru obce Lnáře znesnadňují přístup k lnářské tvrzi (*Sekera 2000*).

Mlynářství v Čechách

Vedle rybníků se na Zlatém potoce dochovala i celá řada vodních mlýnů. Se vznikem a vývojem mlynářství ve světě i u nás úzce souvisí domestikace kulturních trav a jejich pěstování (*k domestikaci rostlin Zohary – Hopf 2000*). První obilniny se objevují v profilech u nás skutečně velmi brzo, pyl *Cerealia* je v profilu Stráženská slat' již ve Firbasově stupni VIa – atlantiku. Raný starší atlantik datuje Svobodová (*2004*) k roku 7500 BP, pozdní mladší atlantik k 6639 ± 45 BP, takže výskyt prvního pylu obilí by po kalibraci spadal zcela jistě do neolitu. *Secale* se poprvé objevuje ve Firbasově stupni VIIb v profilu Velká niva-Volary. Ač je *Secale* v Evropě skutečně známo již od neolitu, je pokládáno za plevelnou příměs jiných obilnin a s jeho záměrným pěstováním se počítá nejdříve od doby halštatské (v severní Evropě od předřímské doby železné). Ve střední Evropě je jeho rozšíření výrazné od doby laténské (*Behre 1992 podle Dreslerová 2005; Hajnalová 1999*). Přítomnost *Secale* v pylových spektrech již od neolitu je dána vysokou produkcí pylových zrn a jejich snadnou šířitelností v porovnání s ostatními obilovinami, u kterých pyl zůstává uvězněn v pluchách. Odtud tedy zdánlivý paradox: pylová zrna plevelného žita bývají prvním důkazem šíření polních kultur (*podrobný rozbor problému viz Pokorný 2001*).

Zkulturňování rostlin dokazují vedle zuhelnatělých semen rostlin a dochovaných pylových zrn i nálezy prvních nástrojů, velmi prostých a jednoduchých předchůdců mlecích kamenů. V té době již můžeme hovořit o prvních počátcích mlynářství (*Loužecký et al. 1983*).

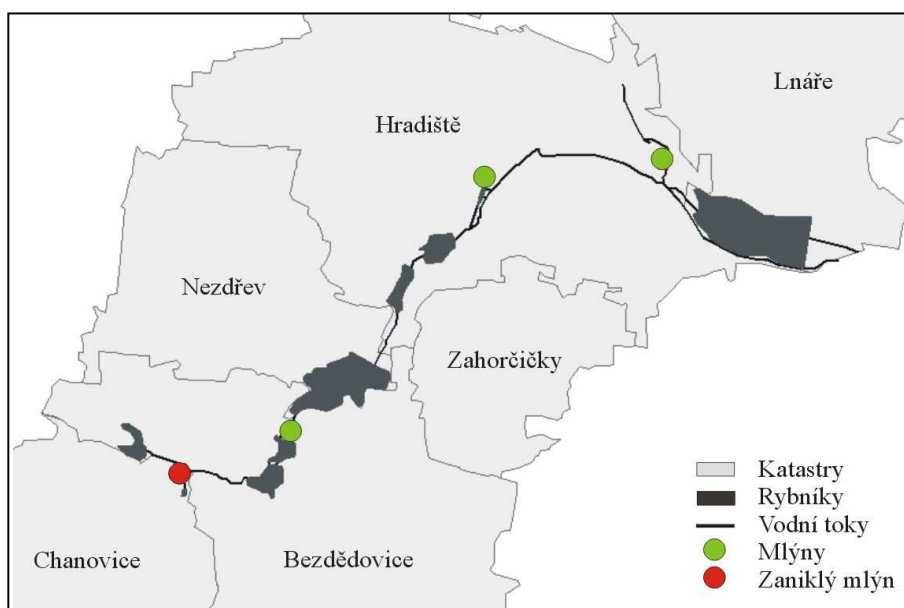
Mlynářské řemeslo patří v Čechách k těm nejstarším. Někteří historikové kladou vznik prvního vodou hnaného mlýna na území našeho státu již do 8. století. Z roku 718 pochází údaj o prvním vodním mlýně ve střední Evropě, který postavil tesař Halak mlynáři Svachovi v Žatci na řece Ohři. Podle mlýnů bývaly často pojmenovány osady, kde se tato zařízení nacházela. Za všechny si uveďme Melník (později Mělník), Mlýnce či Mukoděly

(Klempere 2003). Nejstaršími držiteli mlýnů byly stejně jako v případě rybníků kláštery a prebendy, později města a vrchnosti, které je dávaly do dočasného, nebo i dědičného nájmu mlynářům. Jako řemeslo bylo mlynářství dlouho nesamostatné. Dávka ze mlýna se platila podle počtu vodních kol a sestávala i z různých služeb vrchnosti. Důležitou institucí bývali ve středověku tzv. přísežní mlynáři. Ti vyměřovali a cejchovali strouhy, jezy a stavidla a zároveň byli rozhodčími ve sporech, které se týkaly mlynářských práv a povinností. Tak jako bylo neodmyslitelnou součástí mlýna vodní kolo, nešlo by využít jeho potenciál bez přívodu vody. Podle velikosti vodního díla se rozlišovali mlynáři velkovodští (na velkém říčním mlýnu), potočníci (na potocích) a tzv. žabaři (na potůčcích a strouhách). Mlýny mohly stát přímo na potoce či rybníce. K jiným mlýnům se voda musela přivádět vodotočinou nebo náhonem, které vedly vodu do rybníka nebo přímo na mlýn. K odtékání vody z mlýnských kol sloužila strouha. Dostatečnou zásobu vody zajišťovaly rybníky tzv. nadýmáčky nebo také vodní nádržky, jejichž ústí se nazývalo chobot. Důležitou součástí rybníčního systému byl splav se stavidly a podlahou, jimiž se přebytečná nebo přívalová voda po deštích vypouštěla z rybníka, aby nedošlo ke stržení hráze. V takovém případě bylo neodmyslitelnou součástí rybníka i prlení nebo kabelna, tj. hradba z tyčí či latí postavená v rybníce před stavidly, bránící rybí násadě, aby při vytáhnutí stavidla neodplula z rybníka (Vopařilová 2008)

Technický pokrok si ve mlýnech razil cestu jen velmi pomalu. Mnohé vytrvaly až do konce při vodním pohonu mlýnských kol a s mlecími stroji s mlýnskými kameny. Pokrokem bylo zavedení turbín, parních pohonů a stále se zdokonalujících mechanismů k čištění meliva. Později se ujalý válcové mlýny, u kterých funkci mlecích kamenů zastávaly ocelové válce, které se do mlýnů začaly zavádět během 19. století. Velký význam sehrály mlýny při elektrifikaci obcí. Mnohé z nich dodávaly elektrickou energii pro veřejné osvětlení dávno předtím, než bylo přikročeno ke všeobecné elektrifikaci. V roce 1859 bylo živnostenským zákonem zrušeno cechovní zřízení mlynářů. Začala se tvořit mlynářská společenstva a v roce 1883 se mlynářské řemeslo stalo svobodnou živností, čímž nastal úpadek úrovně mlynářství u nás. Statistika obchodních komor z roku 1885 registrovala v Čechách 7 227 mlýnů s 10 180 dělníky. Do začátku 20. století se však snížil počet mlýnů na 6 099, z nichž 552 stálo. V roce 1931 se mlynářství stalo řemeslnou živností, a mlynáři se zařadili do buržoazní vrstvy. Často byli perzekvováni a po únoru 1948 byly mlýny i

soukromé vodní elektrárny znárodnovány. Vracely se v rámci restitučních nároků po roce 1989, většinou však byly nefunkční a ve zchátralém stavu. V současnosti je v České republice evidováno 550 provozovaných malých vodních elektráren, což je v porovnání s ostatními evropskými státy velmi málo, zvláště s ohledem na jejich ekologický provoz (Klempera 2003).

Mlýny, patřily v minulosti mezi významné hospodářské stavby, a proto jejich přítomnost můžeme sledovat na vojenských mapách, kde bývají vyznačeny symbolem mlýnského kola. V blízkosti Zlatého potoka jsou zachyceny na vojenských mapách celkem čtyři vodní mlýny, z nichž zanikl pouze jeden to na katastru obce Chanovice. Z vyobrazení na přiložených výsecích oblasti z okolí zaniklého mlýna můžeme všimnout výrazné změny, která nastala po jeho zániku. Zastavěná oblast zarostla lesem, vodní plocha se zmenšila a příjezdová komunikace, která do mlýna vedla, zcela zanikla. Dochoval se pouze relikv příjezdové cesty a to v poli severozápadně od bývalého mlýna.

Obr. 31: Vodní mlýny zachycené na mapách vojenského mapování – do současnosti se nedochoval pouze jeden vodní mlýn a to z katastru Chanovice

O zbylých třech mlýnech se můžeme dozvědět z písemných pramenů a to například, že mlýn nacházející se v severovýchodní části obce Hradiště je připomínán již k roku 1542. Voda do mlýna přitéká z rybníčka označovaného jako Hradištská nádržka Dolejší, který byl napojen na Kopřivnický i Zlatý potok. Podhradištský neboli Dolejší mlýn měl dvě kolmá kola na svrchní vodu, která hnala mlýnské stroje. V roce 1696 byl mlýn odprodán Inářskému velkostatku. V nedávné době byl mlýn zbořen a na jeho základech byla postavena rekreační chalupa (Sekera 2000, 86).

Mlýn nacházející na jižním okraji obce Hradiště byl v písemných pramenech uváděn již k roku 1442 a byl v provozu až do roku 1951. Voda k němu je přiváděna náhonem, který vytéká z Hradištského potoka pod rybníkem Jámským a napájí rybníček protáhlého tvaru (*Hradištská nádržka Hořejší*), který sloužil jako zásobárna vody pro pohon válcového mlýna Josefa Štěpánka, jehož potomkům patří mlýn do dnes (Sekera 2000, 86).

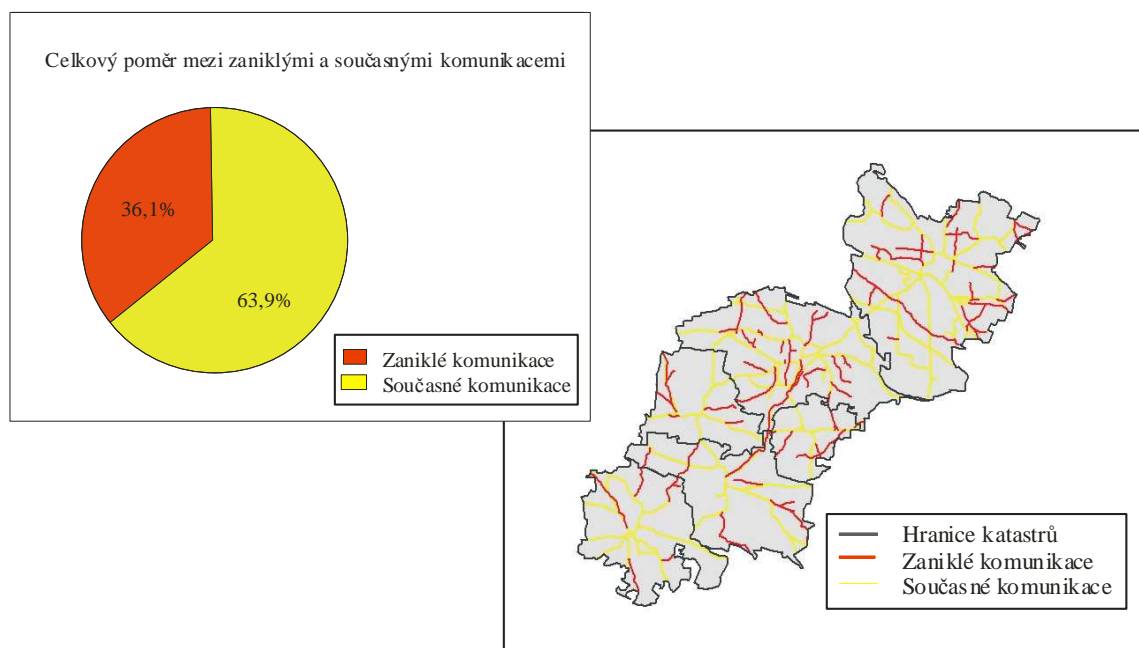
Obr. 33: Bývalý vodní mlýn zachycený na mapě SK z roku 1837 v porovnání se současným stavem – všimnout si lze jak zaniklého areálu bývalého mlýna, tak zaniklé příjezdové komunikace

Mlýn situovaný na severozápadním okraji obce Bezděkov zde stojí od roku 1616. Jeho stroje původně pohánělo jedno kolmé kolo na svrchní vodu, později Francisova turbína. Mlýn patřil v roce 1884 Matěji Kotrchovi, v roce 1915 Josefu Škardovi a poslední

mlýnářem byl Robert Urban. V hrázi rybníka Pátek je vyzděný kanál pro vodu, která tekla n mlýnské kolo a odtud dále do rybníka Stražil (*Sekera 2000, 127*).

Vývoj komunikací

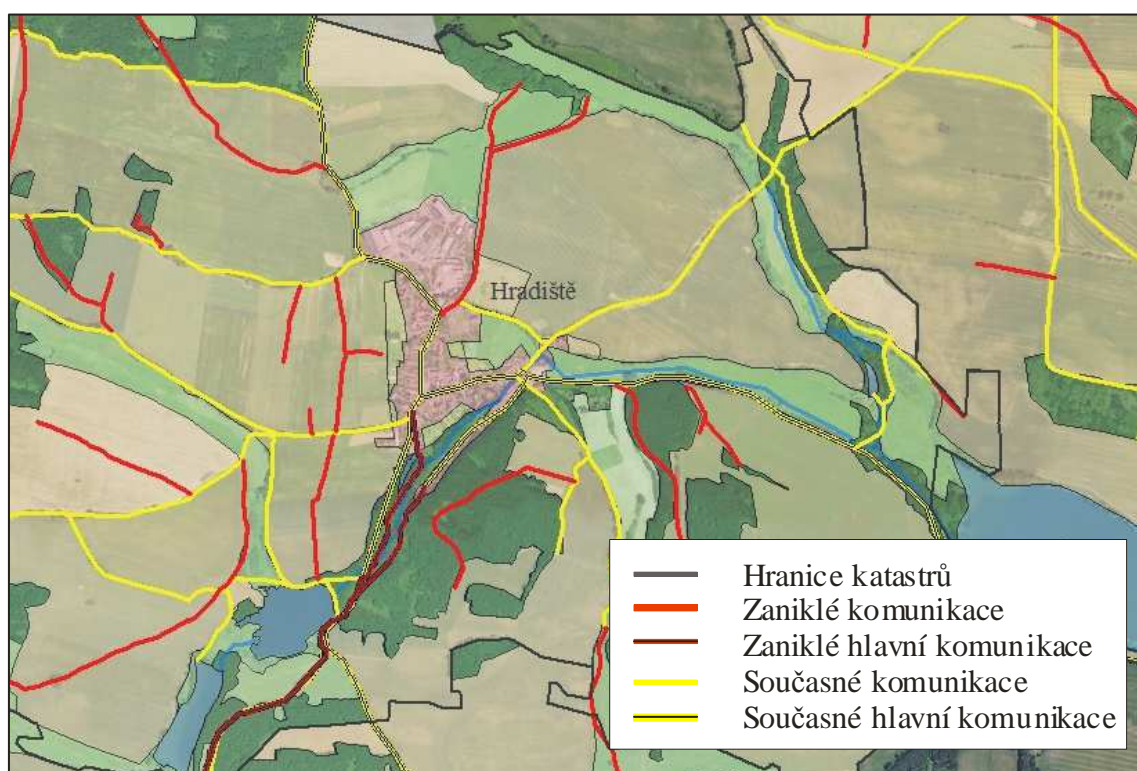
Do celkového obrazu středověké krajiny patří mimo jiné i velice významná síť tehdejších komunikací. V této práci nebylo z časových důvodů využito všech možných informací, které se dají získat studiem map a získaná data byla rozdělena pouze na stávající a zaniklé komunikace. Na mapách vojenského mapování a stabilního katastru lze rozlišit celkem několik kategorií komunikací a to císařské silnice I. a II. řádu, zemské silnice, zemská cesta udržovaná, zemská cesta neudržovaná, jezdecká cesta, pěší cesta, dráha a stezka, kterou můžeme označit jako komunikaci místního významu (*Kesl 2004*). Všechna tato data by se dala využít pro podrobnou analýzu zaniklých komunikací.

Graf č. 6: Celkový poměr mezi zaniklými a současnými komunikacemi

Obr. 34: Vyobrazení zaniklých a stávajících komunikací – žlutě jsou znázorněny stávající komunikace, červeně - zaniklé

Graf č. 6 dokumentuje změny ve vývoji komunikační sítě v zájmovém území. Do druhé poloviny 19. století dochází nárůstu délky cestní sítě v důsledku výstavby komunikací v souvislosti s rozvojem společnosti v průběhu 19. století. Pokles do roku 2008 je způsoben hlavně poklesem délky polních cest v souvislosti se scelováním pozemků orné půdy v rámci kolektivizace, kdy původně hustá síť polních cest zajišťujících dostatečnou obslužnost pozemků již ztratila opodstatnění. Spojovací cesty mezi osadami a polní či lesní cesty byly budovány pro možnost jízdy povozem a samozřejmě pro možnost pěší chůze a vyhánění dobytka na pastvu do lesů a pastvin. Kromě cest odstupovaly z osad nebo z průběhu cest stezky či pěšiny, které sloužily jen pro chodce řidčeji i pro dobytek. Měly charakter jen místní pro tu kterou osadu podobně jako cesty polní a lesní. Někdy však sloužily jako spojovací zkratky k osadám sousedním v případech, kdy spojení cestou bylo nevýhodně dlouhé.

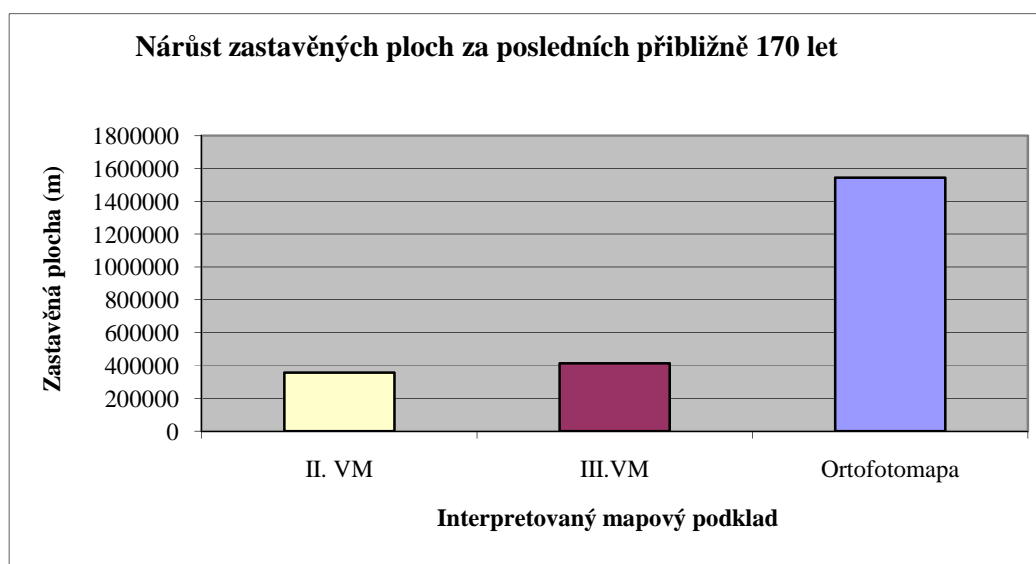

Obr. 35: Vyobrazení zaniklých komunikací na katastru obce Hradiště, kde je změna nejintenzivnější

Na přiloženém výřezu jsou červenou barvou zvýrazněny všechny zaniklé komunikace, které jsem v tomto případě rozdělila na hlavní a vedlejší. Ve většině případů hlavní cest zkoumaného území, které byly znázorněny na vojenských mapách či stabilních katastrech, tyto komunikace nezanikaly a jejich poloha se ani časem nijak výrazně neměnila. Na přiloženém výřezu je zajímavá oblast mezi Jámským rybníkem a vsí Hradiště, kde zanikly dvě původní cesty vedoucí do obce. První směřovala do východní části obce a kopírovala pravý břeh Zlatého potoka. Druhá potom vedla mezi náhonem, který přiváděl vodu do mlýna, nacházejícího se na okraji vsi Hradiště, a levým břehem Zlatého potoka. Dnešní silnice byla odkloněna a malým mostem převedena na levý břeh potoka až za náhon hradišťského mlýna. Obě bývalé komunikace zanikly a do východní části obce se dnes pohodlně dostanete po asfaltové silnici z návsi vesnice.

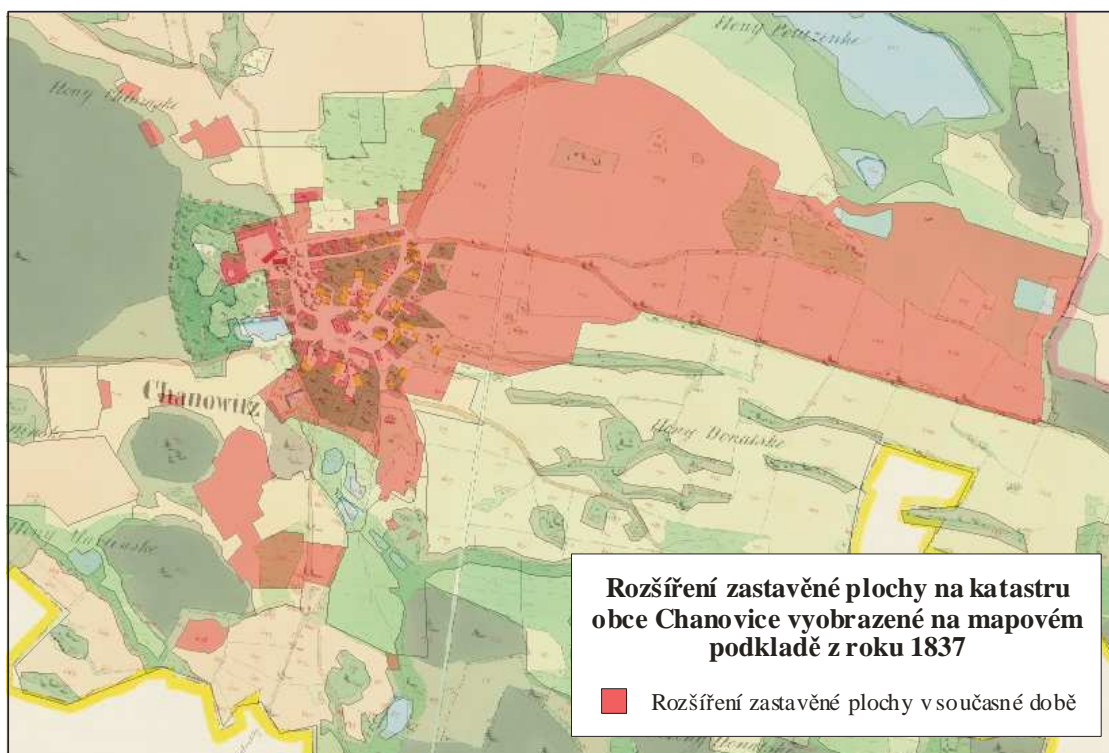
Vývoj sídelních areálů

V poslední kapitole této části bych se ráda pozastavila u kategorie nazvané zastavěné plochy, kam jsem zařadila souvisle zastavěná území, nesouvisle zastavěná území, technické areály a ostatní plochy, které náleží k zastavěným částem obcím, jako jsou návsi a jiná prostranství. Na interpretovaných výstupech map jsou znázorněny světle červenou barvou.

Graf č. 7: Nárůst zastavěné plochy za posledních přibližně 170 let

Jak ukazuje graf č. 7, došlo od doby vzniku III. VM do současnosti k dramatickému nárůstu zastavěných ploch, které vzrostly téměř o 79 % a to v důsledku industrializace a urbanizace krajiny. V rámci zkoumané plochy narostlo tohle číslo do takových rozměrů díky nově vybudovanému areálu chanovické firmy Hass, která svou rozlohou zabírá 4 až 5 krát tak velkou plochu jako celá původní obec Chanovice.

Obr. 36: Vyobrazení současného rozšíření zastavěné plochy na katastru obce Chanovice, kde v severovýchodí části obce vznikl areál firmy Hass, který svou rozlohou 3krát navýšil celkovou zastavěnou plochu

Shrnutí výsledků z analýzy kartografických podkladů

Na základě studia historických mapových podkladů se podařilo zachytit změny v krajinném pokryvu i v jejich struktuře. Díky starým mapám si lze uvědomit, že dnešní podoba krajiny mohla být v mnoha případech v minulosti zcela odlišná a jak působí určitý krajinný úsek v současnosti na nás, mohl být našimi předky vnímán zcela jinak.

Pro mnoho odborníků z řad historiků, archeologů, geografů a krajinných ekologů jsou stará mapová díla významným zdrojem informací, jež charakterizují tehdejší ráz krajiny, míru jejího osídlení a obdělávání. Je možné vysledovat vývoj krajiny a určit pozitivní i negativní zásahy člověka do struktury krajiny. Poznatky mohou být dále využívány pro lokalizaci archeologických nalezišť, pro hodnocení vývoje a využívání krajiny, pro plánování biokoridorů, dopravní infrastruktury a revitalizace větších územních celků.

Ukazuje se, že zejména historická vojenská mapování a mapy stabilního katastru jsou ideálními zdroji pro výzkum vývoje krajiny. Při dodržení správných postupů georeferencování je možné očekávat velkou přesnost u map II. a III. vojenského mapování i map Stabilního katastru. I. vojenské mapování se hodí pouze pro vizuální porovnání, neboť má řádově nižší přesnost, ale i přes tuto nevýhodu na něj nesmíme zapomínat. Právě mapy I. VM nám dokládají stav krajiny před nástupem průmyslové revoluce a zachycují krajinu, v takové podobě, která má nejblíže k té středověké.

Jen málokde dnes objevíme krajinu známou z fotografií z doby ještě před 50 lety, kdy krajina představovala pestrou mozaiku menších polí, luk, rybníků, remízků a mezí, protkanou sítí polních cest a meandrujících potoků. Studium starých map nám obraz krajiny přiblíží a ten kdo má alespoň trochu představivost si může na základě získaných informací, ve své mysli utvořit pohled, který mu dovolí nahlédnout do minulosti.

Krajinné změny, které proběhly za posledních přibližně 170 let, byly nejmarkantnější v okolí obce Hradiště, kde se dá říci, že se krajina změnila k nepoznání. Z téměř bezlesé oblasti s řadou drobných políček od sebe oddělených mezemi a remízky, protkanou celou řadou drobných komunikací se stala oblast s hojnými lesními porosty a téměř jednolitou hospodářsky obdělávanou plochou. Například krajinu v okolí Chanovic navždy poznamenala nově vybudovaná firma Hass, jejíž areál se rozprostírá na jejím východním okraji, kde se dříve nacházela pole, louky a rybníky.

Ani dnešní podoba krajiny není trvalá a musíme si uvědomit, že změny probíhají neustále - jak se vyvíjí samo lidstvo, tak se vyvíjí i krajina v které žijeme a na kterou působíme, stejně tak jak o ona působí na nás.

Povrchové sběry v povodí Zlatého potoka

Posledním větším úkolem této diplomové práce bylo provedení povrchových sběrů a tím doplnění stávajících archeologických situací o nová naleziště. Sběry byly prováděny na katastrech obcí Lnáře, Hradiště, Pole, Nezdřev a Bezděkov a to vždy v blízkosti vodních toků. Sběry byly prováděny v době od října roku 2009 do dubna 2010. Vysbírané polygony byly vybírány na základě jejich stávající úpravy povrchu a využití. Dá se říci, že za daných podmínek bylo sbíráno na všech polích, která to ve stanovenou dobu umožňovala. Nálezy z povodí Zlatého potoka a jeho přítoků jsem konzultovala především s J. Michálkem, který celou oblast Blatenska velmi dobře zná a sám v nedalekém okolí prováděl povrchové sběry nebo v době, kdy působil ve strakonickém Muzeu středního Pootaví, dohlížel při pozemních pracích. Za jeho pomoc a cenné rady mu patří velký dík. Také bych chtěla velmi poděkovat mým spolužákům, kamarádům a příbuzným a to za jejich účast při provádění povrchových sběrů.

Metoda povrchového sběru

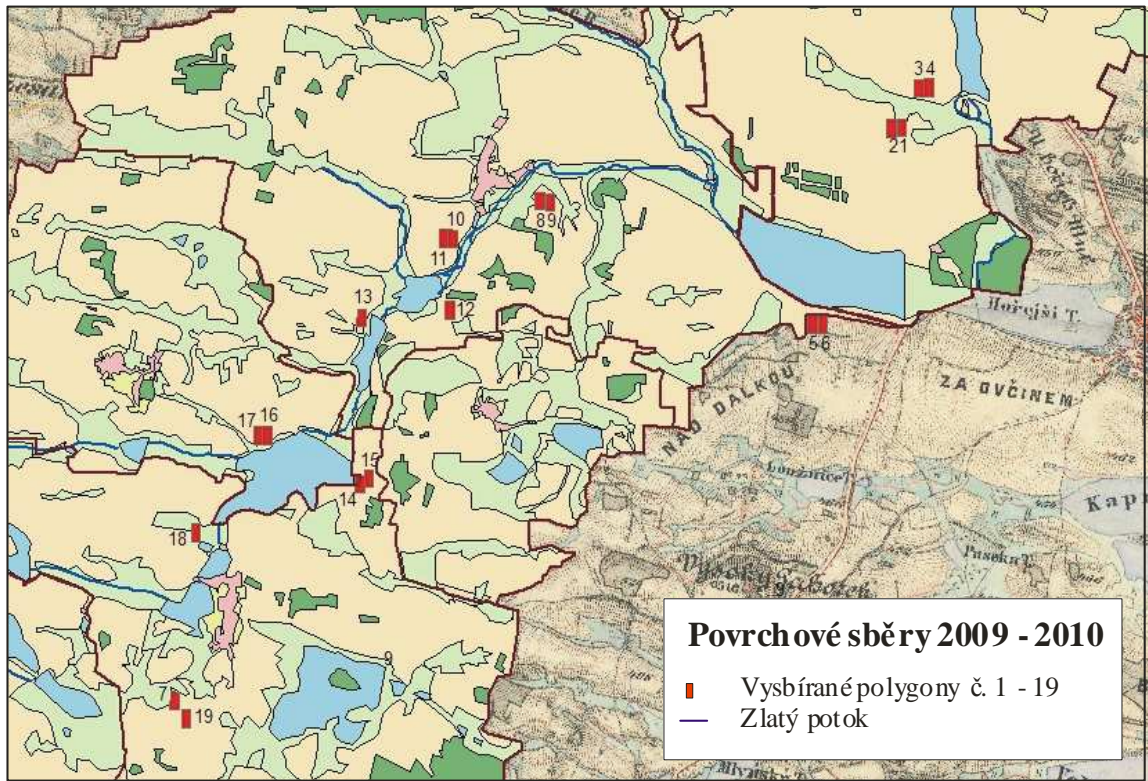
Metoda povrchového sběru byla přizpůsobena hlavnímu cíli této diplomové práce, totiž poznání vývoje historické krajiny a jejího využití v minulosti. Použitá metoda povrchového průzkumu vychází z postupu využívaného v projektu Ancient Landscape Reconstruction in North Bohemia (*k metodice povrchového průzkumu např. Kuna 1998; Kuna et al. 2004*), avšak prošla několika úpravami, způsobenými především poněkud odlišnými cíli. Stejně jako povrchový průzkum severního Prácheňska (*k metodice povrchového průzkumu Dreslerová 2002*), který byl součástí mezinárodního projektu evropské unie European Pathways to Cultural Landscapes bylo i zde využito nových technologických možností. Zatímco v projektu ALRNB se provádělo systematické mapování celé krajiny analytickým sběrem, projekt D. Dreslerové se cíleně zaměřil na vyhledávání „obytných komponent sídelních areálů“ a pokud to stav polí umožnil, byly upřednostňovány polohy na mírných jihovýchodních, jižních a jihozápadních svazích v nevelké vzdálenosti od vodních toků (*Dreslerová 2002*).

Metodika, která byla použita v povodí Zlatého potoka, vychází z poznatků předchozích projektů. Sběry probíhaly na území pěti zvolených katastrů (Lnáře, Hradiště, Pole, Nezdřev a Bezděkov) a i přes časové omezení bylo vysbíráno celkem 17 polygonů. Na katastru obce Chanovice, kde měl být povrchový průzkum původně proveden také, se v blízkosti Zlatého potoka nenachází žádná vhodná pole ke sběru. Zemina z úpravy blízkého okolí místní firmy Hass byla rozvezena na sousední pole a tím pádem by nebylo možné vysbíraný materiál prostorově zařadit.

Polygony byly děleny do sektorů, které byly procházeny v pěti liniích v pravidelné vzdálenosti 20 m. V případě nálezu pravěké nebo raně středověké keramiky byl prostor v bezprostředním okolí tzv. vysbírán, ve snaze získat co největší množství datovatelného materiálu, ale stejně jako uvádí D. Dreslerová (2002), nebylo ani tímto způsobem získáno více materiálu než při standardním postupu. Nálezy z každého sektoru byly samostatně vloženy do papírových sáčků. Sbíraly se všechny povrchové sběry a ani novověká keramika nebyla skartována. Okraje polygonů byly zaměřeny ručním přijímačem GPS, naměřená data byla stažena do počítače a převedeny do databáze a následně do podoby mapové vrstvy.

Dokumentace nálezů

Při určování nálezů byly stejně jako v práci D. Dreslerové použity pomocné kategorie, které nejsou uvedeny v hesláři ADČ (*Kuna – Křivánková – Krušinová 1995*) a to kategorie starší pravěk, kam by se řadily nálezy starší než HC, které se bohužel na sbírané ploše nepodařilo nalézt. Dále kategorie mladší pravěk, kam spadají zlomky keramiky mladší než HC a starší než RS a kategorie 12. - 13. století, do které byly bez výjimky zařazeny i všechny tuhové střepy (pokud by nebyly jednoznačně laténské). Následuje kategorie střepů z období 14. až 17. století a nakonec největší kategorie, kam spadají všechny novověké nálezy. Základní informace získané sběrem jsou evidovány podle polygonů, v nichž probíhal sběr. Každá jednotka je geograficky určena jedním bodem, při pohledu do mapy situovaným v pravém dolním rohu- tedy v jejím jihovýchodním okraji.

Obr. 36: Vysbírané polygony vyznačené na interpretovaném podkladu III. vojenského mapování

Vyhodnocení nálezů

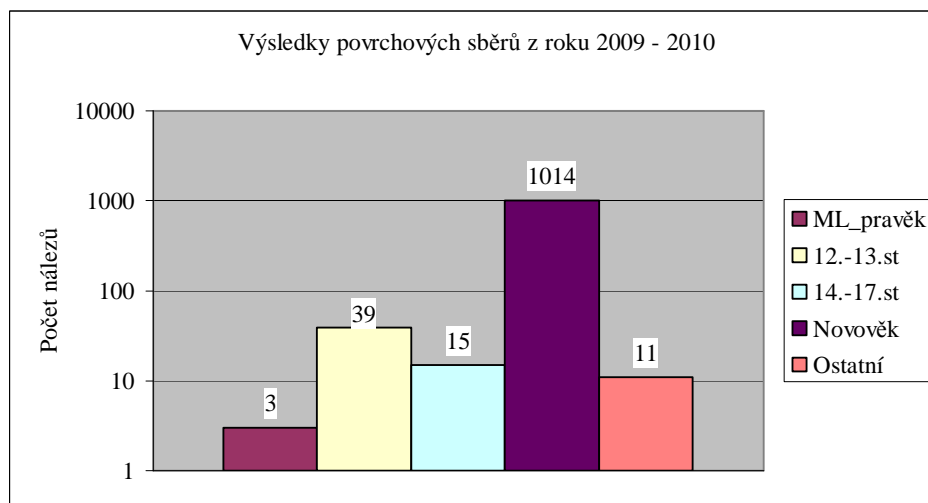
Celkem bylo vysbíráno 85 sektorů v 17 polygonech, což činí celkovou rozlohu vysbírané plochy 85 000m². Nejedná se o nikterak velký soubor nálezů, ale i z takto malého nálezového celku se dají získat zajímavé výsledky. Celkem bylo sesbíráno 1082 artefaktů, které se skládají z velké míry ze zlomků keramiky, několika novověkých skel, 2 úlomků brousku, 2 kamenných nálezů a strusky. Z tohoto souboru je 1014 novověkých střepů. 11 nálezů spadá mezi nekeramické artefakty, tak patří struska, kterou nelze zařadit, bez toho aniž bychom ji našly přímo v kontextu nějakého objektu či souboru nálezů (*J. Michálek pers. com.*). Dále jsem do této skupiny zařadila veškeré skleněné předměty, s kterými jsem v této studii nepracovala. Zajímavým nálezem byl kámen, který byl objeven na katastru obce Lnáře na vyvýšeném místě nad říčkou Lomnicí, který byl však po konzultaci s J. Michálkem označen jako pseudoartefakt.

Nejstaršími pravěkými nálezy, které se podařilo zachytit, jsou tři zlomky nádob, které byly po konzultaci s J. Michálkem zařazeny do skupiny mladší pravěk tedy do období mladšího než HC, ale staršího než ranný středověk. Při procentuálním zastoupení na celkové sbírané ploše byla tato kategorie přítomna na 18% plochy. Ve srovnání s výsledky na Severním Prácheňsku, kde plocha obsahující pravěké nálezy činí 39% se může jevit, že tato oblast byla v minulosti osídlena méně, ale musíme brát v úvahu fakt, že sběry byly prováděny během krátkého časového úseku a jen na malém území. Předpokládám, že kdyby se tato oblast systematicky zkoumala v delším časovém horizontu s možností vybrat si příhodnější dobu i stávající úpravu obhospodařované plochy byly by výsledku porovnatelné se sběry na severním Prácheňsku. Stejně jako tam i zde předpokládáme hlavní vlnu osídlení prakticky až od halštatu a proto zde zlomky neolitických, enolitických a bronzových střepů, které normálně tvoří základ bohaté kategorie „pravěk_neurčeno“ ve středoevropských polykulturních oblastech tady chybí (*Dreslerová 2002*).

Početnější je potom skupina nálezů tuhové keramiky datované do období 12. a 13. století, která byla přítomna přibližně na 47 % sbírané plochy. Tento soubor poukazuje na bohatou setrvávající tradici výroby tuhového zboží v regionu, kde máme již první tuhové zlomky z období HD. Bylo by jistě velmi zajímavé, určit odkud pocházel zdroj tuhy na výrobu zdejší keramiky. Ve studii D. Dreslerové byl rozbohem dr. Šreina určen zdroj tuhy v Hostech u Týna nad Vltavou a možná i využití ložisek od Čížové (*Dreslerová 2002*). Nedaleko zkoumané oblasti povodí Zlatého potoka se nachází významný jihočeský zdroj tuhy v blízkosti Kněží hory u Katovic, která leží přibližně 17 km jihovýchodním směrem. Otázkou tedy zůstává, zde se tuha pro výrobu tuhové keramiky dovážela od Katovic, nebo ze zmiňovaných nalezišť, která byla využívána pro oblast Severního Prácheňska ležících ve vzdálenosti Čížová přibližně 25 km a Hosty ve vzdálenosti větší než 50 km .

Dvě poslední kategorie, tedy časové úseky 14. – 17. století a novověk, kam řadíme střepy, které již měli vazbu na stávající obce, jsou zastoupeny na téměř celé zkoumané ploše a nevyskytují se pouze v polygonu číslo 7. Z jejich zastoupení se můžeme dozvědět více o tradici využívání dnešních polí v minulosti. Při porovnání mapových listů, které jsem detailněji analyzovala v předchozí kapitole *Analýza kartografický zdrojů*, si můžeme všimnout, že plocha polygonu č. 7 byla v minulosti zatravněná (*viz obr. 36*) a pole se zde

objevilo za posledních 170 let až v nedávné době, což vysvětluje absenci jakéhokoliv nálezů na této ploše.

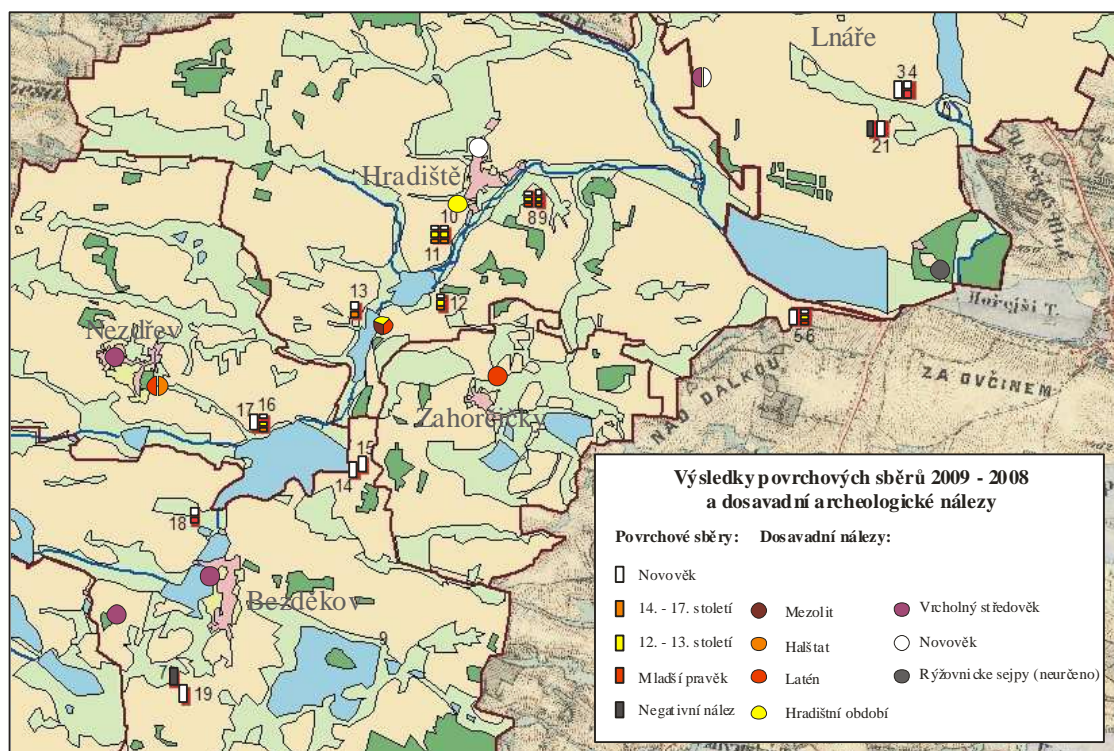

Graf č. 8: Porovnání počtu nálezů z jednotlivých období

Závěr k povrchovým sběrům

Povrchový průzkum v povodí Zlatého potoka stejně jako v sousední oblasti severního Prácheňska, kde se podařilo zachytit alespoň stopové aktivity z neolitu, eneolitu a doby bronzové potvrdil předchozí domněnku o velmi slabém ba dokonce žádném osídlení z tohoto období. Stejně jako to dokládají stávající archeologická nálezky, které na zkoumané ploše úplně chybí a v přilehlých katastrech se objevily pouze ojedinělé nálezky. Období předchozí pozdní paleolit a mezolit, který se na daném území objevuje, se bohužel těmito sběry nepodařilo zachytit i když mezolitické osídlení zde můžeme předpokládat a to nejenom na pahorku naproti Protivskému rybníku, kde jej zachytil J. Siblík. Stopy po mezolitickém osídlení byly zachyceny i J. Benešem na protější straně Protivského rybníka, ale bohužel tyto údaje nejsou nikde publikovány (*J. Beneš pers.com.*).

Současný stav archeologického poznání daného území můžeme doplnit o tři nové oblasti osídlení v mladším pravěku a to na katastru obce Lnáře, ze kterého již osídlení období pozdního halštatu a latěnu máme doložené předchozím badáním.

Obr. 37: Výsledky povrchových sběrů znázorněné na interpretovaném podkladě III. vojenského mapování. Mapa zobrazuje i rozložení dosavadních archeologických nálezů

U hranic lnářské obce na katastrálním území obce Pole v blízkosti Nového rybníka byl objeven druhý zlomek střepu datovaného do mladší doby kamenné a tak můžeme i tam předpokládat osídlení již od doby železné. Poslední nález z tohoto období pochází z obce Bezděkov, kde dosud nebyly zachyceny stopy po pravěkém osídlení. Znovu bych chtěla upozornit na fakt, že povrchové sběry probíhali v krátkém časovém úseku a proto se dá předpokládat, že v budoucnu budou objeveny další místa se stopami lidských aktivit probíhající v minulosti.

Co se týče raného středověku a následujícího období byla oblast v povodí Zlatého potoka naproti severního Prácheňska relativně hojně osídlená a to především v okolí obce Hradiště, kde se koncentrace nálezů zvětšuje. Což může souviset i s tím, že obec Hradiště je jednou, o kteréž se nám dochovala nejstarší písemná zmínka a to již z roku 1237.

Na závěr bych chtěla upozornit na fakt, že archeologický potenciál tohoto regionu, není ani zdaleka vyčerpán a teprve další výzkumy, sběry a studie přinesou kompletnější výsledky.

Závěr

Cílem této práce bylo detailnější představení historického vývoje Blatenské pahorkatiny a to zejména vybraného úseku v povodí Zlatého potoka, katastrů Lnáře, Hradiště, Nezdřev, Zahorčičky, Bezděkov a Chanovice.

V této diplomové práci jsem se zaměřila na studium dosavadní archeologických nálezů, které přispěly k pochopení tradice osídlení na Blatensku a na jejímž základě byly vytyčeny sídelně historické zóny. Informace byly získány z archeologické databáze Čech, systému ARCHIV Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Nejstarší sídelní oblastí je centrální část daného území a to oblasti kolem řeky Lomnice jejích přítoků, postupně se osídlení rozšiřovalo do blízkého okolí, až dalo vznik třem centrálním oblastem a to v okolí města Blatné, Bělčic a Kasejovic. Informace získané studiem archeologických nálezů byly doplněny o data z Berní ruly, které ve stručnosti nastínily vývoj oblasti v době před a pobělohorské.

Jedním z hlavních cílů této práce byla analýza kartografických pramenů. V současné době se hledají stále nové cesty k zúročení potenciálu historických map a využití výsledků jejich studia k řešení aktuálních problémů z oblasti environmentálních věd. Ač staré svým obsahem, historické mapy představují nový způsob nahlížení na krajinu, o níž jsme často přesvědčeni, že ji velmi dobře známe, způsob, jenž často poskytuje překvapivé výsledky a dodává do problematiky zkoumání krajiny čtvrtou dimenzi a tou je čas (*Brůna – Křováková 2006*).

Na území České republiky došlo v minulosti k několika významným celostátním mapováním, která jsou důležitá zejména úplností v pokrytí našeho území, jedná se o jeden z nejucelenějších zdrojů informací o naší krajině v minulosti. Porovnáním těchto dat jsem dokumentovala stav krajiny v určitých časových obdobích a sledovala dynamiku těchto změn. Tato analýza nám umožnila nahlédnout do krajiny a představit si jak asi daná oblast vypadala před několika lety. Z pohledu archeologie se jedná jen o nepatrný úsek dějin, který je ke všemu možný studovat i z písemných pramenů, ale měli bychom si uvědomit, že o většině změn, které se odehrály v krajině, se z písemných pramenů nedozvíme a jedinou možností jak studovat např. zaniklé polní systémy, nebo staré zaniklé komunikace je právě studium starých map.

Poslední částí předkládané práce bylo provedení povrchových sběrů a tím doplnění stávajícího archeologické poznání o případná nová naleziště. Povrchové sběry byly z časových důvodů provedeny v blízkosti Zlatého potoka. Současný stav archeologického poznání daného území můžeme doplnit o tři nové oblasti osídlení v mladším pravěku a to z katastrů obce Lnáře, Pole a Bezděkov. Co se týče raného středověku a následujícího období byla oblast v povodí Zlatého potoka relativně hojně osídlená.

Na závěr bych chtěla upozornit na již zmíněný fakt, že archeologický potenciál tohoto regionu, není ani zdaleka vyčerpán a teprve další výzkumy, sběry a studie přinesou kompletnější výsledky.

Vyobrazení v textu

- Obr. 1:** Vymezení zkoumané plochy v rámci České republiky a jižních Čech (16 str.)
- Obr. 2:** Mapa rozložení katastrů na jednotlivých okresech zachycující celou zkoumanou plochu, ze zvýrazněným územím povodí Zlatého potoka (21 str.)
- Obr. 3:** Mapa rozšíření nalezišť z pozdního paleolitu a mezolitu (24 str.)
- Obr. 4:** Mapa rozšíření nalezišť z neolitu a eneolitu (25 str.)
- Obr. 5:** Mapa rozšíření nalezišť z doby bronzové (27 str.)
- Obr. 6:** Mapy rozšíření nalezišť v době halštatské a laténské (31 str.)
- Obr. 7:** Mapy rozšíření nalezišť z doby římské a stěhování národů (32 str.)
- Obr. 8:** Soutisk map katastrů s vyznačenými nalezišti z nejstaršího období pozdního paleolitu a mezolitu a následující mladší doby kamenné (35 str.)
- Obr. 9:** Rozšíření osídlení ke konci doby železné a rozložením rýžovnický sejpů na Blatensku podle mapy Hofamana a Slavíka (Fröhlich 2006) (36 str.)
- Obr. 10:** Mapa rozšíření archeologických nálezů z raného středověku (37 str.)
- Obr. 11:** Vyznačení II. sídelní zóny a s barevně odlišenými etapami a to nejstaršího období – pozdní paleolit a mezolit, nejosídlenější oblasti v době železné a vyznačenou plochou, kde se podařilo zachytit dosud největší koncentraci archeologických nálezů z raného středověku (39 str.)
- Obr. 12:** První písemná zmínka o obcích na Blatensku znázorněná barevnou škálou od nejstarších (nejtmavší) po nejmladší (nejsvětější), zeleným obrysem přibližně vyznačena II. sídelní zóna a oranžovou barvou jsou vyznačeny jádra osídlení z poloviny 13. století (40 str.)
- Obr. 13:** Vyobrazení městského, panského, rytířského a duchovního stavu z roku 1654 na mapě katastrů (Hass 1954) (42 str.)
- Obr. 14:** Ukázka mapy I. vojenského mapování – výřez okolí obce Bezděkov (49 str.)
- Obr. 15:** Ukázka mapy II. vojenského mapování – výřez okolí obce Zahorčičky (50 str.)
- Obr. 16:** Ukázka mapy III. vojenského mapování – výřez okolí obce Nezdřev (51 str.)
- Obr. 17:** Ukázka mapy Stablního katastru – výřez okolí obce Lnáře (53 str.)
- Obr. 18:** Ukázka výřezu z historického leteckého měřického snímku – výřez okolí obce Lnáře (54 str.)

- Obr. 19:** Ukázka výřezu ortofotomapy z roku 2008 – okolí obce Chanovice (55 str.)
- Obr. 20:** Ukázka usazení mapy Stablního katastru na současnou ortofomapu (57 str.)
- Obr. 21:** Interpretovaná mapa II. vojenského mapování z let 1836 – 1852 (61 str.)
- Obr. 22:** Sjednocené interpretované mapy Stablního katastru z roku 1837 (62 str.)
- Obr. 23:** Interpretace mapy III. vojenského mapování z let 1877 – 1880 (63 str.)
- Obr. 24:** Interpretace ortofotomapy z roku 2008 (64 str.)
- Obr. 25:** Porovnání rozsahu zalesněné plochy na katastru obce Hradiště v době vzniku I. VM a současného stavu (67 str.)
- Obr. 26:** Mapa zachycující zanikání mezí a remízků od roku 1837 – červená barva zachycuje všechny mezní pásy zachycené na mapě SK (1837), žlutě jsou vyznačené meze zachycené ještě i na III. VM a zeleně je uvedeno pro porovnání současný stav krajiny (69 str.)
- Obr. 27:** Výřez interpretovaného mapového podkladu Stablního katastru obce Hradiště, kde byly zachyceny meze a remízky, které oddělovaly bývalé menší polní plochy (71 str.)
- Obr. 28:** Ten samý úsek krajiny zachycený na současném leteckém snímku, kde si můžeme všimnout na první pohled patrných krajinných změn (71 str.)
- Obr. 29:** Vyznačení rybářské silnice (Fischerstrasse) na mapě II. vojenského mapování z let 1836 – 1852 (76 str.)
- Obr. 30:** Zaniklé rybníky a mlýn na katastru obce Bezděkov a Chanovice (78 str.)
- Obr. 31:** Změny menší rybníční soustavy v jižní části chanovického katastru zachycené na mapách I. VM a SK (78 str.)
- Obr. 32:** Vodní mlýny zachycené na mapách vojenského mapování – do současnosti se nedochoval pouze jeden vodní mlýn a to z katastru Chanovice (82 str.)
- Obr. 33:** Bývalý vodní mlýn zachycený na mapě SK z roku 1837 v porovnání se současným stavem – všimnout si lze jak zaniklého areálu bývalého mlýna, tak zaniklé příjezdové komunikace (83 str.)
- Obr. 34:** Vyobrazení zaniklých a stávajících komunikací – žlutě jsou znázorněny stávající komunikace, červeně – zaniklé (84 str.)
- Obr. 35:** Vyobrazení zaniklých komunikací na katastru obce Hradiště, kde je změna nejintenzivnější (85 str.)

Obr. 36: Vyobrazení současného rozšíření zastavěné plochy na katastru obce Chanovice, kde v severozápadní části obce vznikl areál firmy Hass, který svou rozlohou 3krát navýšil celkovou zastavěnou plochu (87 str.)

Obr. 37: Vysbírané polygony vyznačené na interpretovaném podkladu III. vojenského mapování (91 str.)

Obr. 38: Výsledky povrchových sběrů znázorněné na interpretovaném podkladě III. vojenského mapování. Mapa zobrazuje i rozložení dosavadních archeologických nálezů (94 str.)

Graf č. 1: Procentuální rozdělení půdy mezi jednotlivé stavy v celém Prácheňském kraji z doby posledního předbělohorského přiznání roku 1615 (žlutě) a výsledky z údajů z roku 1654 (zeleně) (43 str.)

Graf. 2: Zastoupení jednotlivých kategorií (osedlí – sedláci, chalup. – chalupníci, zahrad. – zahradníci) z roku 1615 a z roku 1654 (44 str.)

Graf č. 3: Zastoupení všech kategorií na interpretovaných mapových podkladech (65 str.)

Graf č. 4: Zastoupení lesních porostů na mapových podkladech II., III. VM a ortofotomapy (65 str.)

Graf č. 5: Znázornění zániku celkové délky mezních pásů za posledních cca 170 let (66 str.)

Graf č. 6: Celkový poměr mezi zaniklými a současnými komunikacemi (70 str.)

Graf č. 7: Nárůst zastavěné plochy za posledních přibližně 170 let (84 str.)

Graf č. 8: Porovnání počtu nálezů z jednotlivých období (93 str.)

Tab. 1 : Vyobrazení dat z Berní ruly z roku 1654 (44 – 45 str.)

Literatura

Andreska, J. 1975: Archeologické nálezy rybářského nářadí v Mikulčicích. Archeologické rozhledy 27, s. 132 – 139.

Andreska, J. 1987: Rybářství a jeho tradice. Praha.

Bayer, T. et - Beneš, J. 2004: Středověká terasová pole na Šumavě jako hydroopedologický fenomén a archeologický problém - Medieval terraced fields in the Bohemian Forest as a hydroopedological phenomenon and problem of landscape archaeology. – Archeologické rozhledy 56, s. 139- 159.

Beneš, J. 1995: Les a bezlesí. Vývoj synantropizace české části Šumavy — Wald und abgerodete Landschaft. Die Entwicklung der synanthropischen Prozesse in böhmischen Teil des Böhmerwaldes. In: Zlatá stezka 3, Prachatice, 11–33.

Beneš, J. 1998: Keramika, ornice a reliéf. Výzkum polykulturního osídlení v Kozlech, o. Louny (SZ Čechy) – Ceramics, ploughzone and relief. Field research into settlement activity near village of Kozly (NW Bohemia), Archeologické rozhledy 50, 170–191.

Beneš, J. 2003: Šumava v pravěku a v době slovanské. In: ŠUMAVA příroda – historie – lidé. Beset.

Beneš, J. – Pokorný, P. 2001: Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové – Deforestation of East-Bohemian lowland during the last two millenia: Interpretation of pollen record from the site „Na bahně“, Hradec Králové district, Archeologické rozhledy 53, 481-498.

Beneš, A. – Vencl, S. 1966: Příspěvek k poznání mesolitického osídlení jižních Čech, Archeologické rozhledy 18, 67 – 72.

Beneš, J. – Kuna, M. – Peške, L. – Zvelebil, M. 1992: Rekonstrukce staré kulturní krajiny v severní části Čech: československo – britský projekt po první sezóně výzkumu – Reconstruction of the ancient cultural landscape in North Bohemia, *Archeologické rozhledy* 46, 337 – 342.

Beneš, J. 2008: Environmentální archeologie a kultura s lineární keramikou v Čechách – Environmental archaeology and LBK culture in Bohemia, in: Černá, E. – Kuljavceva Hlavová, J. (eds.) 2008: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003 – 2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže.* 33-52.

Behre, K. E. 1992: The history of rye cultivation in Europe. *Vegetation History and Archaeobotany* 1, 141–156.

Behre, K. E. – Brande, A. – Küster, H. – Rösch, M. 1996: Germany. In: Berglund et al. eds. 1996, 507–551.

Boháčová, I. - Poláček, L. (eds.) 2008: Burg - Vorburg - Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VII. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR, Brno*, 35. Brno.

Brázdil, R. – Kotyza, O. 1997: Kolísání klimatu v českých zemích v první polovině našeho tisíciletí, *Archeologické rozhledy* 49, 663–700.

Brůna, V – Křováková, K. 2006: Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny. Závěrečná zpráva k dílčímu úkolu č. 4, Výzkumného záměru. Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Fakulta životního prostředí.

Brůna, V. – Buchta, I. – Uhlířová, L. 2002: Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenského mapování: projekt MŽP ČR VaV/640/2/01. Ústí nad Labem, Laboratoř geoinformatiky UJEP.

Brůna, V. – Křováková, K. 2005: Staré mapy jako zdroj informací o stavu a vývoji krajiny. ZAHRADA – PARK – KRAJINA, 4, 25 – 29. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, Praha.

Brůna, V. - Křováková, K., 2006: Využití starých map středního a velkého měřítka pro sledování vývoje lesů. In.: Neuhöferová, P.(ed): Historie a vývoj lesů v českých zemích.(Forest History and Development in the Czech Countries). Srní, 17. – 18.10. 2006, 111 – 117, Katedra pěstování lesů FLE ČZU Praha.

Brůna, V. - Křováková, K. - Nedbal, V. 2004: Analýza krajinných složek na mapách stabilního katastru. In: Balej, M., Jeřábek, M. (eds): Geografický pohled na současné Česko. Acta Universitatis Purkynianae, Studia Geographica VI. UJEP, Ústí nad Labem. Str. 289 – 296.

Brůžek, J. 2002: Antropologické aspekty neolizace střední Evropy. In: Evoluce člověka a antropologie recentních populací, Plzeň, 39 – 53.

Cajthaml, J. – Krejčí, J. 2008: Využití starých map pro výzkum krajiny. GIS Ostrava 2008.

Černý, E. 1973: Metodika průzkumu zaniklých středověkých osad a plužin na Dražanské vrchovině, Zprávy Československé společnosti archeologické XV, 4–5.

Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historiografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha (Academia).

Červený, V. – Červená, J. 2003: Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaných i dosud nevydaných) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. Svazek I. A – L. Praha, Libri.

Demek, J. et al. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.

Dolanský, T. 2006: Metodika zpracování historických mapových podkladů. Projekt Historická mapová díla na území města Ústí nad Labem.

Dragoun, Z. 1978: Přehled vývoje osídlení Bozeňska v době předhusické, HG 17, 173 – 207.

Dreslerová, D. – Stejskal, A. – Beneš, J. 2003: Historie krajiny severního Prácheňska. Písek, Prácheňské nakladatelství.

Dreslerová, D. 2004: Povrchové sběry na severním Prácheňsku v letech 2001 – 2003. Výzkumy v Čechách 2002, 369 – 416, Praha.

Dreslerová, D. 2005: Klima v pravěku – mýtus a skutečnost. Archeologické rozhledy 57, 534 – 548.

Dreslerová, D. – Pokorný, P. 2004: Vývoj osídlení a struktury pravěké krajiny na středním Labi. Pokus o přímé srovnání archeologické a pyloanalytické evidence – Settlement and prehistoric land-use in middle Labe valley, Central Bohemia. Direct comparison of archaeological and pollen-analytical data. Archeologické rozhledy 61, 739–762.

Dreslerová, D. – Horáček, I. - Pokorný, P. 2007: Přírodní prostředí Čech a jeho vývoj. pp. 23-50 In: Kuna M. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání. ArÚ AV ČR Praha.

Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.

Dubský, B. 1932: La Tène jižních Čech. Strakonice.

Dubský, B. 1949: Jihozápadní Čechy v době římské. Strakonice.

Dyk, V.–Podubský, V. – Štědronský, E. 1949: Naše rybářství. Praha.

Fišer, J.–Štochl, S. 1964: Rybářství v Československu. Praha.

Forman, R.T.T. – Godron, M. 1993: Krajinná ekologie. Praha, Academia.

Fröhlich, J. 2006: Zlato na Prácheňsku – kapitoly z historie těžby a zpracování zlata. Písek.

Gojda, M. 2000: Archeologie krajiny. Vývoj archeotypů kulturní krajiny. Praha, Academia.

Guilaine, J. ed. 1991: Pour une archéologie agraire. Paris (Armand Colin).

Gramsch, B. 1987: Ausgrabungen auf dem mesolithischen Moorfundplatz bei Friesack, Bezirk Potsdam Berlin, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und frühgeschichte Potsdam 21 75–100.

Gramsch, B. – Kloss, K. 1989: Excavations near Friesack: An Early Mesolithic Marshland Site in the Northern Plain of Central Europe. In *The Mesolithic in Europe: Papers Presented at the Third International Symposium, Edinburgh*, 313–324.

Haas, A. 1954: Berní rula. Kraj Prácheňský I. svazek 28. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

Haas, A. 1954: Berní rula. Kraj Prácheňský II. svazek 29. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

Hajnalová, E. 1999: Archeobotanika pěstovaných rostlín. Nitra

Hoffman, G. 1958: Rybníkářství na blatenském v polovině 19. století. Sborník archivních prací, č. 2.

Hoffman, G. 1959: Rybníkářství na blatenském velkostatku v XVIII. a XIX. století. Sborník Minulostí Plzně a Plzeňska II.

Chábera, S. 1982: Geologické zajímavosti jižních Čech. Geologická stavba jižních Čech, Nerostné suroviny a jejich bohatství, Popis geologických lokalit. Jihočeská vlastivěda.

Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragenseque 6. Masarykova univerzita. Brno.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1986: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Muzeum středního Pootaví. Strakonice.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 2001: Vodní hrad v Blatné od svých počátků do současnosti. In. Sborník k 400. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaných k 400. výročí povýšení Blatné na město. Blatná. s. 9 – 36.

Kavánová, B. 1995: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice. I. Brno.

Kesl, M. 2004: Interpretace obsahu map II: vojenského mapování s využitím operátu stabilního katastru. Diplomová práce. Fakulta aplikovaných věd. ZCU.

Kernchen, I. – Gramsch, B. 1989: Mesolithische Netz- und Seilreste von Friesack, Bezirk Potsdam, und ihre Konservierung, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und rühgeschichte 23, 23–27.

Klápště, J. 1989: Poznámky k některým tendencím v současném vývoji pramenné základny – Bemerkungen zu einigen Tendenzen in der Entwicklung der archäologischen Quellenbasis, *Archeologické rozhledy* 41, 75–84.

Klápště, J. 1994: Změna. Středověká transformace a její předpoklady. In: *Mediaevalia archaeologica bohemica* 1993. Památky archeologické – Suppl. 2, Praha, 9–59.

Klempera, J. 2003: **Vodní mlýny v Čechách VIII.** Ústecko, Teplicko, Děčínsko, Chomutovsko, Lounsko, Žatecko, Litoměřicko, Roudnicko. Libri. Praha.

Kodym, O. 1951: Geologické a petrografické poměry v území jihovýchodně od Nepomuka. Sborník ÚÚG 18, Praha, s. 1 – 42.

Kočárek, E. – Trdlička, Z. 1964: Geologický průvodce po širším okolí Strakoníc. České Budějovice.

Kostrzewski, J. 1936: Osada bagienna w Biskupinie w pow. żnińskim. Poznań.

Kratochvíl, Z. 1982: Tierknochenfunde aus der Grossmährischen Siedlung Mikulčice I. Das Hausschwein. Brno.

Křováková, K. 2004: Sledování změn krajinné struktury v povodí horní Blanice s využitím historických mapových podkladů. Diplomová práce. Fakulta životního prostředí. UJEP.

Kudrnáč, J. 1981: Rýžování zlata na Strakonicku. Výzkum pravěkého a středověkého rýžoviště v Modlešovicích. Strakonice.

Kuna, M. 1998: Keramika, povrchový sběr a kontinuita pravěké krajiny – Ceramics, Surface Survey and the Continuity of Prehistoric Landscape, *Archeologické rozhledy* 50, 192–216.

Kuna, M. – Beneš, J. – Dreslerová, D. – Křivánek, R. – Majer, A. – Prach, K. - Tomášek, M. 2004: Nedestruktivní archeologie. Praha (Academia).

Kuna, M – Zvelebil, M – Foster, P. J. – Dreslerová, D. 1993: Field survey and lanscape archaeology reserch design: Methodology of a regional field survey in Bohemia – Povrchový průzkum a krajinná archeologie: program a metodika regionálního průzkumu v Čechách, Památky archeologické 84, 110 – 130.

Kuthan, J. 1979: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice (Nakladatelství růže), 151 – 152.

Lipský, Z. 2000: Sledování změn v kulturní krajině. Kostelec nad Černými lesy, Lesnická práce.

Majer, A. 1923: Dějiny osady Lnářské. Blatná.

Mašek, J. 1985: Vývoj rybníkářství na Blatensku a Lnářsku. In: Sborník k 750. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaný k 750. výročí první písemné zprávy o Blatné. Městské muzeum BLATNÁ, 9 – 30 s.

Michálek, J. 1985: Blatná a okolí v pravěku. In: Sborník k 750. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaný k 750. výročí první písemné zprávy o Blatné. Městské muzeum BLATNÁ, 9 – 30 s.

Michálek, J. – Venclová, N. 1994: Laténské sklo ze Strakonicka. Archeologické rozhledy XLVI, Praha.

Michálek, J – Fröhlich, J. 1979: Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice. České Budějovice – Strakonice.

Nedbal, V. – Křováková, K – Brůna, V. 2008: Historická struktura krajiny a hospodaření v pramenné oblasti Blanice. – *Silva Gabreta*, 14: 199 – 220.

Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.

Patera, T. 1985: Přírodní poměry Blatenska. In.: Sborník k 750. výročí Blatné. Blatná.

Pavů, I. (ed.) 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.

Piotrowska, D. 1998: Biskupin 1933-1996: archaeology, politics and nationalism. *Archaeologia Polona* 1997/1998, 35-36.

Pokorný, P. 2001: Problémy krajinné archeologie v pylových analýzách přirozených uloženin: příspěvek k mezioborové spolupráci – Problems of landscape archaeology in pollen analyses of natural deposits: a contribution to an interdisciplinary cooperation. *Archeologické rozhledy* 53, 191–210.

Rajewski, Z. 1970: Biskupin - osiedl obronne sprzed 2500 lat. Warszawa.

Rhode, D. – Madsen, D. B. – Jones, K. T. 2006: Antiquity of early Holocene small-seed consumption and processing and Danger Cave. *Antiquity* 80, 328 – 339.

Rybníčková, E. – Rybníček, K. 1985: Paleogeobotanical evaluation of the Holocene profile from the Řežabinec fis-pond, *Folia Geobot. Phytotax.* 20, 419 – 437.

Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V. 2005: Krajina a revoluce. Praha, Malá Skála.

Sekera, J. 2000: Rybníky na Blatensku. Příbram.

Semotanová, E. 2001: Mapy Čech Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Praha, Libri.

Semotanová, E. 2002: Historická geografie Českých zemí. Praha, Historický ústav AVČR.

Siblík, J. 1908: Žárové hroby u Hradiště, Památky archeologické 22, 343 – 360.

Siblík, J. 1915: Pravěk na Blatensku, in: Blatensko a Březnicko, Blatná, 108 – 129.

Siblík, J. 1926: Z pravěku města Blatné. In: Město Blatná. Obraz prehistorický, historický, kulturní, sociální a národohospodářský, Blatná, s. 3 -10.

Sláma, J. 1967: Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech, Archeologické rozhledy, 433 – 444.

Spurný, P. 2004: Rybářství v Evropské unii. Zemědělský kalendář 2005, Vydavatelství Jiřina Šírková.

Straus, L. G – Eriksen, B. V. – Erlandson, J. M. – Yesner, D. R. 1996: Humans at the End of the Ice Age. The archeology of the Pleistocene – Holocene Transition

Struha, P. 2009: Historie leteckých archivů. PDF ze stránek:<http://muhb.cz>

Svoboda, J. et al. 1964: Regionální geologie ČSSR 1. Český masív, sv. 1, Krsytalinikum. Praha, s. 71 – 102.

Svoboda, J. et al. 1980: Regionální geologie ČSSR 1. Český masív, sv. 2, Algonkium – Kvartér. Praha, s. 71 – 102.

Svobodová, H. 2004: Migrace klimaxových dřevin na Šumavu v holocénu. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti – Suppl. 11, Bratislava, 207–216.

Švec, R. – Nekovář, F. – Vojtěch, S. 1967: Zeměpisný obraz Jihočeského kraje. Přírodní poměry I., RozpPFČB, řada přírodních věd, č. 4. České Budějovice.

Tetour, M. 2005: Raně gotická a goticko – renesanční kachlová kamna ze zámku Chanovice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18. České Budějovice.

Vermouzek, R. 1982: Plužina jako datovací pomůcka, *Archaeologia historica* 7, 265–278.

Vencl, S. et al. 2006: Nejstarší osídlení jižních Čech.

Venclová, N. 2001: Prostorové vztahy výrobních areálů, in: Kozłowski, J.K. – Neustupný, E. (eds.), *Archeologia przestrzeni. Metody i wyniki badań osadniczych w dorzeczu górnej Laby i Wily*, Kraków, 69 – 83.

Venclová, N. (ed.) 2007: Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Archeologický ústav AV ČR, Praha.

Vichrová, M – Čada, V. 2005: Kartografické vyjadřovací prostředky a interpretace II. vojenského mapování. *HISTORICKÉ MAPY. Zborník referátov z vedeckej konferencie, Bratislava 2005* (Kartografická spoločnosť Slovenskej republiky).

Vichrová, M. 2006: Interpretace obsahu II. vojenského mapování. Aktivity v kartografii 2006. Zborník referátov zo seminára, Bratislava 2006, Kartografická spoločnosť SR a Geografický ústav SAV.

Vopařilová, M. 2008: Mlynáři na Litomyšlsku (1650–1800). Diplomová práce. Fakulta filozofická. Univerzita Pardubice.

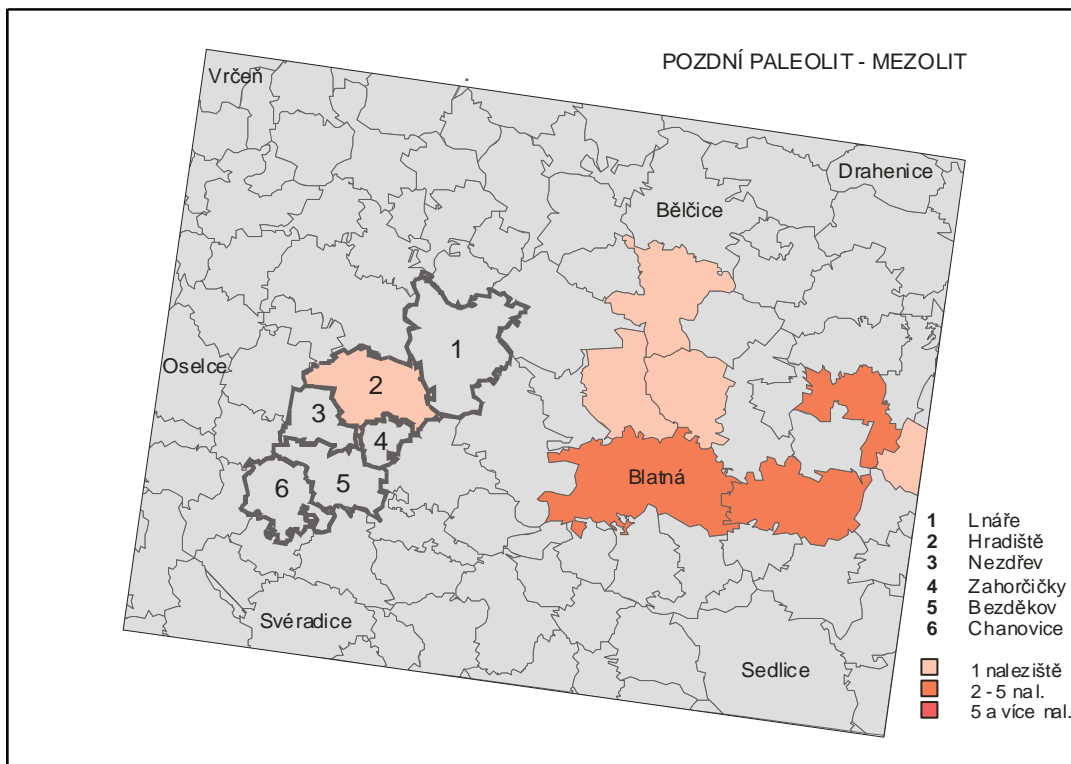
Zavřel, P. – Parkman, M. 2004: The Prachatice region as a peripheral territory of the Bohemian Basin in prehistory. In: M. Gojda ed., *Ancient Landscape. Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology*, Praha, 364–394.

Zohary, D. - Hopf, M. 2000: Domestication of plants in the Old World. New York: Oxford University Press, 316 s.27.

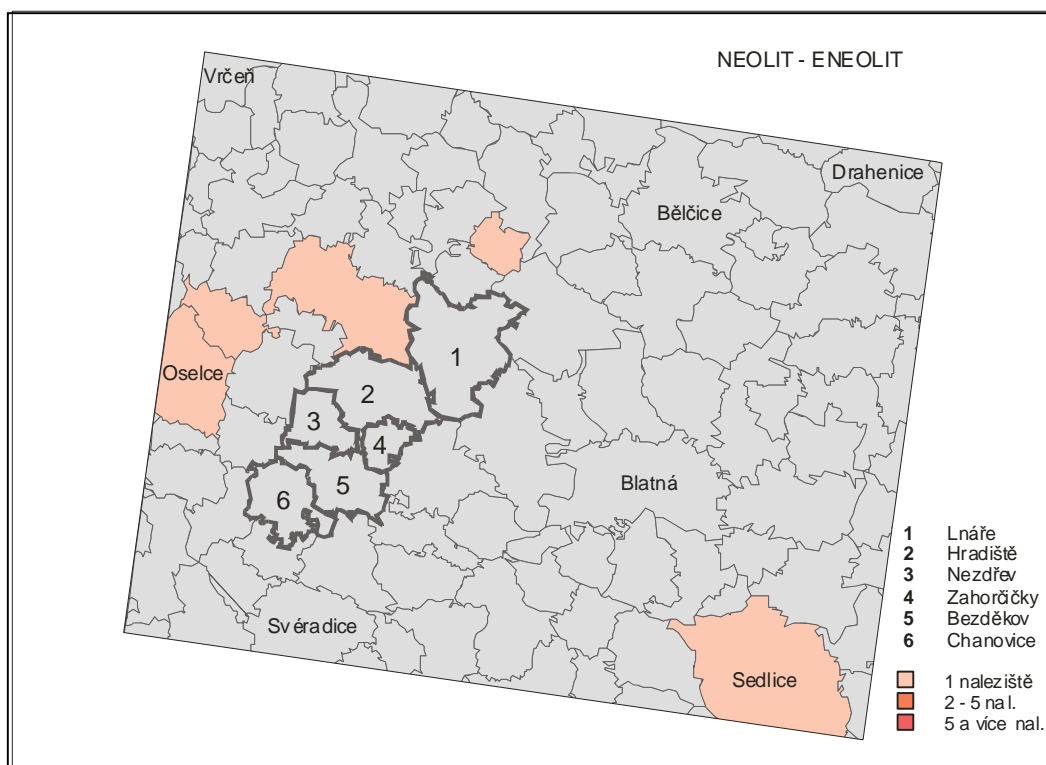
Zvelebil, M. – Beneš, J. – Kuna, M. 1993: Ancient lanscape recontstruction in north Bohemia, Lanscape and settlement programme – projekty rekonstrukce krajiny v severních Čechách – Krajina a sídla, Památky archeologické 84, 93 – 95.

Žemlička, J. 1997: Čechy v době knížecí. Praha.

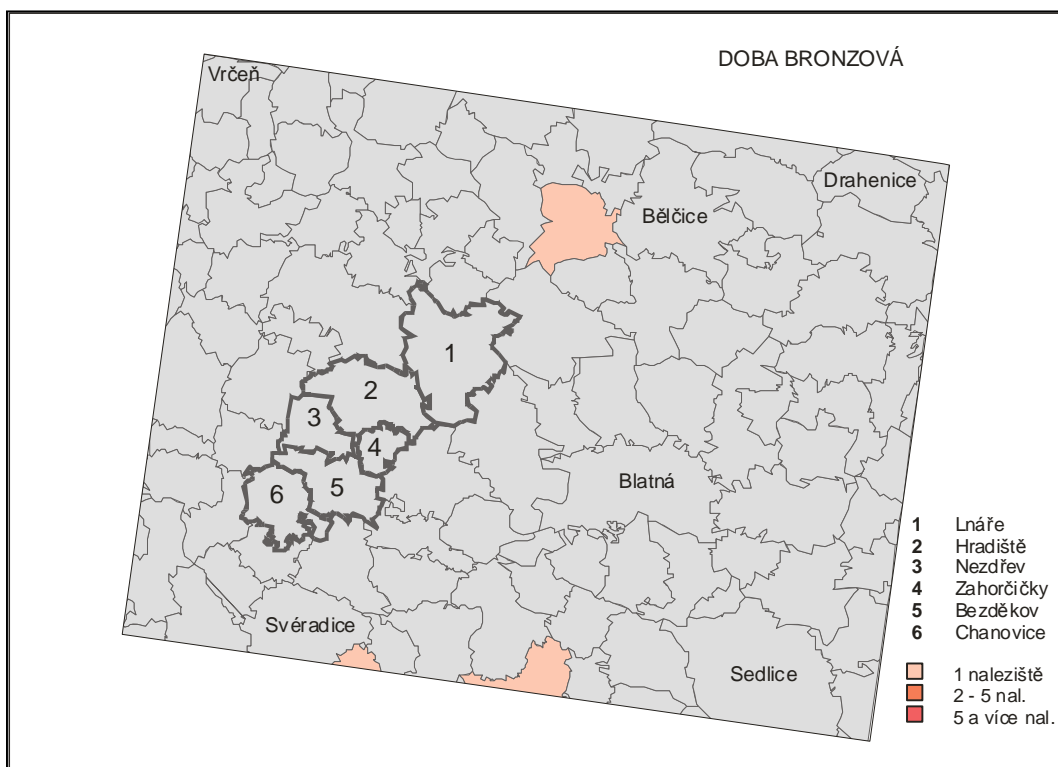
Želmička, J. 2002: Počátky Čech královských. 1197 – 1253. Proměny státu a společnosti. Praha.

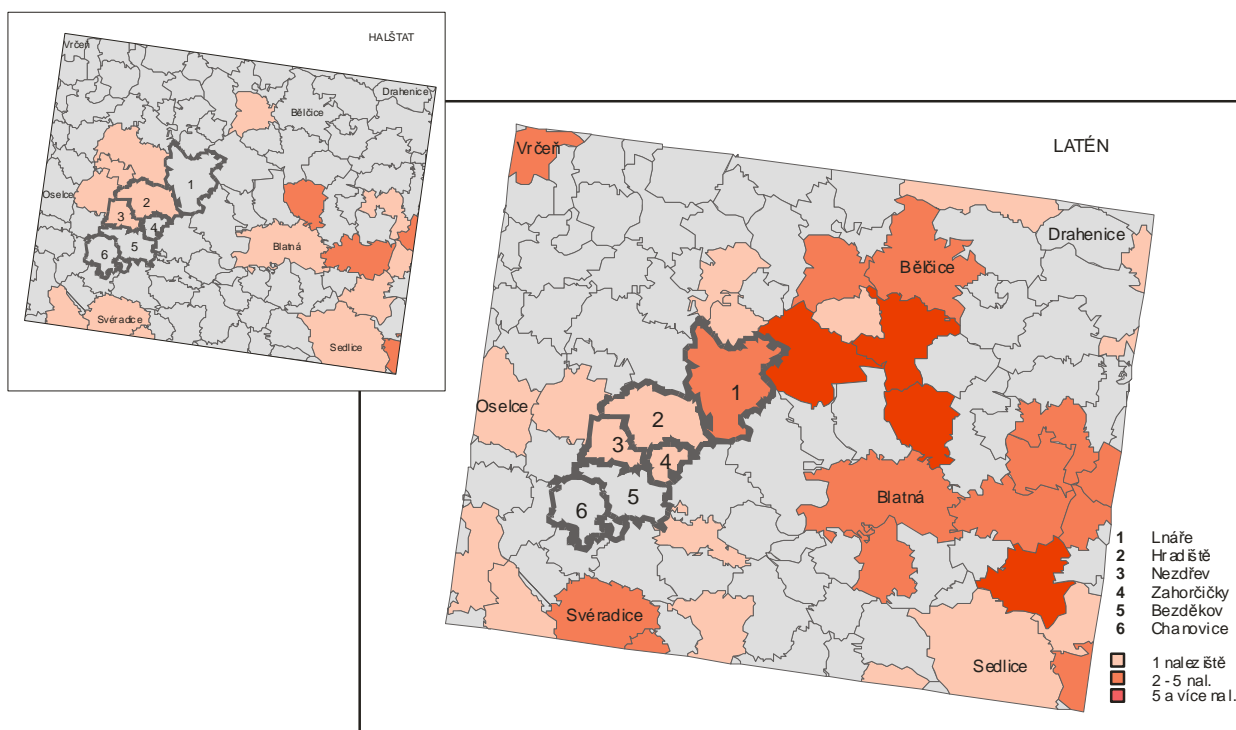
Obr. 1: Mapa rozšíření nalezišť z pozdního paleolitu a mezolitu

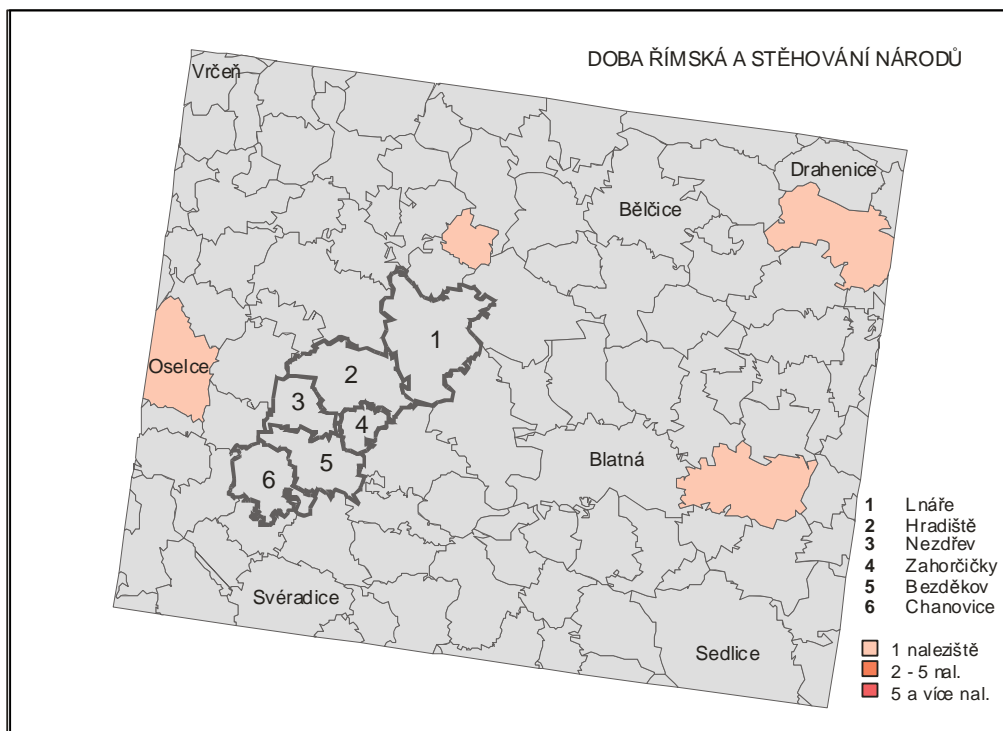
Obr. 2: Mapa rozšíření nalezišť z neolitu a eneolitu

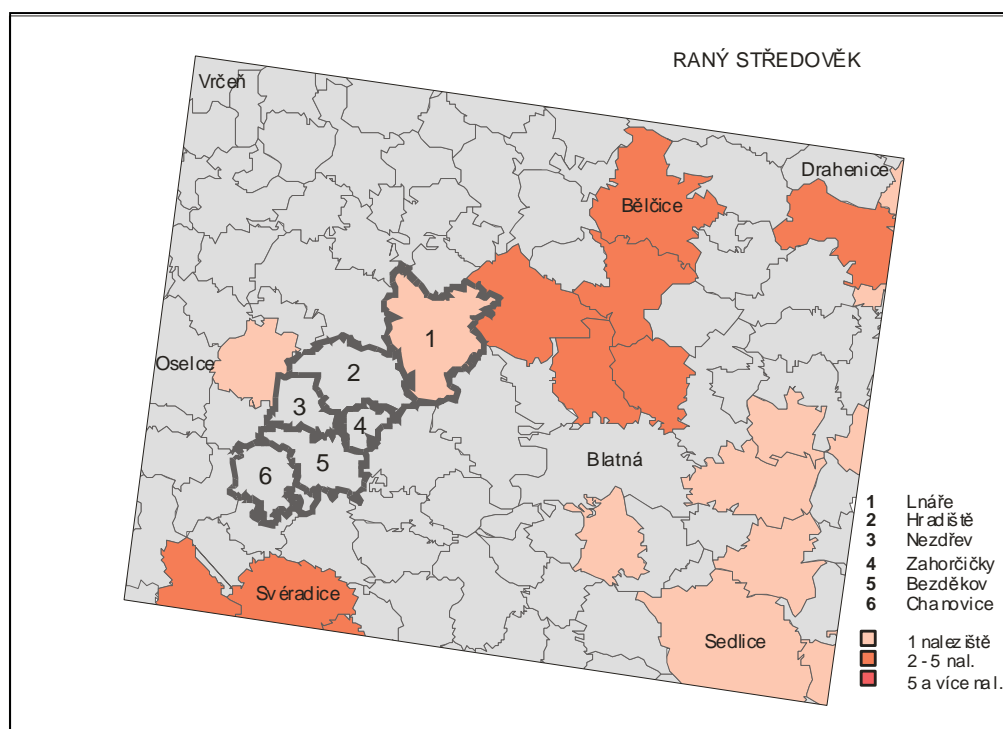
Obr. 3: Mapa rozšíření nalezišť z doby bronzové

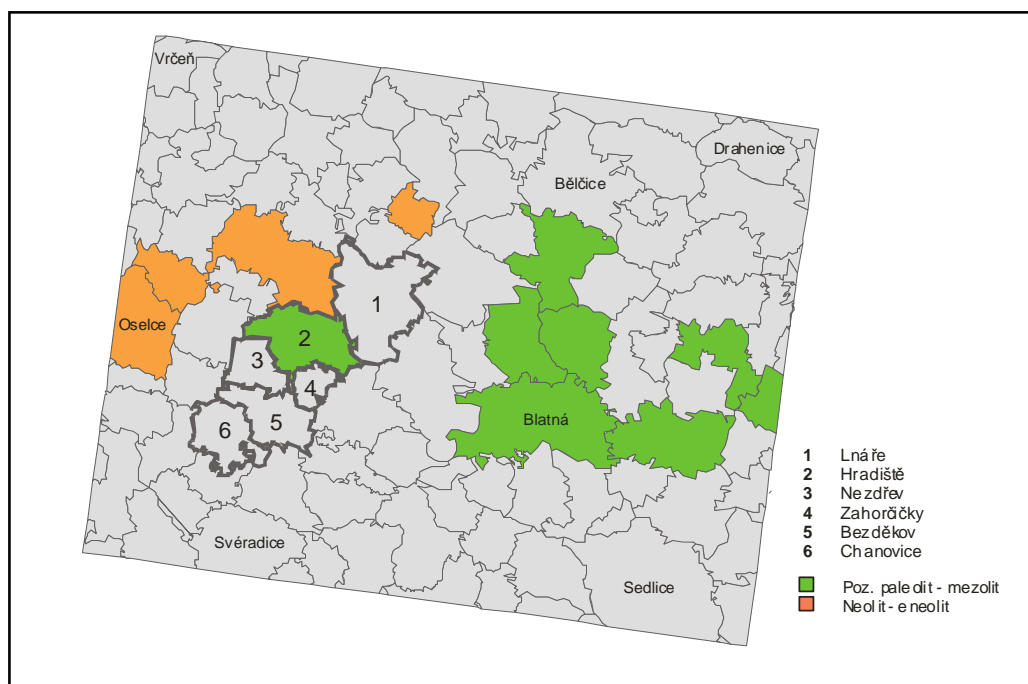
Obr. 4: Mapy rozšíření nalezišť v době halštatské a laténské

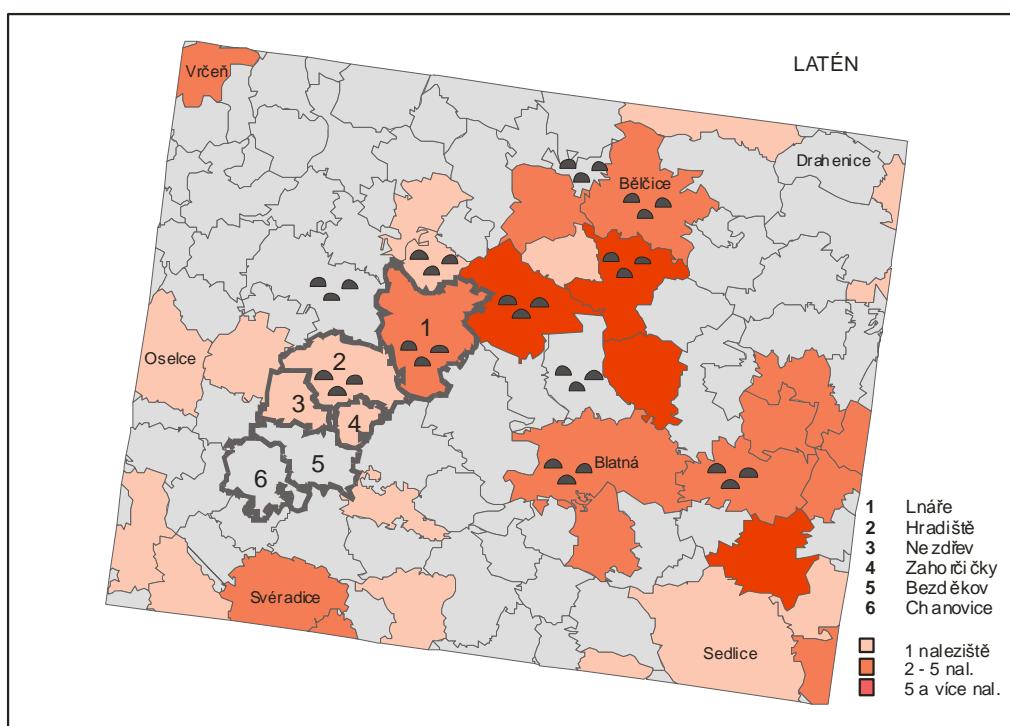
Obr. 5: Mapa rozšíření nalezišť z doby římské a stěhování národů

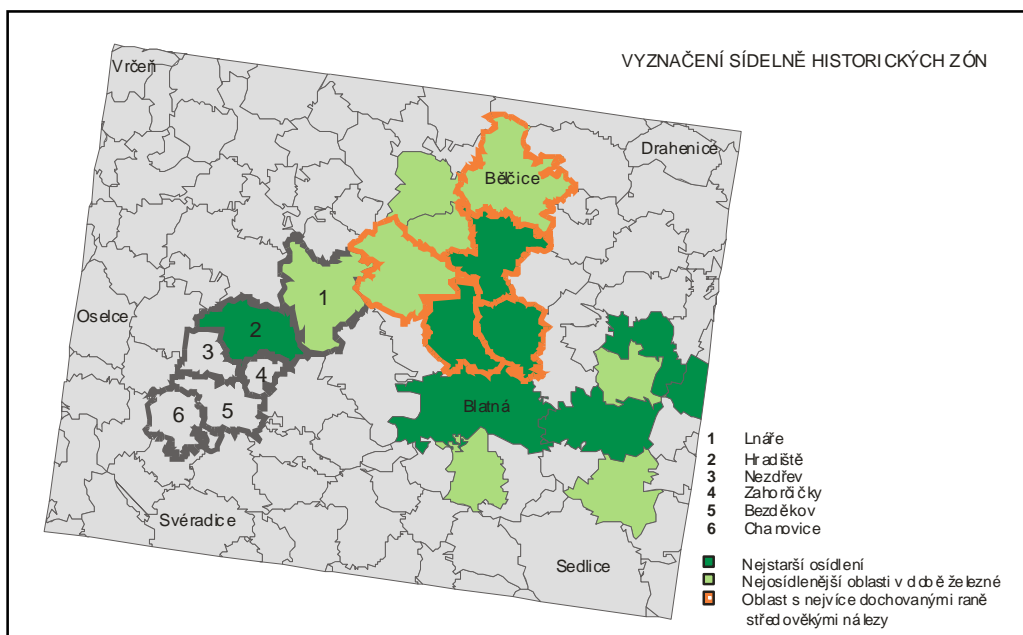
Obr. 6: Mapa rozšíření archeologických nálezů z raného středověku

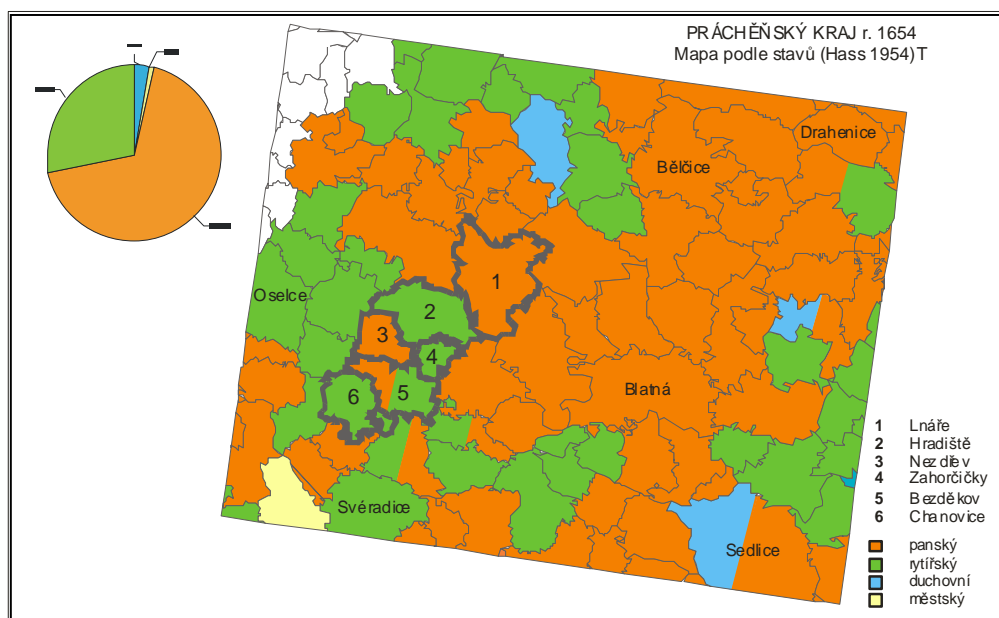
Obr. 7: Soutisk map katastrů s vyznačenými nalezišti z nejstaršího období pozdního paleolitu a mezolitu a následující mladší doby kamenné

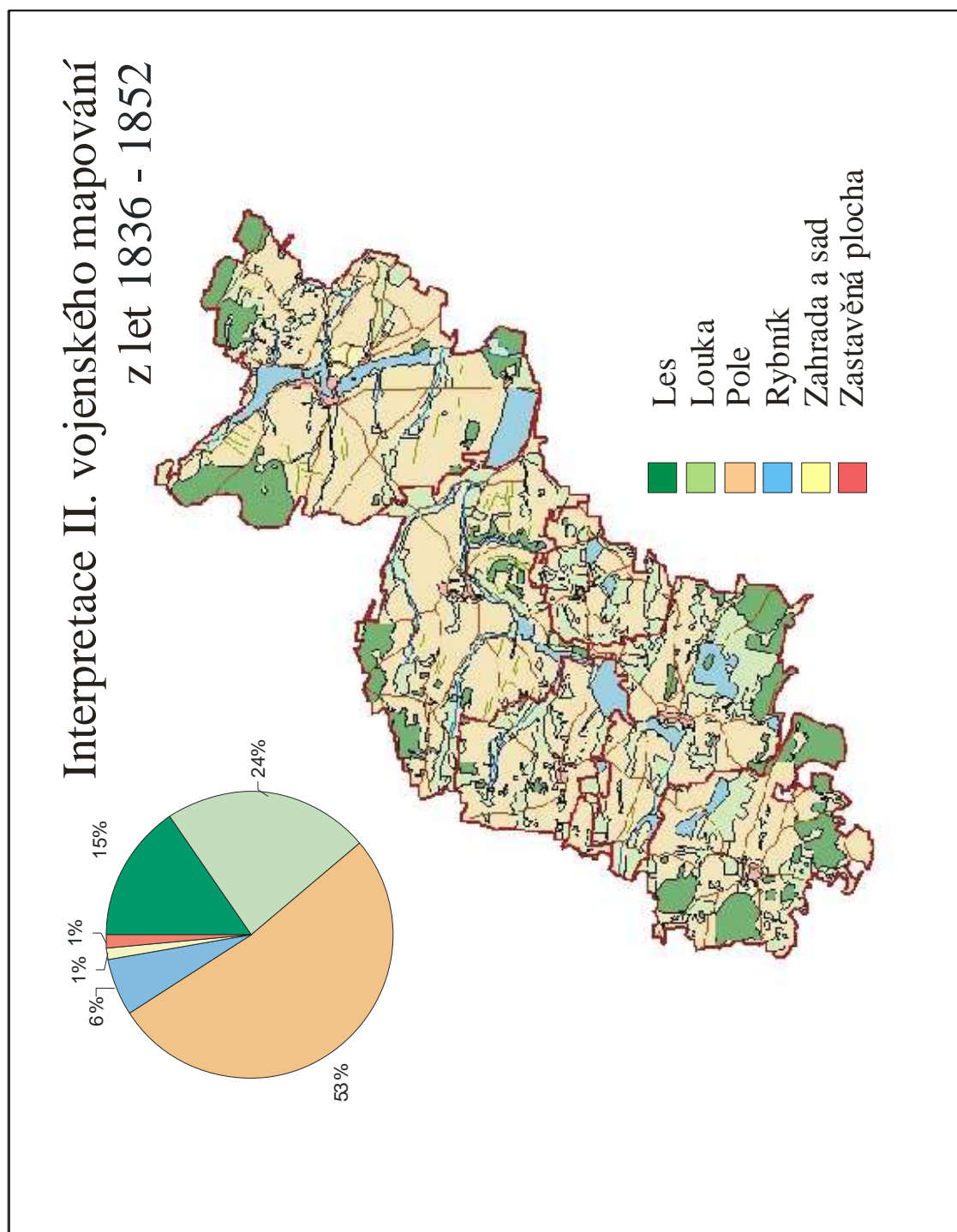
Obr. 8: Rozšíření osídlení ke konci doby železné a rozložením rýžovnický sejpů na Blatensku podle mapy Hofamana a Slavíka (*Fröhlich 2006*)

Obr. 9: Vyznačení II. sídelní zóny a s barevně odlišenými etapami a to nejstaršího období – pozdní paleolit a mezolit, nejosídlenější oblasti v době železné a vyznačenou plochou, kde se podařilo zachytit dosud největší koncentraci archeologických nálezů z raného středověku

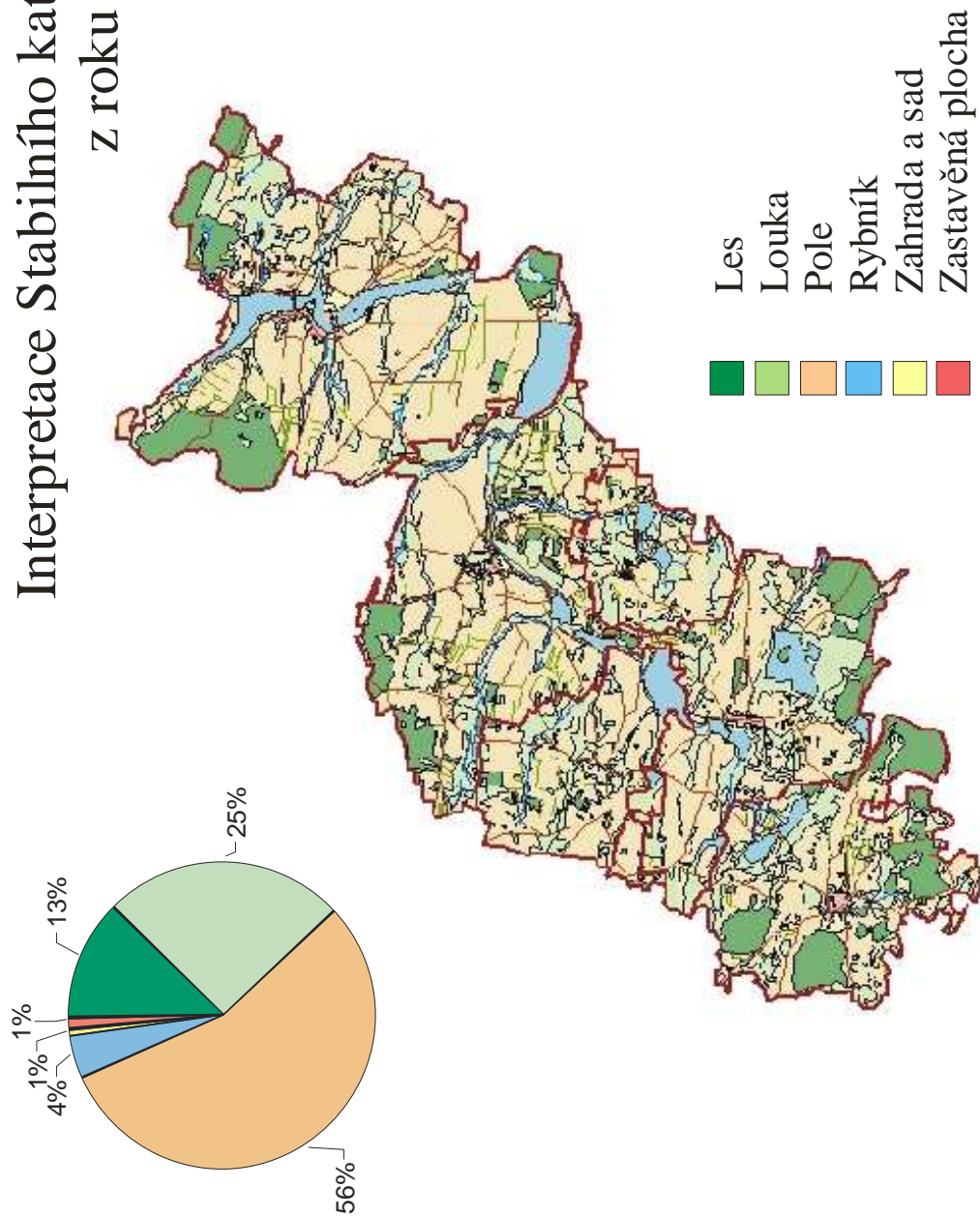

Obr. 10: Vyobrazení městského, panského, rytířského a duchovního stavu z roku 1654 na mapě katastrů (*Hass 1954*)

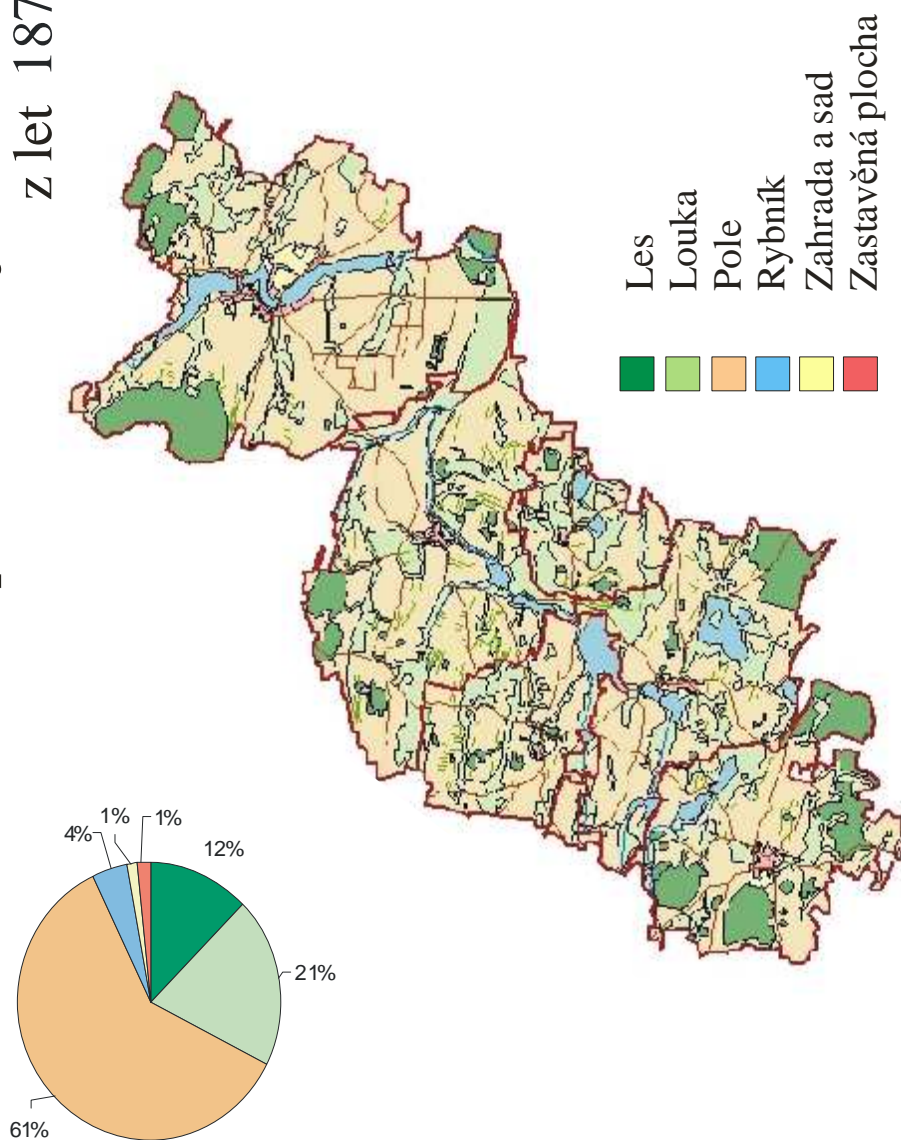
Obr. 10: Interpretovaná mapa II. vojenského mapování z let 1836 – 1852

Interpretace Stablního katastru z roku 1837

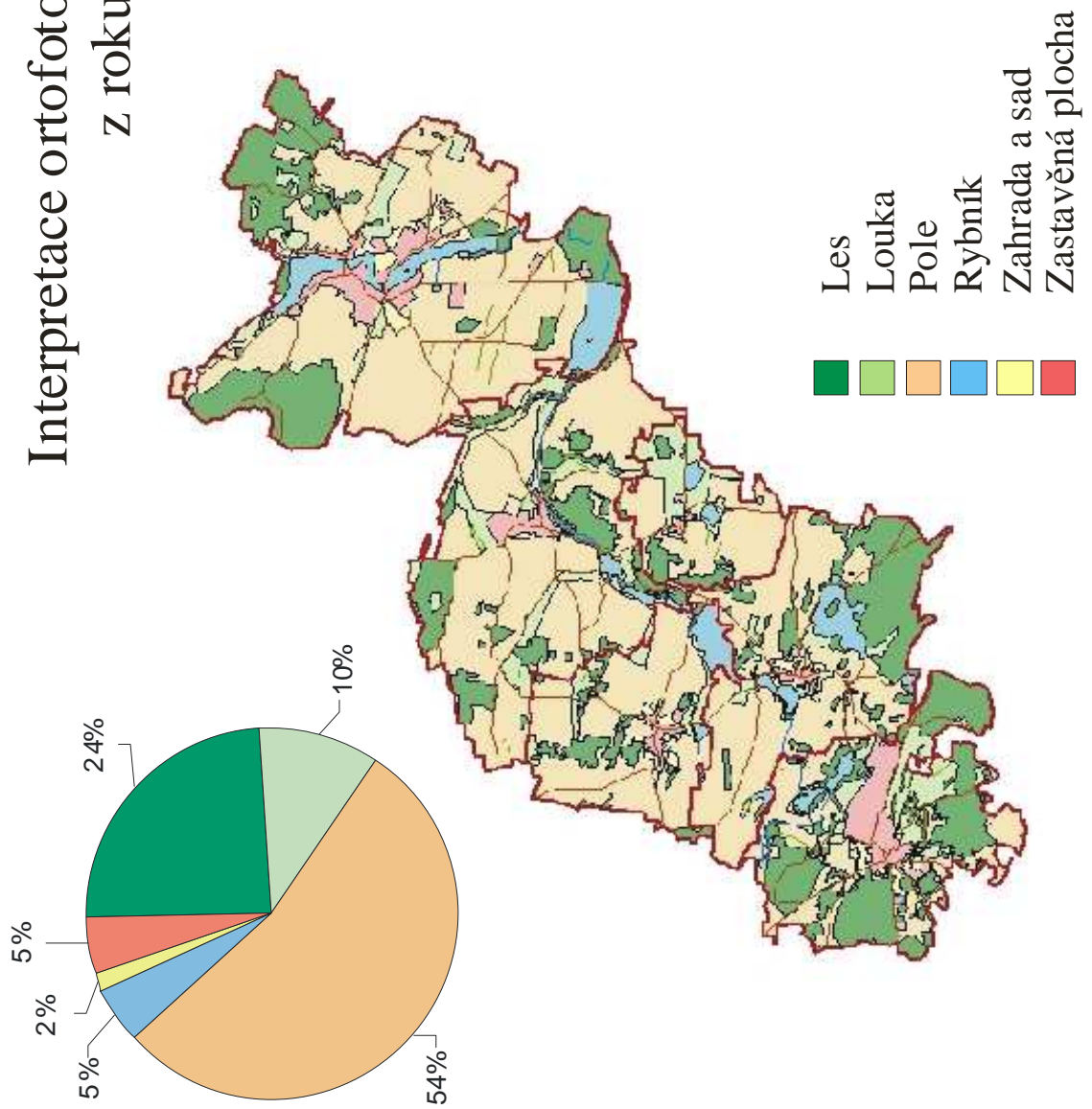
Obr. 11: Sjednocené interpretované mapy Stablního katastru z roku 1837

Interpretace III. vojenského mapování
z let 1877-1880

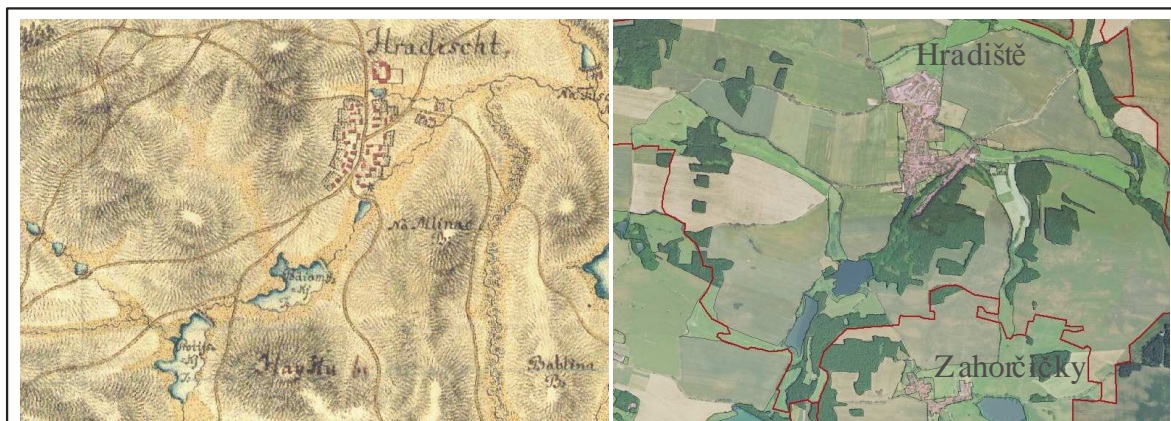

Obr. 12: Interpretace mapy III. vojenského mapování z let 1877 - 1880

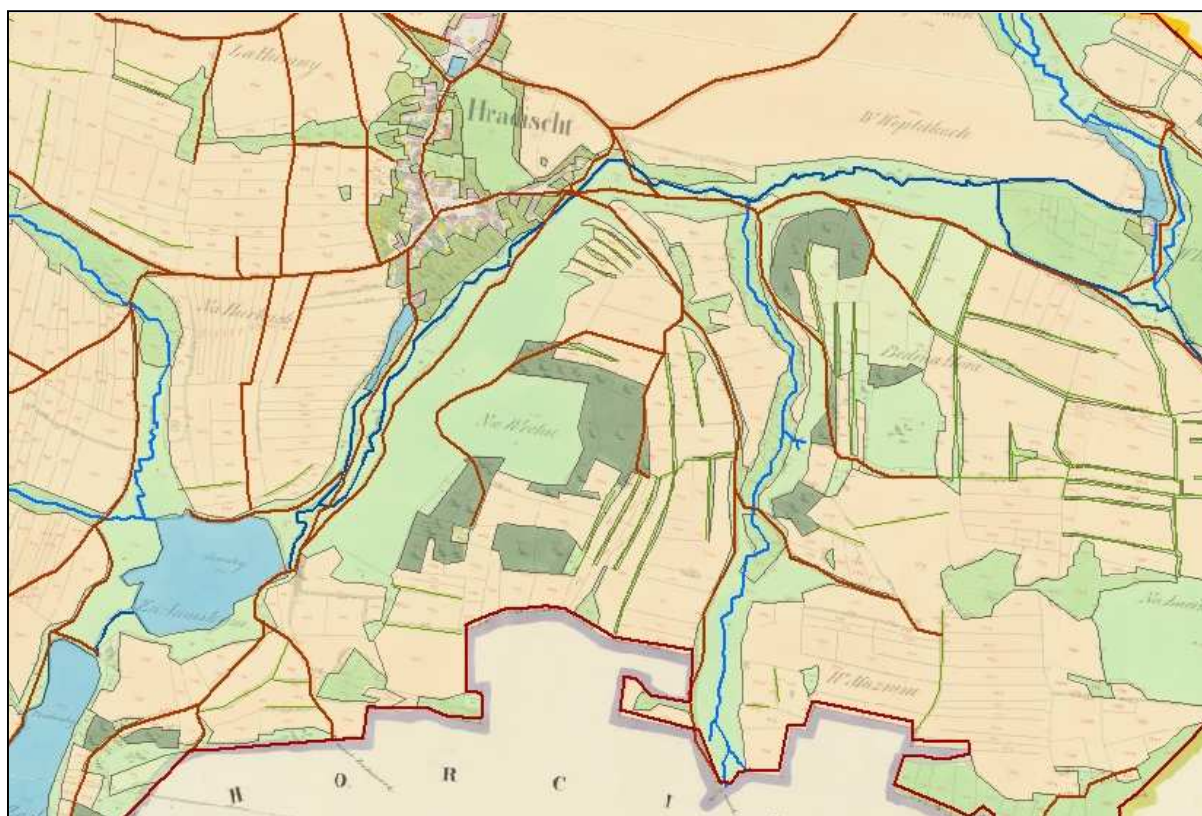
Interpretace ortofotomapy z roku 2008

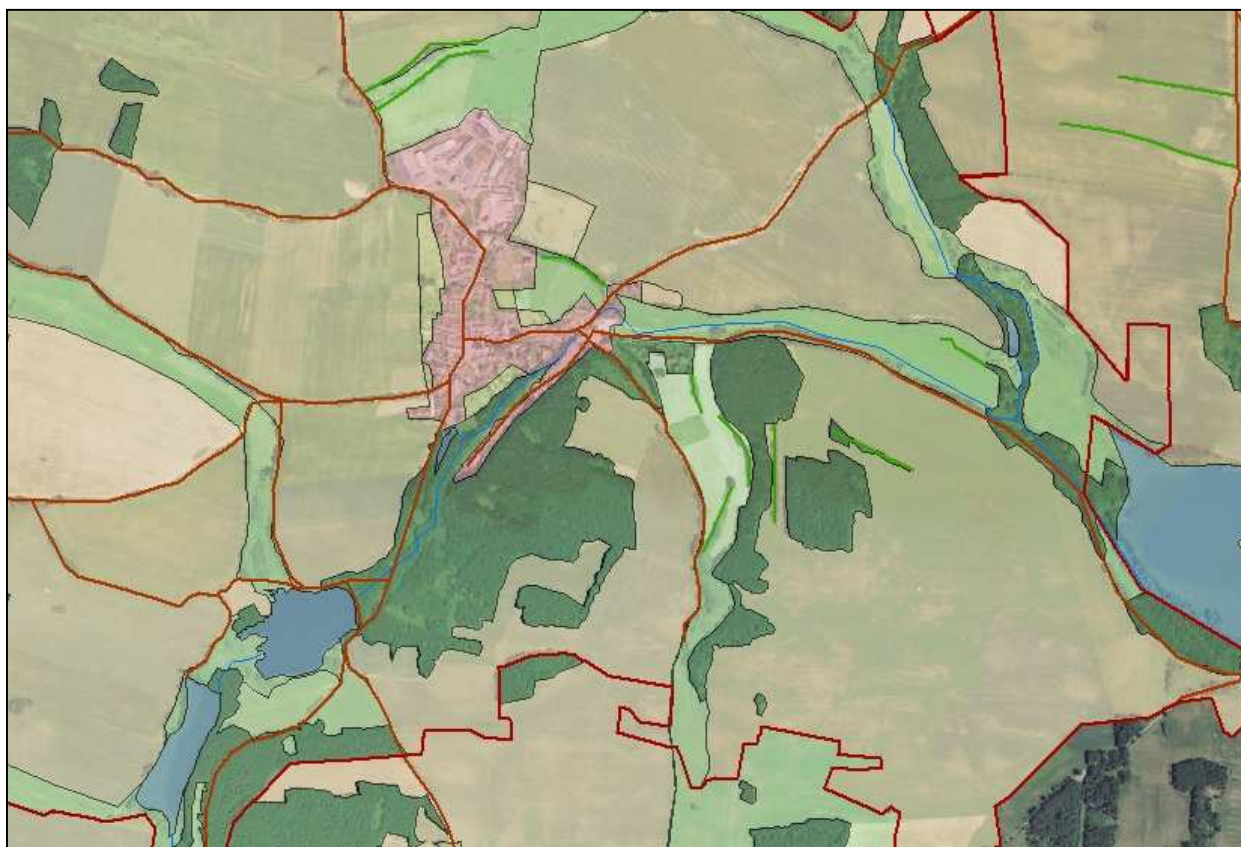
Obr. 13: Interpretace ortofotomapy z roku 2008

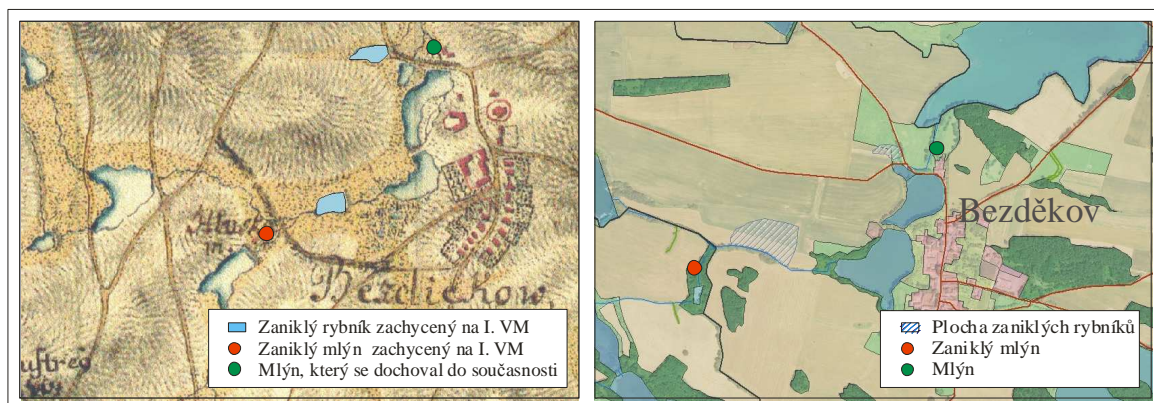
Obr. 14: Porovnání rozsahu zalesněné plochy na katastru obce Hradiště v době vzniku I. VM a současného stavu

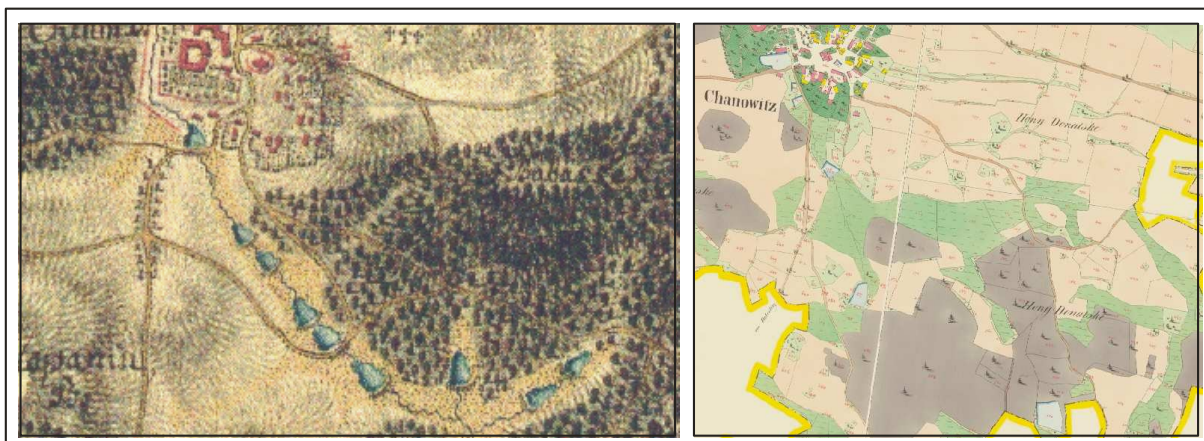
Obr. 15: Výřez interpretovaného mapového podkladu Stablního katastru obce Hradiště, kde byly zachyceny meze a remízky, které oddělovaly bývalé menší polní plochy.

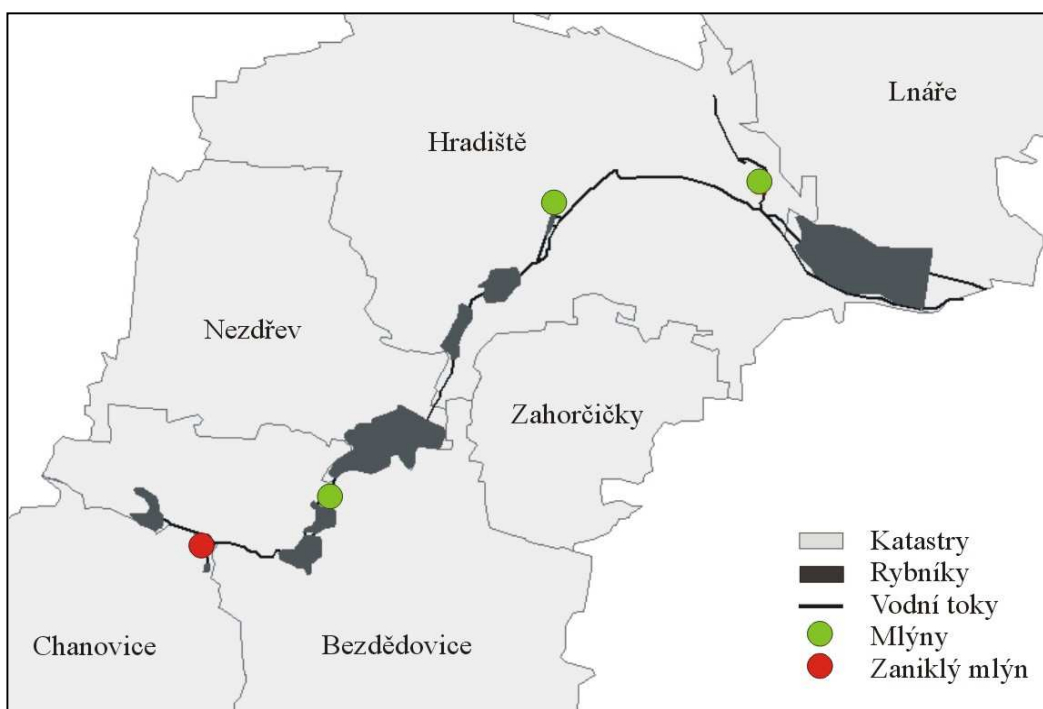
Obr 16 : Ten samý úsek krajiny zachycený na současném leteckém snímku, kde si můžeme všimnout na první pohled patrných krajinných změn.

Obr. 17: Zaniklé rybníky a mlýn na katastru obce Bezděkov a Chanovice – zachyceno na I. VM a na současně ortofotomapě.

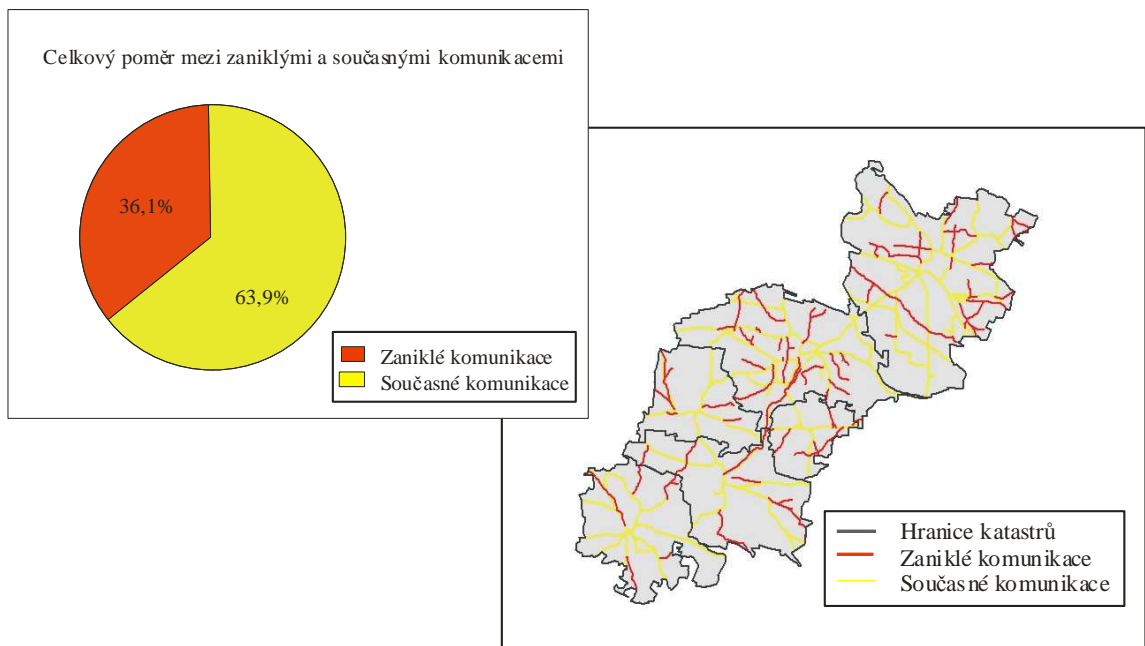
Obr. 18: Změny menší rybníční soustavy v jižní části chanovického katastru zachycené na mapách I. VM a SK

Obr. 19: Vodní mlýny zachycené na mapách vojenského mapování – do současnosti se nedochoval pouze jeden vodní mlýn a to z katastru Chanovice

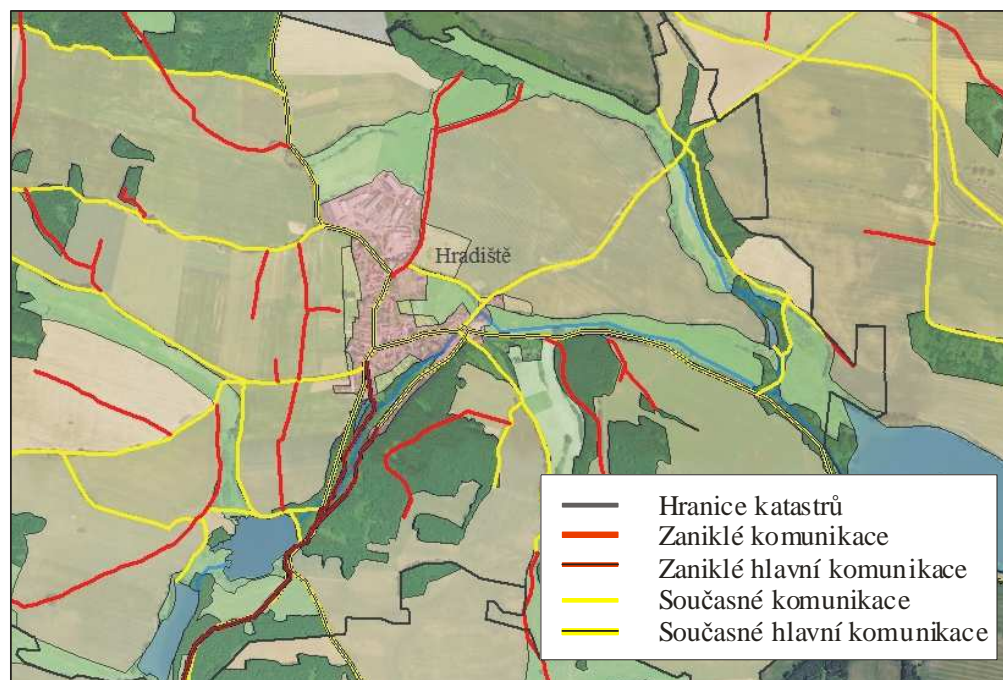

Obr. 20: Bývalý vodní mlýn zachycený na mapě SK z roku 1837 v porovnání se současným stavem – všimnout si lze jak zaniklého areálu bývalého mlýna, tak zaniklé příjezdové komunikace

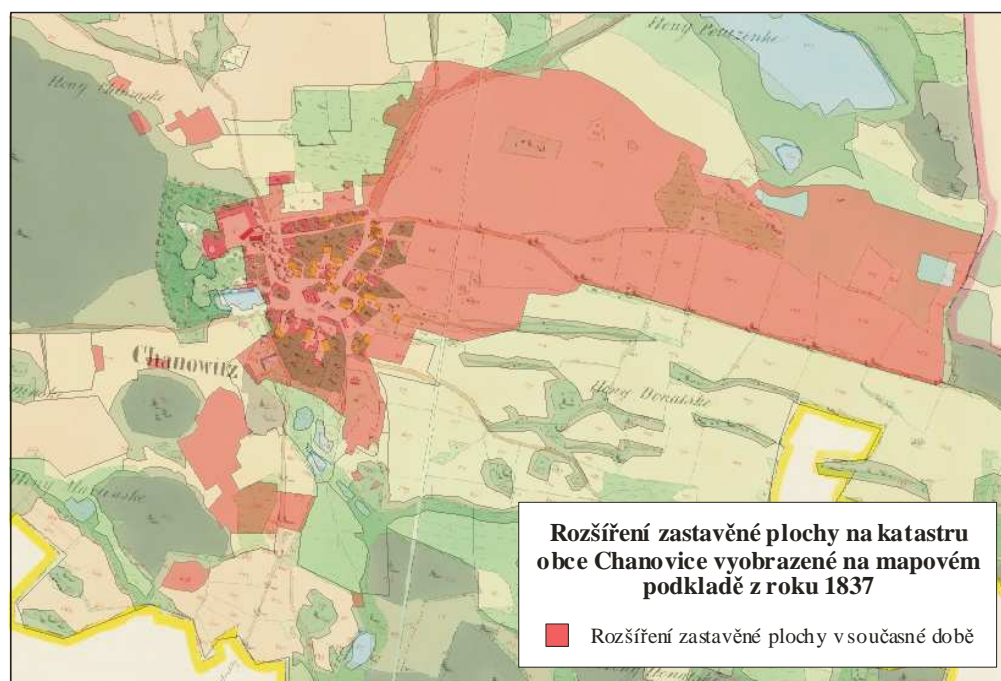

Graf č. 1: Celkový poměr mezi zaniklými a současnými komunikacemi

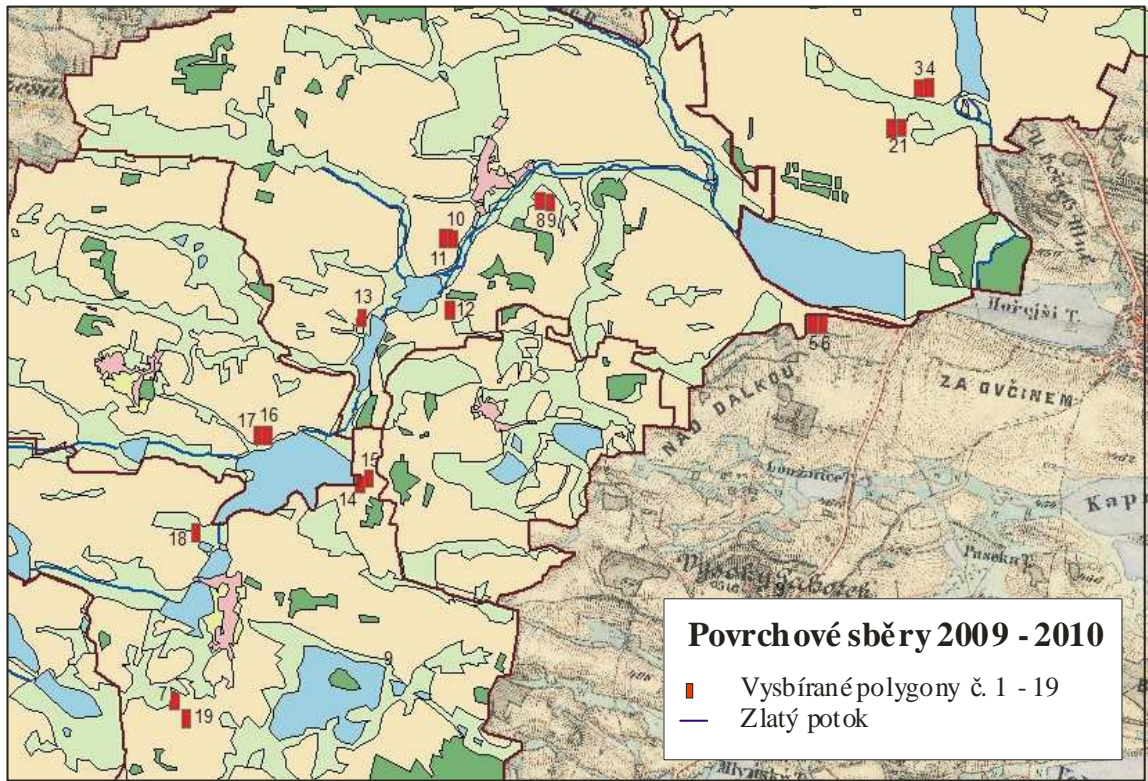
Obr. 21: Vyobrazení zaniklých a stávajících komunikací – žlutě jsou znázorněny stávající komunikace, červeně - zaniklé

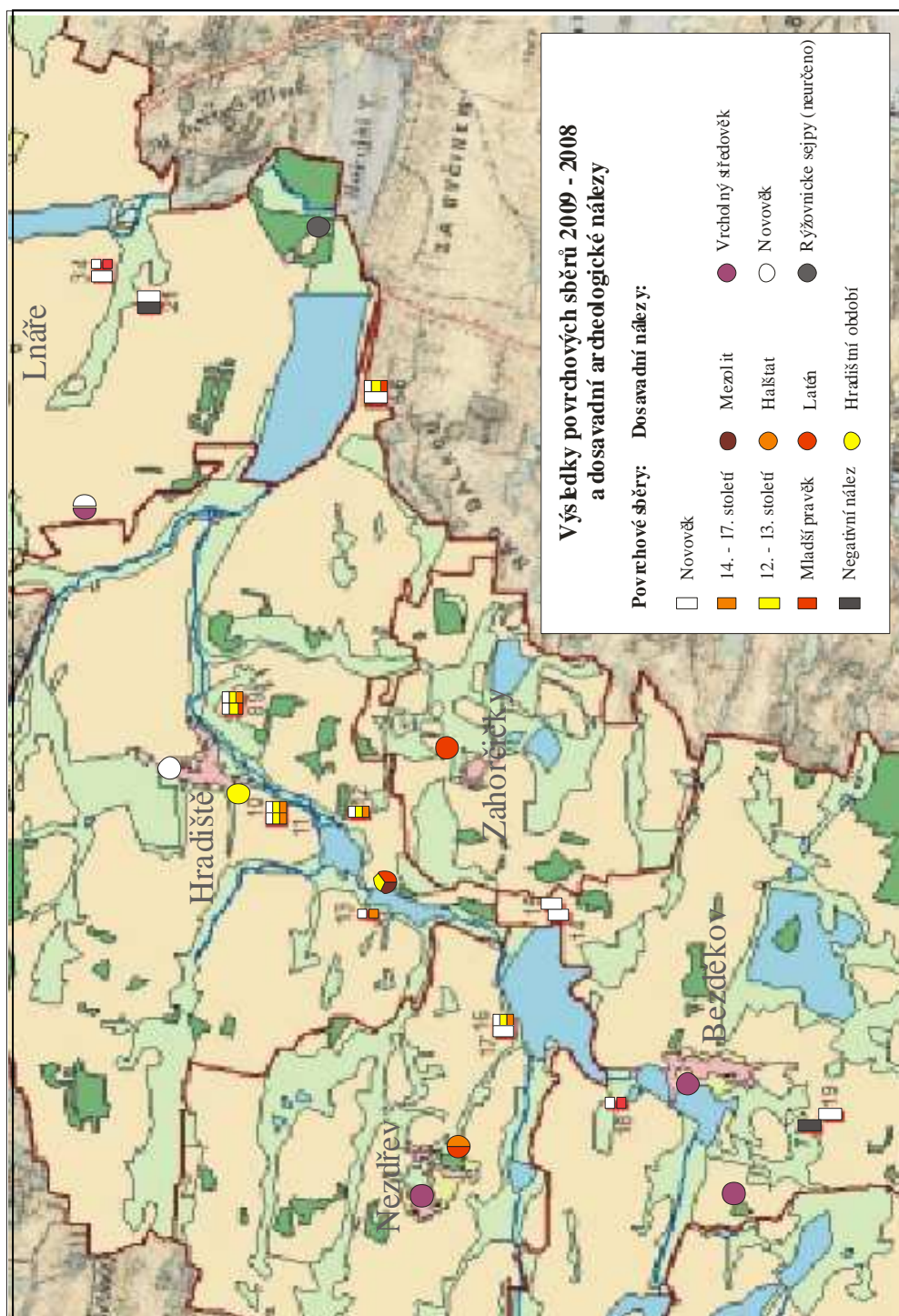
Obr. 21: Vyobrazení zaniklých komunikací na katastru obce Hradiště, kde je změna nejintenzivnější

Obr. 22: Vyobrazení současného rozšíření zastavěné plochy na katastru obce Chanovice, kde v severovýchodní části obce vznikl areál firmy Hass, který svou rozlohou 3krát navýšil celkovou zastavěnou plochu

Obr. 23: Vysbírané polygony vyznačené na interpretovaném podkladu III. vojenského mapování

Obr. 24: Výsledky povrchových sběrů znázorněné na interpretovaném podkladě III. vojenského mapování. Mapa zobrazuje i rozložení dosavadních archeologických nálezů.